

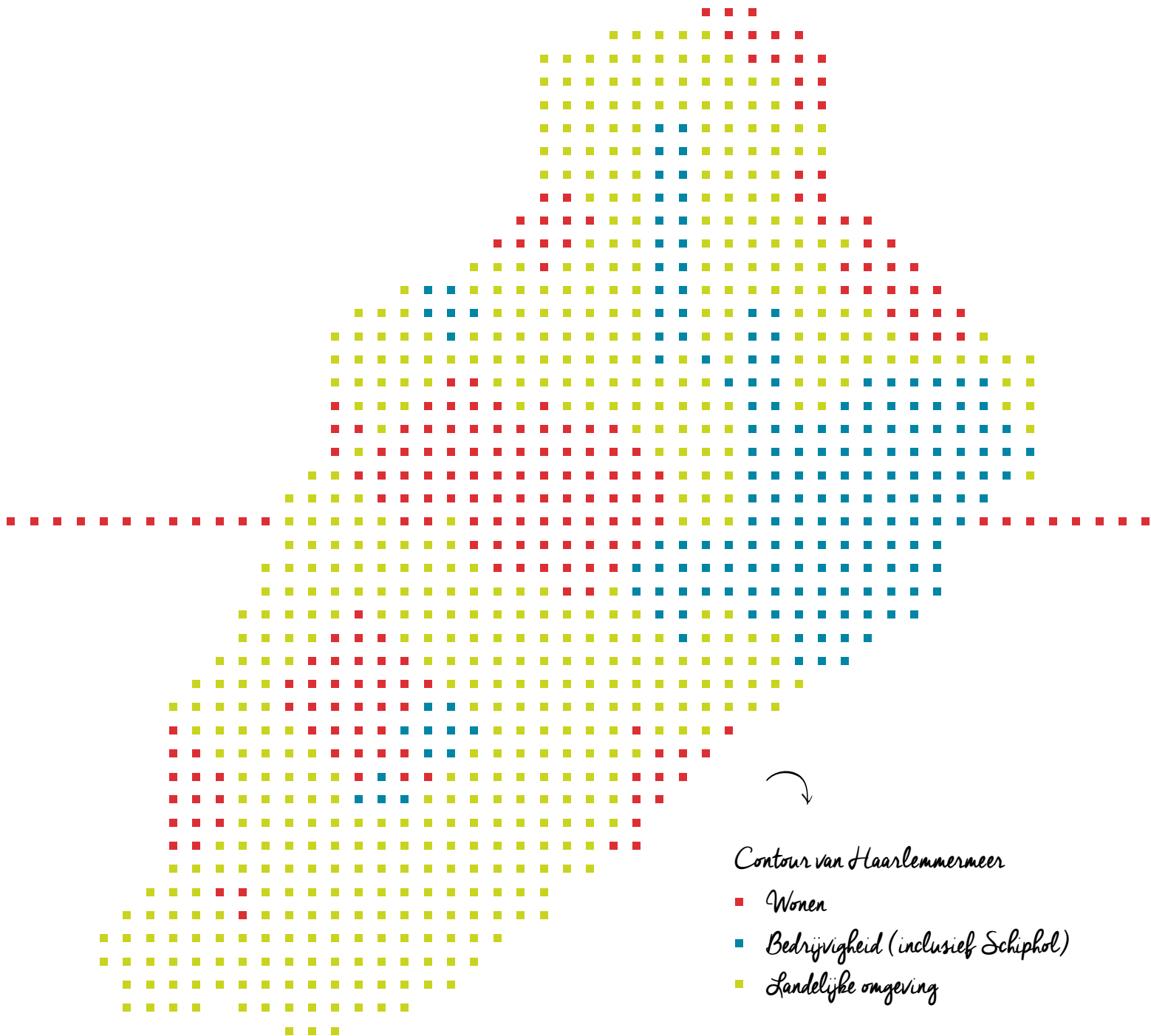
LOGBOEK VAN EEN POLDER

De Staat van Haarlemmermeer 3

..... Een dag, een week, een jaar in Haarlemmermeer

'Ieder jaar is 365 dagen,
tien jaar is 3650 zonnen.
Iedere dag is 24 uur,
en ieder uur gaat er
meer door de hoofden van
al die tobbende menschen
dan je in duizenden boeken
zou kunnen opschrijven.'

De uitvreter, Nescio (1918)

VOORWOORD

In anderhalve eeuw veranderde Haarlemmermeer van agrarisch poldergebied met weidse akkerlanden en hier en daar een dorp, in een atypisch stedelijk gebied met geconcentreerde woonwijken en grote bedrijventerreinen. De gemeente ligt midden in Randstedelijk weefsel en is de plek waar de hoofdaders van de Randstad samenkomen en een luchthaven van internationaal formaat ruimte vergt. Deze ruimtelijke en economische dynamiek krijgt haar weerslag in de tijdsindeling van mensen die in dit gebied werken, wonen, zorgen en recreëren. Je treft in dit polderland nog steeds het zich naar weer en wind voegende zaaien en oogsten, de 8-urige werkdag in bedrijven en kantoren, de nachtelijke ploegendiensten van een 24-uurseconomie op Schiphol én nieuwerwetse tijdsindelingen van thuiswerker en zelfstandige professional. In tijdsindeling en sociale ritmiek toont Haarlemmermeer opnieuw haar diversiteit. Onder de titel *Logboek van een polder* worden de uiteenlopende tijdsbestedingen en tijdsbelevingen van Haarlemmermeerse inwoners in beeld gebracht. Lokale kennis die ons inzicht biedt in actuele en toekomstige beleidsvraagstukken zoals: uiteenlopende ontwikkelingen en mogelijkheden voor de landbouw, toename van behoefte aan informele zorg en ondersteuning, gebruik van kinderopvang en nieuwe vormen van zorg-werkcombinaties.

Het trendrapport toont recente ontwikkelingen in demografie, wonen, economie en maatschappelijke en politieke participatie. We hebben sinds crisisjaar 2008 een minder dynamische periode in de woningbouw achter de rug, met nu al zichtbare gevolgen voor onze demografische opbouw. Het hoofdstuk economie biedt inzicht in de diversiteit binnen de groep zelfstandige professionals. Onder het thema maatschappelijke participatie wordt de positie van mantelzorgers en vrijwilligers belicht, en die van de vergrijzende werknemer. Het laatste hoofdstuk gaat in op veranderingen in het lokale politieke landschap.

Deze derde *Staat van Haarlemmermeer* biedt via een analyse van de tijdsbesteding en -beleving van onze inwoners een breed perspectief op werken, wonen en leven in onze gemeente. Deze kennis is dus niet alleen bruikbaar voor bestuurders en ambtenaren. Ook inwoners, bedrijven en instellingen kunnen er hun voordeel mee doen.

Namens het college van burgemeester en wethouders,

A handwritten signature in black ink, consisting of a large, stylized 'S' or 'G' shape followed by a horizontal line.

Drs. Theo Weterings
Burgemeester Haarlemmermeer

Haarlemmermeer, augustus 2015

INHOUDSOPGAVE

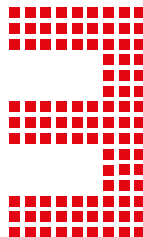
INLEIDING

Aanleiding, vraagstelling, methode en samenvatting
pagina 9

DE DOORSNEE TIJDSBESTEDING

Collectieve ritmen in Haarlemmermeer
pagina 15

HET SPITSUUR IN HET LEVEN

Werkende ouders met kinderen en hun vele ritmen
pagina 25

DE KLOK, DE ZON EN HET BOERENLEVEN

Agrariërs en de ontwikkeling van cyclische tijd
naar lineaire kloktijd
pagina 53

REIS NAAR HET EINDE VAN DE NACHT

Werknemers in ploegendienst, werklozen,
gepensioneerden en het coördinerende
effect van de kloktijd

[pagina 69](#)

EEN NOG SNELLERE TOEKOMST OF EEN CONTINUEREND HEDEN?

Thuiswerken, zelfstandige professionals en
recente ontwikkelingen in informatie- en
communicatietechnologie

[pagina 83](#)

CONCLUSIES EN SIGNALLEN

Algemene conclusies

[pagina 95](#)

SAMENVATTING

Overzicht van de gehele publicatie en
samenvatting per hoofdstuk

[pagina 99](#)

BIJLAGEN

Bijlage A. Onderzoeksverantwoording
Bijlage B. Begrippenlijst
Bijlage C. Literatuurlijst
Colofon

[pagina 105](#)

HOOFDSTUK 1

INLEIDING

Een avond in Haarlemmermeer

In de Haarlemmermeerpolder zie je vliegtuigen van over de hele wereld tussen de wijde akkers landen. Een aan de andere kant van de aardbol opgestegen vliegtuig bereikt nu de landingsbaan. Onder dit vliegtuig door rijdt een tractor die voor de wisselbouw de grond omploegt. Met de modernste machines zet deze boer het bedrijf van zijn vader voort.

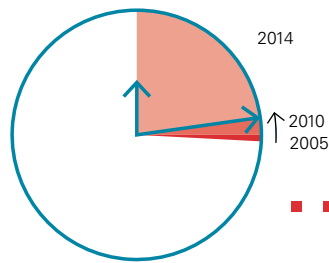
Even verderop haast een moeder zich om op tijd te komen voor de kinderopvang. Zij vertrok vandaag iets eerder uit haar werk en staat nu toch vast in de vroege avondspits op de A4. Gelukkig bereikt ze de opvang net vóór sluitingstijd.

Morgen passen opa en oma op en hoeft zij minder te haasten. Ze rijdt met de kinderen naar huis, begint aan het avondeten en hoopt dat haar man vanavond niet al te laat thuis komt. Hij heeft vanochtend de kinderen naar de opvang gebracht, want vanavond moet hij voor zijn eenmanszaak naar een klant toe. Zij brengt de kinderen naar bed, ruimt de vaatwasser in en werkt wat mailtjes weg. Wanneer haar man later op de avond thuiskomt, ploffen ze samen op de bank voor de tv. Nog heel even een moment voor elkaar voor ze naar bed gaan.

Op straat rent een late hardloper voorbij. Zij gaat de hoek om en passeert een bushokje. Daar wacht een man op de bus naar Schiphol. Hij gaat nog lang niet naar bed; hij is onderweg naar het begin van zijn werkdag. Vannacht doet hij het onderhoud aan het vliegtuig dat vanmiddag op Schiphol landde. Morgen vertrekt dit vliegtuig weer gevuld met vracht en passagiers naar een andere uithoek van de wereld.

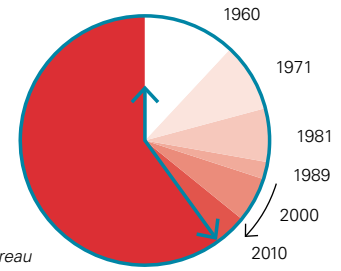
Aandeel huishoudens met een jongste kind onder de 12 jaar sinds 2005

bron: CBS

Oppervlakte van agrarisch en niet-agrarisch gebied (1960-2010)

bron: voor 1996 sociografisch bureau de Meerlanden, vanaf 1996 CBS

Aanleiding

Zowel in Haarlemmermeer als in Nederland wordt er voornamelijk tussen 9:00 en 17:00 gewerkt en zijn in het weekend de meeste mensen vrij. Nederlanders, en dat geldt ook voor elk van de 144.192¹ inwoners van Haarlemmermeer, richten hun dagen ogenschijnlijk in naar eigen behoefte en voorkeur. Toch staan wij vaak op hetzelfde moment in de file, eten we meestal om 18:00 's avonds en gaan de meesten van ons op een werkdag tussen 23:00 en 0:00 uur naar bed. Tijdsbesteding oogt strikt individueel en persoonlijk, maar blijkt meer gemeenschappelijk dan we zelf denken. Dit wordt pas zichtbaar in onze *collectieve patronen* of *sociale ritmen*. Veel van deze tijdspatronen zijn verrassend eenvormig, en toch zijn er ook groepen en/of gebieden die zich hieraan (kunnen) onttrekken of volgens alternatieve ritmen werken en leven.

We treffen in de gemeente collectieve tijdsindelingen en -patronen net als in de rest van het land, maar ook een meer lokaal specifieke sociale ritmiek. Deze laatste hangt samen met groepen die door werk, hun omvang in bepaalde gebieden van de gemeente of hun traditionele relatie met de grond, Haarlemmermeer kenmerken, en de gemeente een deel van haar identiteit verschaffen. In de grootste en meest recent gebouwde wijken leven immers veel gezinnen, bewerken en beheren agrariërs nog steeds tweederde van ons grondareaal, werkt op Schiphol driekwart van alle werknemers buiten het dominante 7-18 uur rooster, en is het aantal zelfstandige professionals met volledig flexibele werktijden tussen 2000 en 2014 bijna verdubbeld.

Terwijl op kantoorlocaties de klok van 9 tot 17 uur slaat, leven Haarlemmermeerse boeren naar het ritme van zon, weer en seizoenen. Jonge ouders worden 'geleefd' door de bio-ritmes van hun pasgeboren baby en op Schiphol, *the city that never sleeps*, gaan de activiteiten 's nachts door alsof de dag geen einde kent. Deze 24-uursdynamiek contrasteert sterk met de rust in woonwijken, die door de dagelijkse uittocht naar werkplek en school soms slaapsteden worden genoemd. Tijdspatronen stammend uit een ver verleden gaan in Haarlemmermeer samen met moderne kantoor tijden, en ook met de meest recente tijdsindelingen van het 'nieuwe werken' van de zelfstandige professionals. In deze *postmoderne* tijdsindelingen vervagen de grenzen tussen dag en nacht en tussen werk en privé.

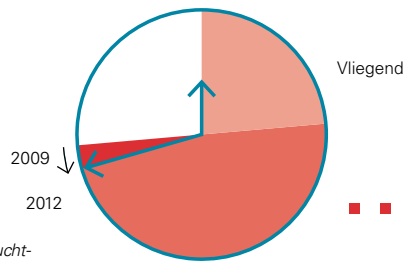
In dit logboek van Haarlemmermeer worden tijdsindelingen en collectieve ritmes van deze specifieke groepen beschreven. Momenten van hectiek en rust op verschillende plekken op ons grondgebied passeren de revue. Zo ontstaat inzicht in tijdspatronen en collectieve ritmen, die samenhangen met de ontstaansgeschiedenis van Haarlemmermeer als droogmakerij en met haar toekomst als Randstedelijke gemeente in één van de meest dynamische regio's van het land.

De variatie in collectieve ritmes toont de diversiteit van het Haarlemmermeerse sociale leven, nu vanuit een tijds-perspectief.² Een aantal zeer actuele beleidsthema's, zoals participatie, sociaal domein en duurzaamheid, is gebaat bij lokale kennis over de tijdsbesteding van verschillende

¹ Stand van de bevolking per 1 januari 2015. BRP, Gemeente Haarlemmermeer.

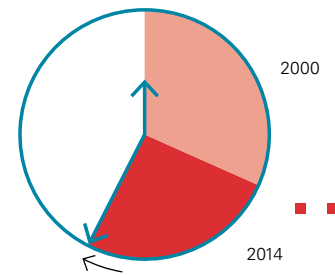
² Zie voor een analyse van de kracht van sociale netwerken *Kijk op de Wijk 4* (2014) en voor een weergave van leefstijlen en leefpatronen *Kijk op de Wijk 3* (2011). In het trendrapport van de *Staat van Haarlemmermeer 1* (2009) en *2* (2013) wordt de sociale cohesie en de sociale participatie in de gemeente beschreven en geanalyseerd.

Aandeel werknemers op Schiphol die (ook) buiten kantooruren werken

bron: overzicht werkgelegenheid Luchthaven Schiphol, per 31 oktober 2012 en per 23 oktober 2010 (Regioplan)

Aandeel zelfstandige professionals binnen alle ondernemingen

bron: bedrijven- en instellingenregister (BIR)

groepen inwoners. Vragen zoals: hoeveel tijd heeft een werkend gezin met kinderen voor vrijwilligerswerk en mantelzorg? Hoe verhoudt de steeds verder versnellende dynamiek van ICT en luchthaven zich met de rust in onze woongebieden? Hoe verandert de samenstelling van onze bevolking - en daarmee het sociale leven in onze wijken en kernen - als er geen groot-schalige wijken meer in Haarlemmermeer worden gebouwd? Ook is deze kennis relevant voor infrastructurele vraagstukken, zoals: kan en moet iedereen wel op hetzelfde tijdstip op pad: op autoweg, fietspad en trottoir? Vrijetijdsbeleid, zoals recreatie-, sport- en cultuurbeleid is eveneens gebaat bij kennis over de tijdsbestedingspatronen en voorkeurstijdsindelingen van onze inwoners. En ten slotte kan de lokale kennis in deze publicatie ook helpen bij het beantwoorden van strategische vraagstukken zoals: zal de reguliere collectieve tijdsbesteding wezenlijk veranderen met de opkomst van zelfstandige professionals en het 'nieuwe werken'? Of zal er steeds minder sprake zijn van *collectieve tijdsbestedingen* en wordt tijd straks *steeds individueller* ingevuld? Wat zijn dan de gevolgen voor de samenhang in de lokale samenleving? Om kennis te genereren die bruikbaar is in al deze beleids-terreinen bieden wij in deze publicatie zowel een algemeen als een lokaal specifiek beeld van het tijdslandschap in Haarlemmermeer.

Vraagstelling

De onderzoeksvraag luidt: *hoe wordt de tijd door inwoners van Haarlemmermeer besteed en beleefd en met welke sociale implicaties?* Omdat in het diverse Haarlemmermeer deze vraag niet eenduidig kan worden beantwoord doen wij dat in twee onderscheiden stappen. Eerst gaan we globaal in op de collectieve ritmen en tijdspatronen die voor de meeste Nederlanders

en Haarlemmermeeders opgaan. Vervolgens worden de tijdsbestedingen beschreven van lokale groepen met afwijkende, en voor onze gemeente karakteristieke, tijdsinvullingen.

Methoden: literatuuronderzoek, databestanden en kwalitatieve interviews en beeldmateriaal

Bij een breed verschijnsel zoals *tijdsbesteding* past een meer-voudige methodische aanpak. Wij combineren literatuur- en archiefonderzoek met kwantitatieve data-analyse en met interpretaties van gesprekken met inwoners. Bij de duiding van de verschillende bronnen maken we gebruik van uiteenlopende sociologische theorieën over tijd en over modernisering en verstedelijking van de samenleving. De gevolgen van deze processen voor de indeling en besteding van tijd worden ook geconcretiseerd door visuele verbeelding met behulp van lokaal historisch fotomateriaal.

Voor een beeld van de meest voorkomende collectieve patronen in Haarlemmermeer is het rapport *Met het oog op de tijd* van het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP, 2013) een goede introductie. Uit analyse van lokale mobiliteitsdata van bussen, auto's en vliegtuigen in Haarlemmermeer blijkt in hoeverre de in Nederland dominante tijdsbestedingen ook voor Haarlemmermeer wel of niet opgaan. Voor de beschrijving van de tijdsbesteding van specifieke groepen inwoners hielden wij interviews met vier opvallende groepen met een niet-doorsnee tijdsinvulling:

- Werkende ouders met ten minste één kind jonger dan vier jaar
- Agrariërs
- Nachtwerkers op Schiphol
- Zelfstandige professionals

Samenvatting

In **hoofdstuk twee** en **drie** van dit deel brengen we de meest dominante tijdspatronen in beeld. Haarlemmermeer lijkt in menig opzicht op de rest van Nederland. Dit geldt vooral voor alledaagse **collectieve ritmen** zoals 8-urige werkdag, eten, slapen zich verplaatsen en vrije tijdsinvulling. Een opvallend grote groep wijkt af: de **'spitsuurgezinnen'**, gezinnen waarin ouders werk combineren met de zorg voor (jonge) kinderen. De combinatie van taken op specifieke momenten van de dag, leidt tot hectiek en een tekort aan tijd voor zichzelf. Vooral de omslagpunten, van zorg naar werk en omgekeerd, leveren stress op. Deze ouders zitten een aantal jaren gevangen in een strak tijdsregime. In dit *spitsuur* in hun leven besteden zij hun karige vrije tijd daarom liever aan incidentele en flexibele activiteiten deze zijn eenvoudiger in te passen in hun dagelijkse keurslijf.

De **hoofdstukken vier, vijf en zes** gaan in op alternatieve, voor de Haarlemmermeerpolder kenmerkende tijdsbestedingen. In **hoofdstuk 4** beschrijven we het belang van de cyclische tijd in werk en leven van **akkerbouwers**. Akkerbouwers leven voor de oogst. De gewassen en de weersafhankelijkheid van taken maken hun werk soms dwingend. In de oogstperiode moet alles wijken voor het werk. Toch ervaren zij het boerenleven als vrij: zij zijn eigen baas, het werk is gevarieerd en zij werken vaak in de open lucht. Deze seizoens- en weersafhankelijkheid belemmert een goede aansluiting op de collectieve ritmen in de samenleving.

Hoofdstuk vijf behandelt ritmen die buiten de kantoor tijden vallen. Op de luchthaven, en daaraan gerelateerde bedrijven, wordt meer buiten kantoor tijden gewerkt dan in de rest van Nederland. Deze **afwijkende werktijden** gelden zowel voor pendelaars als voor inwoners van de gemeente.

Ploegendienst en nachtwerk zijn slecht voor de gezondheid en houden mensen af van de collectieve ritmiek. Ook **werklozen, gepensioneerden** en andere groepen die de structurerende werking van arbeid niet (meer) ervaren vinden moeilijk aansluiting op de dominante ritmiek.

In **hoofdstuk zes** kijken we naar de effecten van 'nieuwewetse' informatie- en communicatietechnologieën op de dominante kantoorwerktijden. **Thuiswerken** wordt voor steeds meer Haarlemmermeeders mogelijk. De **zelfstandige professional** (zp'er) dankt er zijn bestaan aan. Niet alle zp'ers blijken echter even vrij in de indeling van hun werktijd. Een consultant beschikt nu eenmaal over meer vrijheid dan een bouwvakker die als zp'er is begonnen.

Men kan de **hoofdstukken drie** tot en met **zes** ook als losse delen lezen, als dagboeken uit het leven van voor Haarlemmermeer relevante groepen inwoners: *drukke gezinnen* in het spitsuur van het leven, *akkerbouwers, nachtwerkers, werklozen, gepensioneerden, thuiswerkers en zelfstandige professionals*. De **eerste en laatste paragraaf** van elk hoofdstuk bieden inzicht in het collectieve aspect van de tijdsbesteding en vormen de rode draad van de publicatie. Het fotomateriaal biedt hierbij extra steun.

In **hoofdstuk zeven** treft u conclusies en signalen aan en in **hoofdstuk 8** een uitgebreidere samenvatting van de hele publicatie. In de bijlagen (onderzoeksverantwoording, literatuurlijst en begrippenlijst) staat verdere achtergrondinformatie over de opzet van het onderzoek en de gehanteerde methoden. Ook vindt u daar meer informatie over het gebruikte bronnenmateriaal.

HOOFDSTUK 2

DE DOORSNEE TIJDSBESTEDING

De doorsnee week: vijf maal acht is veertig

Tijdens de ochtendspits staan auto's in rijen stil op de snelweg als winkelwagentjes voor de kassa op zaterdagochtend. Deze rijen zijn geen noodlot, zij ontstaan omdat wij allemaal geneigd zijn om dingen op dezelfde tijdstippen te doen. In Nederland en in Haarlemmermeer valt een duidelijk collectief weekritme te herkennen: door de week wordt er vooral tijdens kantoortijden gewerkt en in de avond en weekend doen we het huishouden en rusten uit, sporten we of gaan op bezoek bij vrienden en familie. Deze vanzelfsprekend geworden collectieve dag- en weekritmiek lijkt voort te komen uit onze fysieke slaap- en waakritmes en is voor een deel ook daaraan gerelateerd. De huidige vigerende werkdag- en werkweekindeling in Nederland volgde uit de laat 19e- en vooral 20ste-eeuwse arbeidswetgeving. In de tweede helft van de 19e-eeuw zag het weekritme in de jonge agrarische Haarlemmermeerpolder er heel anders uit: werkdagen van 12 tot 13 uur waren voor landarbeiders geen uitzondering; in de zomer liep dat uit tot 15 of 16 uur (Corpus Cruquius, 2007). In fabrieken elders in het land was de arbeid even zwaar, ook daar werden lange dagen gemaakt. In de vroege 20ste-eeuw werd, na veel actie voor de achturige werkdag, wetgeving bevochten om uitputtende lange dagen en werken in nachtdiensten te beperken. Na de Tweede Wereldoorlog werd een 48-urige werkweek (6 werkdagen van 8 uur) verplicht ingevoerd. Dat was het begin van de ons nu zo gewoon voorkomende driedeling van de 24 uur in een werkdag: 8 uur werken, 8 uur vrije tijd en 8 uur slapen. De 40-urige werkweek liet tot begin jaren '60 op zich wachten. Met de intrede van de vrije zaterdag kwam in arbeidsbestel en onderwijs een nieuw Engels woord op: het *weekend*. Werknemers kregen voor het eerst twee vrije dagen om samen met hun gezin door te brengen. Met het nieuwe weekend werden, na de erkenning van betaalde vakantieweken in cao's, ook de vrije tijd en de vrijetijdsbesteding geboren (Tijdens, 1998).

Sinds de tweede helft van de 20ste-eeuw structureren het werkweek/weekendritme en het vakantieperspectief een groot deel van onze tijd. Zij bepalen daarmee in belangrijke mate onze tijdsindeling, de dagfasering van werken en recreëren, onze leefstijl en ons leven. Het zich steeds herhalende weekritme wordt slechts onderbroken door vakanties en een aantal vrije feestdagen, die vaak verwijzen naar traditionelere tijdsritmiek, zoals de christelijke kalender en liturgie (Kerst, Pasen, Hemelvaart en Pinksteren) of de jaarlijkse seizoenen. De laatste klinken nog steeds door in onze schoolvakanties: voorjaars-, zomer-, herfst-vakantie. Zo zijn naast collectieve weekritmes ook collectieve jaarindelingen ontstaan.

Met behulp van Haarlemmermeerse mobiliteitsgegevens van oktober 2013 en resultaten van het landelijke tijdsbestedings-onderzoek uit 2011 van het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) kun je de tijdsbesteding op een doorsnee dinsdag en een doorsnee zondag schetsen (SCP, 2013). Deze dagen in oktober staan model voor een doorsnee *werkdag* en *weekend* ook in Haarlemmermeer. De lokale autobewegingen en busritten tonen de verplaatsingen van onze inwoners, van bezoekers en passanten in de Haarlemmermeerpolder. Hieruit valt af te lezen op welk tijdstip Haarlemmermeerdere collectief van de ene activiteit overgaan op een andere, bijvoorbeeld weggaan van werk om thuis te gaan eten. Ruimtelijke verplaatsingen geven zo een indicatie van de collectieve ritmiek in de polder. Aan de bewegingspatronen binnen de Ringvaart zien we, overigens geen verrassing, dat werk- en recreatietijden in onze gemeente nauwelijks afwijken van die van de rest van Nederland.

‘De (deels) cultureel bepaalde temporele vormgeving van het voldoen aan de biologische behoefte aan slaap en voeding blijkt een constante in het dagelijks leven... al is er in 2011 ten opzichte van 2006 een kleine toename van mensen die ‘s avonds en/of zaterdag aan het werk zijn.’ (SCP, 2013)

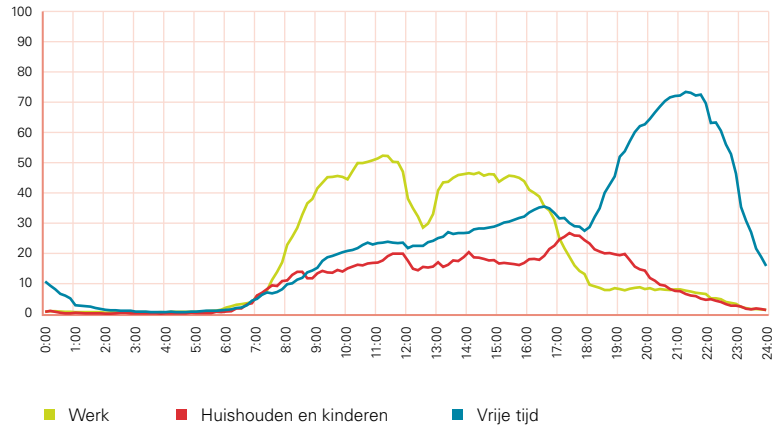
Een doorsnee dinsdag in Haarlemmermeer

Om 0:00 ‘s nachts aan het eind van de maandagavond, wanneer de dinsdag begint, ligt 80% van de Nederlanders te slapen. Om 1:00 slaapt zelfs 95% van hen en ook op het overdag zo drukbezette wegennet van Haarlemmermeer heerst tot een uur of 5:00 in de ochtend rust. Om 5:00 komen de eerste medewerkers rondom Schiphol aan; zij lossen de collega’s van de nachtdienst af. Vanaf dat moment landen de eerste vluchten en arriveren de eerste passagiers. Op de afslagen van de A9 en A4 richting Schiphol neemt de intensiteit al flink toe. Veel beweging is er ook al bij de bushaltes op de Schipholboulevard en bij de parkeer-terreinen en bushaltes op Schiphol Oost en Zuid.

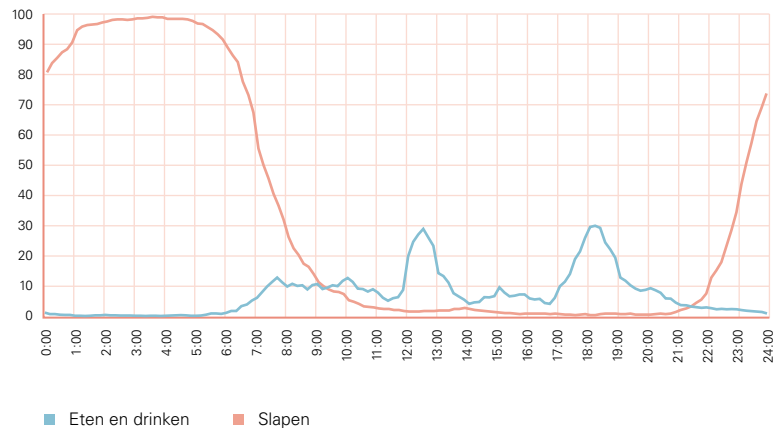
In de woonwijken van Haarlemmermeer start de dag eveneens tussen 5:00 en 6:00. Op de afritten van Hoofddorp en Nieuw-Vennep rijdt al wat verkeer richting de N-wegen. Om 6:00 begint de spits op de snelwegen pas goed op gang te komen; deze houdt – met een piek tussen 8:00 en 9:00 – ongeveer aan tot 10:00 uur. Rond dit tijdstip reizen veel mensen met de bus, met name rond de centra en hoofdwegen van de wijken van Hoofddorp en Badhoevedorp en rondom Schiphol.

Tijdbesteding in Nederland op dinsdagen in 2011 (Nederlandse bevolking van 20 tot en met 64 jaar, in procenten)

Collectieve ritmen

Bioritmen

bron: SCP, Met het oog op de tijd (2013)

In heel Nederland is op de dinsdagochtend om 8:00 14% van alle Nederlanders boven de 11 jaar onderweg. Tijdens de ochtendspits verplaatsen 2,7 miljoen mensen zich door het land. De ochtendspits is de drukste tijd van de dag; in de avond is de spits over meer uren gespreid en daardoor minder intensief. De meeste Nederlanders ontbijten tussen 7:00 en 8:30, omdat werk of school op een doorsnee dag tussen 8:00 en 9:00 begint. De volgende piek in collectieve tijdsbesteding ligt rond het middaguur (tussen 12:00 en 13:00); een kwart van de Nederlanders neemt dan de lunch. De laatste jaren neemt deze piek af: de middaglunch wordt een minder collectief ritueel.

Op dinsdagmiddag is het in de centra van Haarlemmermeerse kernen druk bij de bushaltes, vooral in het centrum van Hoofddorp. Scholieren gaan naar huis en winkels en andere voorzieningen trekken publiek. Van 16:00 tot 18:00 is het druk in het OV en op de wegen. Nederlanders stoppen tussen 16:30 en 17:30 met werken en duiken de spits in om op tijd thuis te zijn. Voor zevenen staat bij de meesten het eten op tafel. Sommigen gaan vanuit werk eerst sporten of naar een andere vrijetijdsactiviteit. De avondspits vloeit langzaam over in de (vrijetijds)mobilititeit van de avond. Vanaf 20:00 is het in Haarlemmermeer weer rustig. Inwoners, thuisgekomen en gegeten, hebben dan – evenals in overig Nederland – het huishouden aan kant en kinderopvang afgesloten.

Slechts 5% tot 15% van de Nederlanders is om 21:00 nog aan het werk. Schiphol blijft de uitzondering. De activiteit gaat op de luchthaven nog steeds door en ook op dit tijdstip is dit de drukste plek van Haarlemmermeer. Op een doorsnee dinsdagavond ligt de helft van alle Nederlanders om 23:00 in bed.

Voertuigbewegingen in Haarlemmermeer op een dinsdag en zondag in oktober (2013)

De ochtend verloopt tussen 5:00-6:00 zowel op dinsdag als zondag rustig. Alleen rond Schiphol is wat busverkeer. De ochtendspits concentreert zich tussen 8:00-9:00; op zondag komt de activiteit later op gang. In de middag van 15:00-16:00 is het op de zondag druk maar op dinsdag nog relatief rustig. De dinsdagavondspits van 17:00-18:00 is intensief. Op dinsdagavond is het rustiger dan op de zondag. Een filmpje van deze bewegingen vindt u op www.haarlemmermeer.nl/onderzoek.

Zondag

Zondag

Zondag

05:00
06:00

08:00
09:00

10:00
11:00

Dinsdag

Dinsdag

Dinsdag

De grootte van de punten op de kaart toont hoeveel voertuigen gedurende een dag op die plek passeren of hoeveel passagiers daar in- en uitstappen. De intensiteit van de kleur weerspiegelt de intensiteit van het verkeer op die plek en op dat moment. Hoe donkerder de kleur, hoe meer auto's of in- en uitstappers er in dat uur op dat punt langskomen (relatief voor dat punt over de gehele dag). Een donker punt betekent: 'er is op deze locatie nu veel verkeer'. Een licht punt: 'er is nu weinig verkeer op dit punt'.

Rode punten beschrijven de voertuigbewegingen op de provinciale en rijkswegen.
de blauwe punten tonen in- en uitstappende buspassagiers

■ Zondag

■ Zondag

■ Zondag

15:00
16:00

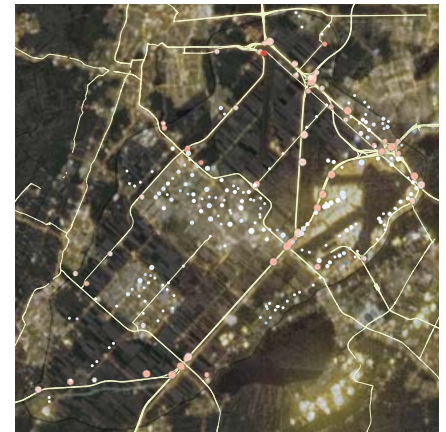
17:00
18:00

20:00
21:00

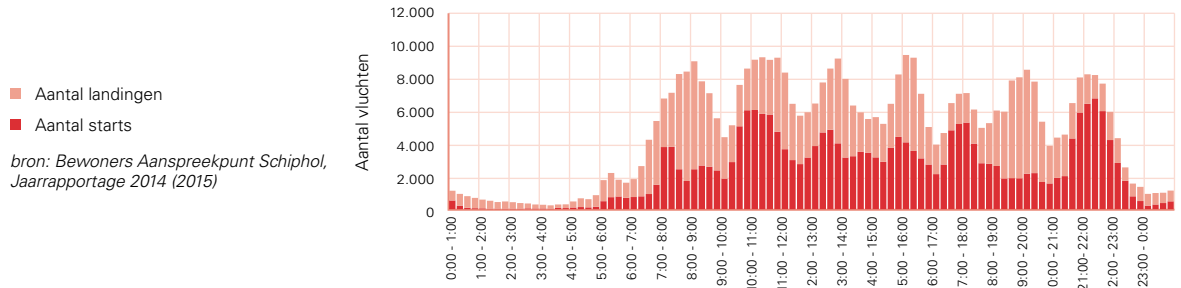
■ Dinsdag

■ Dinsdag

■ Dinsdag

Vliegbewegingen op Schiphol. Totaal aantal landingen en starts over het jaar 2014

Een doorsnee weekend

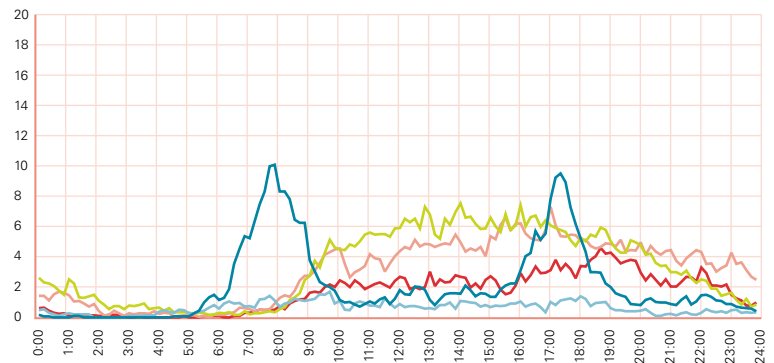
Het landelijke tijdsbestedingsonderzoek van het SCP en de lokale mobiliteitsgegevens van Haarlemmermeer laten zien dat er op zondag aanzienlijk minder wordt gewerkt en dat het onderwijs stil ligt. De zondag begint met de zaterdagnacht. Anders dan op een doorsnee werkdag zijn er in de eerste drie uur van de zondag wél bewegingen te zien. Tussen 0:00 en 3:00 keren automobilisten na het uitgaan terug naar huis. Doordeweeks slaapt 95% van de Nederlanders om 1:00 uur; op zaterdag pas om 3:00 uur. De zaterdag ziet er als eerste dag van het vrije weekend iets anders uit dan de zondag. Het is de dag waarop in de ochtend nog veel aan het huishouden en de zorg voor kinderen wordt gedaan; de vrijetijdsbesteding loopt tot later door (op vrijdagavond in iets mindere mate). Tussen 3:00 en 5:00 verkeert de gehele gemeente in relatieve rust en dat geldt ook voor de latere nacht van zaterdag op zondag.

Op Schiphol begint de zondag net als de dinsdag weer bijzonder vroeg. Geen doorsnee weekritme op de luchthaven! Hier lijkt het altijd een doordeweekse dag. In de nacht mag slechts beperkt worden gevlogen, maar verder gaan de activiteiten altijd door. Wel zijn er ook op Schiphol over het jaar gezien pieken waarneembaar: in juli en augustus forceert vakantieverkeer een climax aan vliegbewegingen. Per dag zijn er zeven pieken op de start- en landingsbanen (BAS, 2015) van de internationale luchthaven.

Woon-Werkverkeer: ■ dinsdag 2011 ■ zaterdag 2011
Vrijetijdsverkeer: ■ dinsdag 2011 ■ zaterdag 2011 ■ zondag 2011

De rest van Haarlemmermeer komt op een doorsnee zondag later op gang. Staan Nederlanders doordeweeks op tussen 6:00 en 8:00, op een doorsnee zondag slapen zij uit tot 8:00 of 10:00 uur. Pas rond 11:00 uur begint de automobiliteit in Haarlemmermeer toe te nemen. De mobiliteit op zondag toont geen pieken maar een boog van 11:00 tot 21:00 met een klein hoogtepunt tussen 14:00 en 16:00. Het busgebruik toont een uur eerder een hoogtepunt tussen 13:00 en 15:00. Dit is vooral het gevolg van de beperktere dienstregeling op de zondag. Het vrijetijdsverkeer is in het weekend verdeeld over de hele dag (vooral op zondag valt dat op); bevrijd van de grip van de werkdag besteden Haarlemmeerders hun tijd meer gedifferentieerd. Het vrijetijdsverkeer van de zondagavond eindigt relatief vroeg. Maandag is het immers weer vroeg opstaan voor het werk. De tijdsbesteding op de zondagavond lijkt daardoor op die van een doordeweekse dag.

Deelname aan twee soorten verkeer over de dag op verschillende dagen in 2011 (Nederlandse bevolking van 20 tot en met 64 jaar, in procenten)

bron: SCP, Met het oog op de tijd (2013)

Haarlemmermeer vanuit International Space
Station (ISS) op 11 februari 2012 om 23:11

Deze nachtfoto van de Haarlemmermeer toont de activiteit op de zaterdagavond vóór middernacht. Het akkerland in rust is te zien als een zwart canvas waarop kernen en omliggende steden oranje kleuren. Het Randstedelijke wegennet licht op als een wirwar van lichtdraadjes. Als een zwarte spin midden in het web kleurt Schiphol fel oranje. De lampen branden altijd in 'the city that never sleeps'.

*bron: de Atlas Leefomgeving,
Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu,
fotografie Andre Kuipers*

Collectieve ritmiek

Werkweek en werkdag structureren de tijdsbesteding van Nederlander en Haarlemmermeerder. De meesten van ons leven in een 9:00 tot 17:00 ritme. Tussen ochtend- en avondspits zijn we aan het werk, in de avond en in het weekend vrij en 's nachts slapen we. Op Schiphol heerst een ander ritme: de 24-uurseconomie gaat daar altijd door. Toch neemt zelfs hier 's nachts de activiteit af.

Op veel plekken in onze gemeente doen mensen veel dezelfde dingen op ongeveer hetzelfde moment. Deze dominante collectieve ritmiek is duidelijk herkenbaar. En toch heeft niet iedere Haarlemmermeerder dezelfde werktijden, evenveel uren slaap nodig, dezelfde eetgewoonten of beoefent eenzelfde sport. Iedereen kiest en heeft ook zijn *eigen* tijdsbesteding. Deze is afhankelijk van individuele voorkeuren, maar ook van specifieke situaties en/of van fasen in het leven.

Jonge gezinnen die werk en zorg voor hun kinderen combineren, kennen naast deze collectieve ritmiek ook nog andere pieken in hun dag, week en jaar. Werk, zorg en onderwijs van de kinderen, vrijetijdsactiviteiten en sociale contacten van henzelf en van hun kinderen, vergen combinatie en afstemming van uiteenlopende individuele en collectieve ritmes. Het SCP noemt deze gezinnen de drukste groep van Nederland (SCP, 2013). In Haarlemmermeer is deze groep omvangrijk, vooral in de meest recente en grootste wijken Getsewoud en Floriande. In het volgende hoofdstuk beschrijven we de effecten van de combinatie van uiteenlopende ritmes in één huishouden.

HOOFDSTUK 3

HET SPITSUUR IN HET LEVEN

Het moderne gezin en het anderhalf verdienmodel

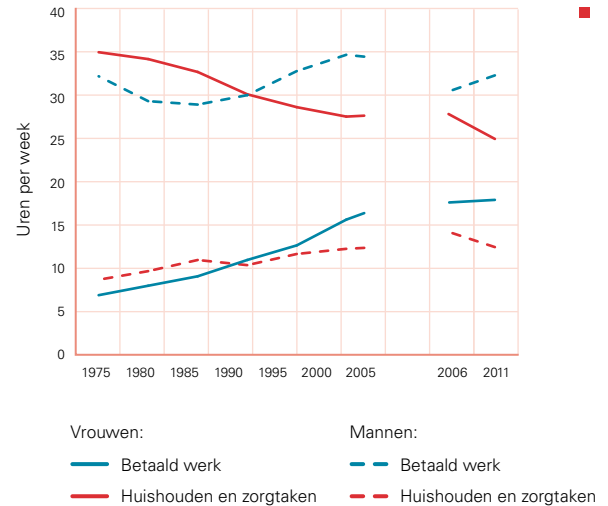
Elke ochtend rijden ouders met hun kinderen op de achterbank van huis naar opvang of basisschool. Wanneer ze de kinderen eenmaal afgezet hebben, rijden zij door naar hun werkplek, veelal buiten de Ringvaart. Aan het einde van de werkdag nemen zij de auto en keren in omgekeerde richting huiswaarts. Daar wachten zorg en aandacht voor partner en kinderen hen op. In dit hoofdstuk beschrijven we het dagelijkse ritueel van deze Haarlemmermeerse spitsuurgezinnen.

Hoewel Nederlandse vrouwen ook nu nog vooral in deeltijd werken, maakte vanaf de jaren zeventig het vijftigerjaren-kostwinnersmodel – man werkt en vrouw doet het huishouden en zorgt voor de kinderen – allengs plaats voor het anderhalf- en tweeverdienersmodel (Tijdens, 1998).

Werkende vrouwen eisen een bijdrage van hun man aan huishoudelijke taken en aan de zorg voor de kinderen. Voor wat eerst echtgenoot heette werd voortaan ‘partner’ gebruikt. En toch, alle veranderingen ten spijt, in 2011 waren de traditionele rolpatronen nog steeds waarneembaar. Terwijl mannen 12,3 uur per week aan het huishouden besteden, doen vrouwen dat 23,3 uur: bijna twee keer zo lang. Idem dito voor de kinderopvang: daar staan de 5,9 uur van de vaders in schril contrast tot de 11,5 uur die moeders aan hun kroost besteden. Vrouwen doen vaker dan hun mannen aan combinatie van taken. Zo hebben zij de kinderen vaker onder hun hoede als ze het huishouden doen of tijdens hun vrijetijdsactiviteiten (SCP, 2013).

Wanneer we de taakverdeling tussen hedendaagse mannen en vrouwen evenwel vergelijken met die van een halve eeuw geleden, dan wordt de verandering in de taakverdeling tussen de seksen wel degelijk zichtbaar. Zowel vrouwen als mannen combineren nu meerdere taken.

Verhouding tijdsbesteding betaald werk vs. huishouden en zorgtaken, naar geslacht in Nederland

bron: SCP, Met het oog op de tijd 2013

Tijddilemma's van spitsuurgezinnen in Haarlemmermeer

De arbeidsparticipatie in Haarlemmermeer is hoog en het aandeel huishoudens met kinderen omvangrijk. In de wijken Floriande (Hoofddorp) en Getsewoud (Nieuw-Vennep) wonen veel werkende ouders met jonge kinderen. De combinatie en coördinatie van zorg voor de kinderen met werk, tijd voor elkaar, voor jezelf en voor familie en vrienden legt in deze wijken een grotere claim op de inwoners dan in minder recente wijken in Haarlemmermeer.

Uit de interviews met deze spitsuurgezinnen blijkt hoe weloverwogen zij keuzes maken om werk en zorg voor de kinderen te kunnen combineren. Het dilemma waar deze gezinnen voor staan: hoe de balans te vinden in zoveel zich opdringende taken en eigen wensen en toekomstdromen? De antwoorden op deze existentiële vragen zijn divers. Sommige ouders kiezen ervoor om zo veel mogelijk tijd met hun kinderen door te brengen en offeren daar carrière en persoonlijk leven voor op. Zij zeggen: *daar heb ik geen kinderen voor gekregen*. Bijna één op de vijf (20%) van de Haarlemmermeerse gezinnen met kinderen onder de 12 jaar kiest om deze reden voor het kostwinnersmodel (één ouder werkt en de ander zorgt). In Nederland kiest een iets groter aandeel (23%) voor dit model (CBS, 2013).

De helft van de Haarlemmermeerse ouders die minder dan 12 uur per week werken, zegt niet meer uren te werken vanwege zorgtaken thuis; dit zijn bijna allemaal vrouwen. De andere 10% van de ouders die niet werkt voert andere redenen aan, zoals werkloosheid, arbeidsongeschiktheid, of de hoge kosten van de opvang. Eveneens 10% van de gezinnen kiest voor het kostwinnersmodel, in totaal circa 1.100 gezinnen.

'Wij zijn geen mensen die hun kinderen overal droppen. Dat vinden wij niet fijn en ook niet nodig. Daar heb je geen kinderen voor gekregen.'

'Ik vind niet dat ik kinderen heb gekregen om ze alle dagen naar het kinderdagverblijf te brengen.'

'Ik ben zo tevreden met mijn leven nu! Mijn sociale contacten, mijn werk, mijn kinderen, en alles gewoon zo geregeld dat het gewoon loopt.'

**‘Een thuisblijfmoeder?
Dat is niets voor mij,
ik vond het al een
beetje saai tijdens mijn
zwangerschapsverlof.’**

Sommige gezinnen verkiezen een andere balans tussen zorg, werk en privé en brengen daarvoor andere offers. Investeren in carrière en toekomst, een financiële noodzaak of een verrijking van het persoonlijke leven zijn genoemde redenen om toch te blijven werken. Zo kunnen sommige moeders, die tijdens de zwangerschap bewust kozen voor het fulltime moederschap, hun werk en de sociale contacten toch enorm missen. Een aantal jaren stoppen met werken kan volgens andere jonge ouders grote gevolgen hebben voor hun verdere carrière. Zij kiezen ervoor om allebei door te werken, zelfs als zij nu meer tijd met hun kinderen zouden willen doorbrengen, of de kosten van de opvang bijna één heel salaris opsnoepen. Weer andere ouders moeten werken uit pure financiële noodzaak of blijven beide werken uit angst voor het verlies van één van hun banen. Voor deze gezinnen is de tijdsverdeling tussen werk en zorg niet zozeer een weloverwogen keuze als wel een voldongen feit.

In acht van de tien (80%) Haarlemmermeerse gezinnen kiezen beide ouders ervoor om te blijven werken. Slechts 10% doet dit volgens het volledige tweeverdienersmodel (beide ouders een fulltime baan). Het deeltijdmodel komt het meeste voor: in 70% van de gezinnen in Haarlemmermeer werkt één van de partners 35 uur of meer per week en de andere 12 tot 35 uur. Meestal werkt de vrouw in deeltijd en heeft de man een (bijna) fulltimebaan. Van alle werkende moeders in Haarlemmermeer werkt slechts 10% in voltijd, 70% heeft een deeltijdbaan en de overige 20% werkt minder dan 12 uur per week of werkt niet.

**‘Gevoelsmatig is drie
dagen externe opvang
ook de max. Ik zou er
moeite mee hebben,
als ik ze vier keer per
week elke dag naar de
crèche zou brengen.’**

**‘Dan moet je baan wel leuk
zijn, wil je blijven werken,
want ik kan zeggen dat ik van
mijn nettosalaris niet veel over
houd. [...] Het is echt voor de
toekomst dat ik het doe.
Ik denk: op een gegeven
moment gaan ze allemaal naar
school en dan heb ik tenminste
gewoon een goede baan.’**

■ ■ ■ Huishoudens Haarlemmermeer en Nederland in 2014

	Totaal	Meerpersoons met kinderen	Percentage
Haarlemmermeer	59.329	25.494	43%
Nederland	7.590.228	2.569.868	34%

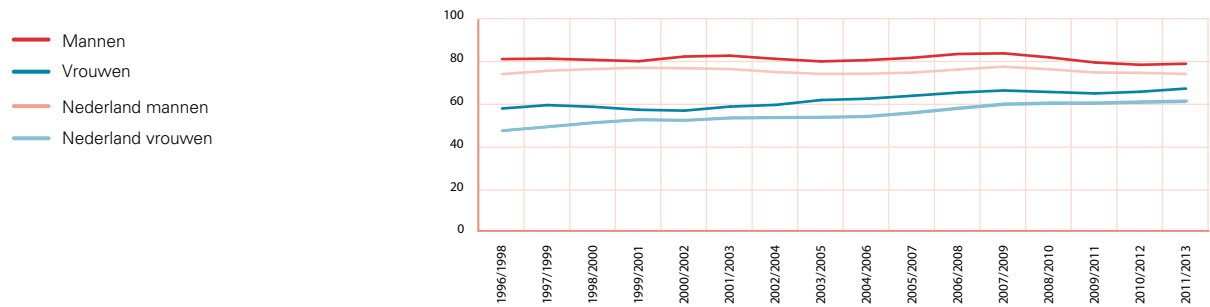
bron: CBS

Aantal ouderparen naar leeftijd jongste kind en als aandeel van alle huishoudens in Haarlemmermeer

	Jongste kind onder de 4		Jongste kind 4 tot en met 11 jaar		Jongste kind 12 tot en met 17		Totaal alle huishoudens	
Haarlemmermeer	4.534	100%	7.155	100%	4.494	100%	57.808	100%
Hoofddorp	2.370	52%	3.590	50%	2.187	49%	29.566	51%
Hoofddorp Floriande	740	16%	1.388	19%	637	14%	6.494	11%
Hoofddorp Toolenburg	458	10%	679	9%	575	13%	5.867	10%
Nieuw-Vennep	1.114	25%	1.975	28%	1.022	23%	11.816	20%
Nieuw-Vennep Getsewoud	702	15%	1.360	19%	672	15%	5.755	10%

bron: BRP 2015

Netto arbeidsparticipatie Haarlemmermeer en Nederland in %

bron: CBS

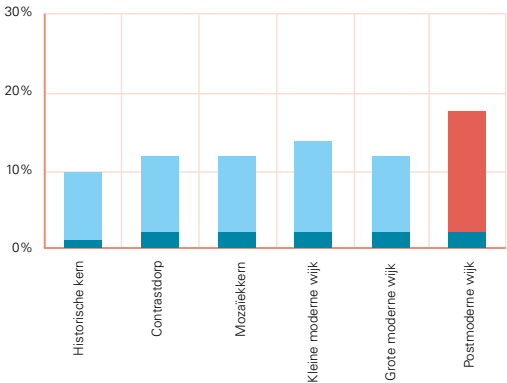
Antwoorden op de stelling: mijn werk en privéleven zijn in het algemeen goed in balans, naar wijktype*

Mee oneens

Helemaal mee oneens

*alleen het verschil tussen oneens in de Vinex-wijken (postmoderne wijken, in rood) en de rest van Haarlemmermeer is statistisch significant. Een uitleg van de wijktypen is te vinden in de begrippenlijst.

bron: Bevolkingsenquête 2012

Arbeidsparticipatie van Haarlemmermeerse mannen en vrouwen, naar leeftijd jongste kind

	Man		Vrouw	
	0 t/m 3	4 t/m 11	0 t/m 3	4 t/m 11
Werkt niet of minder dan 12 uur	4%	2%	19%	22%
Deeltijd 12 tot 35 uur	6%	14%	69%	70%
Voltijd 35 uur of meer	89%	84%	11%	8%

bron: Bevolkingsenquête 2012

Tijdsbesteding aan onderwijs in Nederland (2011)

	Gemiddeld aantal uren per week	Aandeel Nederlanders*
Totaal	3:42	24%
12 tot 18 jaar	24:49	83%
18 tot 25 jaar	13:40	62%
25 tot 35 jaar	1:40	19%
35 tot 45 jaar	0:46	16%
45 tot 55 jaar	0:47	14%
55 tot 65 jaar	0:31	15%
65 jaar of ouder	0:18	9%

* Het percentage Nederlanders dat tijd besteedde aan onderwijs.

bron: CBS

Verdeling van huishoudelijke taken tussen man en vrouw

Het werk en de zorg voor kinderen, en de combinatie van gestapelde taken soupeert een groot deel van het tijdsbudget van jonge ouders op. Gezinnen met werkende ouders en jonge kinderen zitten in het *spitsuur* van hun leven. Deze ouders zijn de drukstbezette Haarlemmermeeders. Werkende mannen met kinderen onder de vier jaar besteden in totaal 62 uur per week aan werk, huishouden en zorg voor de kinderen; vrouwen in totaal 54 uur (meerdere dingen tegelijk doen niet meegeteld). Voltijdwerkers zijn het drukst en er is geen verschil tussen mannen en vrouwen in het totaal aantal uur dat zij aan werk én zorg besteden. Vrouwen die voltijd werken besteden meer uren aan het huishouden en mannen meer uren aan hun werk (SCP, 2013). In Haarlemmermeerse gezinnen en hun kennissenkring komt het nauwelijks meer voor dat de man géén bijdrage levert aan de huishoudelijke taken. Wel bevestigen veel gezinnen nog steeds ongelijkheid tussen de seksen in deze taakverdeling.

In de gezinnen waar de zorg voor de kinderen en het huishouden gelijk verdeeld zijn over man en vrouw, blijkt dit een heel bewuste keuze waar heldere afspraken zijn gemaakt over wie wanneer wat doet. Dit geldt ook voor gezinnen die voor het traditionele kostwinnersmodel kiezen. In gezinnen waar de huishoudelijke en zorgtaken meer op de schouders van de vrouw rusten, zeggen de ouders vaker dat dit zo gegroeid is. De kinderen brengen en halen, koken en boodschappen doen, worden in gezinnen vaak bewust gelijk verdeeld. Wassen, strijken en schoonmaken daarentegen gebeurt vaak tussendoor en komen vaker op de schouders van de vrouw terecht. Als de tijdsdruk toeneemt, worden de huishoudelijke taken op een lager pitje gezet. Men leunt dan extra op vaatwasser, droger en andere huishoudelijke apparatuur. Veel gezinnen nemen ook een hulp in de huishouding. De hulp zorgt voor regelmaat in de schoonmaak. Sommige vrouwen vinden het lastig om te accepteren dat zij deze hulp nodig hebben.

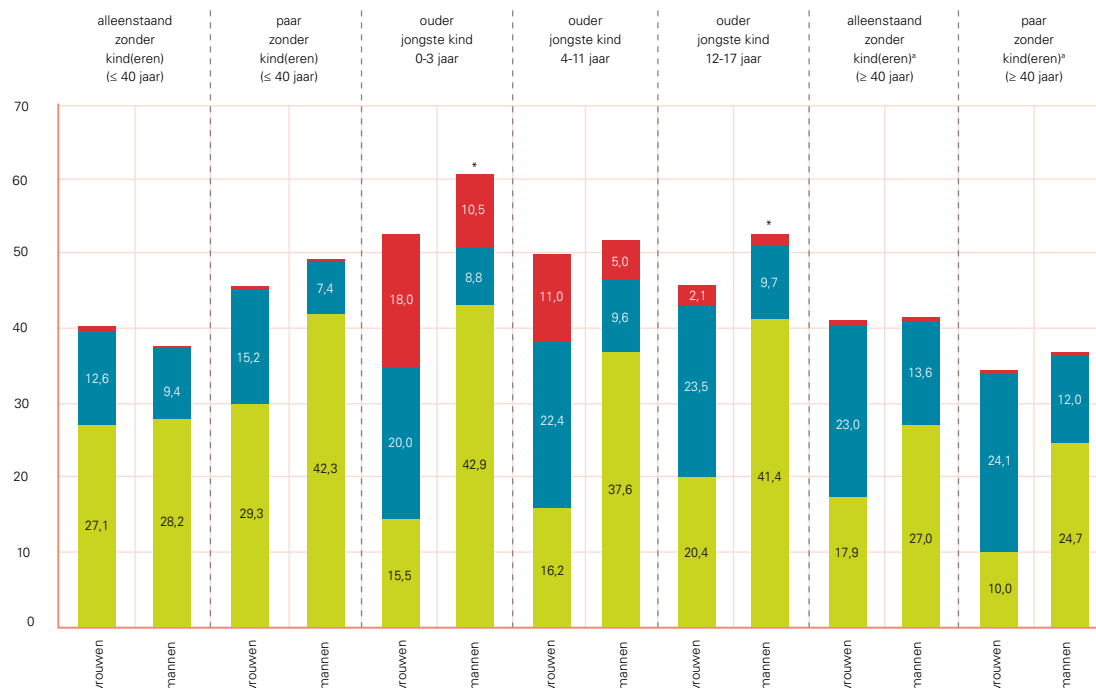
‘Gewoon
elkaar helpen
dan kom
je er wel
doorheen.’

‘Als ik het hem vraag dan
zegt hij van wel,
even schoonmaken,
dat soort dingen.
Maar omdat hij ook drie
diensten draait,
en onregelmatig, heb ik
zoiets van, rust jij maar
uit. Ik doe het wel.’

‘Met de strijkhulp dacht
ik: gènanter dan dit wordt
het niet. Maar God wat is
het fijn! [...] Je kunt heel
erg perfect willen wezen,
maar dat gaat gewoon
niet lukken. [...] Als je
kinderen krijgt dan leer je
ook om los te laten.’

‘Hoe is bij jullie de
taakverdeling?
Dat ik het meeste
doe en dat
mijn man hard
werkt!’ (lacht)

Tijd besteed aan betaald werk, huishouden en de zorg voor kinderen, bevolking 20 t/m 64 jaar, naar geslacht en huishoudenssamenstelling, in uren per week (2011)

■ Zorg voor kinderen

■ Huishouden

■ Betaald werk

a zonder kinderen of van wie het (jongste) kind 18 jaar of ouder is.

** verschil man vs. vrouw significant ($p < 0.05$).*

bron: SCP, Met het oog op de tijd 2013

'Ik heb ook nog een huishouden draaiende te houden samen met jou. We zijn gelukkig samen zeer geëmancipeerd.'

'We hebben schoonmakers, gelukkig! Koken, wassen, strijken, en boodschappen, dat doen we nog steeds zelf.'

'Het is met drie kinderen en volle banen wel aanpoten.'

De zorg voor de kinderen: oma, opa en opvang

Ouders roepen ook buiten het gezin hulp in ook al hebben zij daar soms moeite mee. De zorg voor de kinderen is in Nederland een taak van de ouders zelf (Täht, 2013).

Wanneer werkende ouders oppashulp zoeken doen zij dat eerst in eigen kring. Opa en oma zijn de eerst aangewezenen. In de door ons geïnterviewde gezinnen sprongen de grootouders regelmatig bij. Een of meer dagen of dagdelen in de week komen opa of oma oppassen of worden kinderen naar hun grootouders gebracht. De structurele oppas door opa en oma is niet alleen goedkoper dan de opvang, maar vooral ook flexibeler. Tijden zijn snel aan veranderde omstandigheden aan te passen. Grootouders zijn dus niet alleen een 'eigen' maar ook een zeer 'praktische' hulp bij de zorg voor de kinderen.

Niet alle ouders genieten deze luxe. Als grootouders ver buiten de Ringvaart wonen kan een structurele oppasdag in de week te belastend worden. Deze grootouders willen hun kinderen wel helpen, maar worden belemmerd door de afstand (zij passen bijvoorbeeld wel op bij kinderen die dichterbij wonen). Een flink deel van de Haarlemmermeerse spitsuurgezinnen komt van buiten de Ringvaart; hun ouders wonen vaak verder weg en zijn niet als structurele oppashulp inzetbaar. Grootouders die verder weg wonen passen wel incidenteel op. Dit is iets wat structureel oppassende opa's en oma's veel minder doen, dat durven hun kinderen dan niet meer van hen te vragen. Ouders met meer dan twee kinderen vinden het lastig om hun ouders structureel in te schakelen; één oppasmiddag met drie of meer kinderen kan voor oudere mensen al een heel intensieve bezigheid zijn. Voor incidentele oppasbehoefte hanteren gezinnen een groter spectrum aan hulpkrachten dan alleen hun eigen ouders: burens, vrienden, familie en andere mensen uit hun sociale netwerk.

'Je probeert niet altijd dezelfde mensen te regelen, maar je hebt wel een 'pool' van mensen waar je een beetje op terug kan vallen.'

'Je belt je af en toe helemaal suf om de deur uit te komen.'

'Je gaat niet heel makkelijk drie kinderen bij iemand achterlaten, want dat is voor iedereen best wel een ding. Dat is met twee kinderen al een stuk makkelijker.'

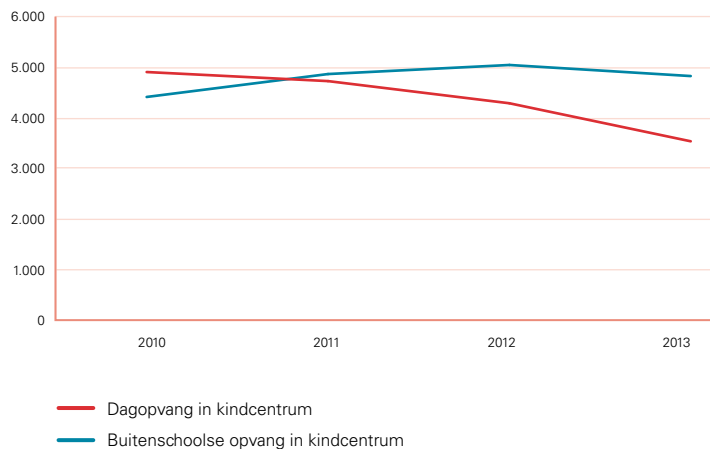

‘Op dinsdag, normaal
gesproken, opa en oma.
Ik ga hier ‘s morgens weg
en dan hoef ik niet op
mijn klok te kijken van:
oh, om half drie moet ik
ze weer ophalen. Dat is
gewoon rustiger.’

Een groot deel van de gezinnen zet hun informele netwerk in naast de professionele opvang (of de peuterspeelzaal). Als we ervan uitgaan dat dubbelvoltijdgezinnen en éénoudergezinnen (bijna) allemaal gebruik zullen maken van kinderopvang, en dat werkloze of kostwinnergezinnen dat niet of minimaal zullen doen, dan kunnen we schatten hoeveel deeltijdgezinnen in Haarlemmermeer gebruikmaken van kinderopvang. Voor gezinnen met de jongste kinderen in de basisschoolleeftijd levert dit de volgende schatting op: ongeveer 37% maakt gebruik van de opvang. Voor gezinnen met nog jongere kinderen loopt dat op tot 86%. Dat zijn 2.700 gezinnen met het jongste kind onder de vier jaar en 1.900 gezinnen met het jongste kind boven de vier jaar. Van alle gezinnen die gebruikmaken van dagopvang in een kindcentrum woont 36% in één van de grote Vinex-wijken: 555 gezinnen in Floriande (Hoofddorp) en 505 in Getsewoud (Nieuw-Vennep). Bij het gebruik van de buitenschoolse opvang bij een kindcentrum is dit aandeel groter met 44%: 745 zowel in Floriande als in Getsewoud. Het aantal kinderen in de dagopvang en buitenschoolse opvang neemt de afgelopen jaren af. Het aantal uren opvang per kind, per week, neemt ook af.

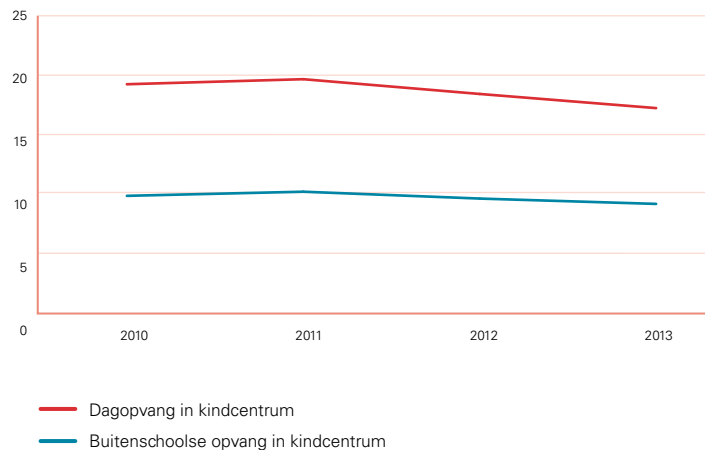
De geïnterviewde ouders wierven wij via de dagopvang, dus zij maken er allen gebruik van. Zij vertelden dat een aantal jaar geleden veel minder plek beschikbaar was op de opvang dan nu. Het aantal jonge kinderen daalt in deze wijken en ouders nemen minder of helemaal geen dagopvang meer af. De opvang is duurder geworden en sommigen zijn bijna één van de twee salarissen eraan kwijt.

Aantal Haarlemmermeerse kinderen in de kinderopvang

bron: CBS

Aantal opvanguren per Haarlemmermeers kind per week

bron: CBS

	Leeftijd jongste kind					
	0 t/m 3			4 t/m 11		
	Aantal	%	Opvang*	Aantal	%	Opvang*
Weinig werkuren Beide ouders werkloos of één ouder in deeltijd werkend	136	3%	0%	215	3%	0%
Kostwinner Eén ouder werkt in voltijd, de ander werkt niet	907	20%	0%	1.288	18%	0%
Deeltijdmodel Eén ouder werkt in voltijd óf deeltijd, de ander in deeltijd	3.128	69%	86%	5.152	72%	37%
Voltijd tweeverdieners Beide ouders werken in voltijd	408	9%	100%	501	7%	100%
Totaal tweeoudergezinnen	4.534	100%		7.155	100%	
Eenoudergezinnen	302	100%	100%	1.219	100%	100%
Dagopvang in kindcentrum	2.915					
Dagopvang bij gastouder	500					
Buitenschoolse opvang in kindcentrum				3.350		
Buitenschoolse opvang bij gastouder				255		

* Om het percentage deeltijdgezinnen dat gebruik maakt van opvang te berekenen zijn voor alle andere categorieën aannamen gedaan (de 0% of 100% gebruik in die categorieën).

bron: totaal aantal gezinnen uit de BRP 2015, percentages arbeidsverdeling uit Bevolkingsenquête 2012 en gebruik kinderopvang uit CBS maatwerk over 2013 (deze laatste gegevens zijn afgerond op vijftallen)

Schakelmomenten

Gezinnen met jonge kinderen waarin één of beide ouders werken maken de drukste fase in hun leven door. Zij omschrijven deze periode in hun leven als *tropenjaren*. Het is een zware periode met continu tijdsdruk. Toch klagen deze gezinnen niet over gebrek aan tijd. Zij zijn zich bewust dat het een fase in het leven is.

De echte stressmomenten worden vooral gevoeld in de schakelmomenten van de ene activiteit naar de andere. Een voltijd spitsuurgezin combineert verschillende tijdroosters en ritmes: twee voltijdbanen, school, opvang, de biologische ritmen van vooral de jongste kinderen, en de sociale ritmen van de rest van de samenleving.

‘Het is niet dat als je dan zegt: een half uurtje later in bed, dat ze dan een half uurtje later uit bed zijn. Het biologische klokje staat om 6:30, dus zij komen er gewoon om 6:30 uit. [...] Op werkdagen is dat helemaal niet erg natuurlijk, maar in het weekend denk je wel eens van hé...’

‘Maar wij zien dit als tropenjaren en op een gegeven moment [...] kunnen we waarschijnlijk wat minder gaan werken of de jongens zijn wat groter en kunnen zichzelf meer vermaken.’

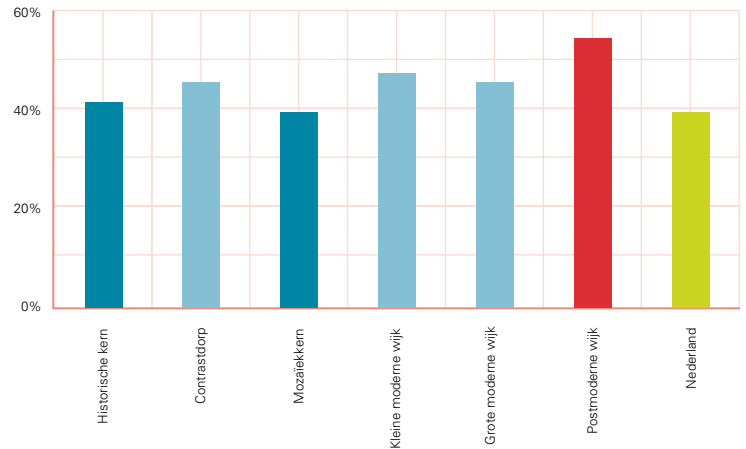
‘Als de kinderen ouder zijn, dan komen andere dingen wel weer.’

‘Dus het is altijd stress in een huisgezin met twee werkenden. Zeker tussen vijf en zeven is het altijd druk.’

‘Dan is het eigenlijk het drukst. Als de kinderen op het kinderdagverblijf hebben gezeten, dinsdag- en donderdagmiddag. Maar meestal maak ik mij niet heel druk. Ik wil wel heel veel, maar probeer mijzelf niet te druk te maken.’

‘Je moet ‘s ochtends best een hoop dingen doen op het moment dat je tussen 8:15 – 8:30 ook echt bij school moet zijn.’

Percentage inwoners dat zich minstens 1 keer per week gejaagd voelt, naar wijktype*

* De onderzoeksmethoden tussen Haarlemmermeer en Nederland verschillen iets maar de resultaten zijn te vergelijken. Rood betekent: verschil met donker blauw is statistisch significant.

bron: Bevolkingsenquête 2011 en SCP, Met het oog op de tijd (2013)

‘Dan denk ik schiet op, schiet op! Dat is echt mijn stressmoment. En als ik dan op de fiets zit naar het kinderdagverblijf, dan denk ik echt piewww.’

‘[Ik dacht:] dit komt nooit meer goed qua werkstart. Maar op een gegeven moment had ik door dat als ik in ieder geval zorg dat ik om 7:45 naar beneden ga om aan het ontbijt te beginnen, dan is er hoop. Dan gaan we het redden. [...] Dat heb ik inmiddels aardig in de vingers. [...] En dan stap ik daar op de [bus] 310 en puf ik uit.’

Het zijn vooral de schakelmomenten in de ochtend en de avond waar het stressen is. Met de kinderen opstaan, ze naar school of opvang brengen en dan ook nog niet te laat aankomen op het werk. Nog wat werk afronden aan de rand van de werkdag kan niet wanneer je de kinderen op tijd van de opvang moet halen. Zijn de kinderen eenmaal opgehaald dan moet er snel worden gegeten, zodat er ook tijd is voor het voorlezen van een verhaaltje. En dan op tijd naar bed! Het is altijd stressen op dit moment. Ouders willen alles op tijd afhebben om te voorkomen dat hun kinderen chagrijnig zijn van de honger of te laat naar bed gaan. Op de schakelmomenten moeten onder tijdsdruk veel verschillende dingen ook nog tegelijkertijd worden gedaan. Er kan dus ook veel mis gaan: overwerk dat toch nog af moet, files die het op tijd op de opvang aankomen belemmeren, vertragingen in het openbaar vervoer, kinderen die niet in of uit bed willen.

Op dat soort momenten is de stress voor de ouders compleet. Hoe minder de ritmes van beide ouders en de verschillende kinderen in het gezin parallel lopen hoe sterker de stressproblematiek zich voordoet. De meeste gezinnen in Getsewoud en Floriande staan dus onder tijdsdruk en veel bewoners van deze Postmoderne wijken zeggen zich wekelijks gejaagd te voelen.

Een geïnterviewd gezin waarin beide ouders in het basisonderwijs werken, maakte duidelijk hoeveel stress er wegvalt, als de werkroosters van ouders en de schooltijden van hun kinderen parallel lopen.

'Flexibel zijn met
je werk, dus ook
beschikbaar zijn in het
weekend, dan kun je
door de week ook nog
eens wat rommelen.
Tijd voor tijd nemen.'

'Als je alle twee echt
hele strakke tijden hebt,
uiteindelijk denk ik
dat je dan ook
een oplossing vindt,
maar het klinkt voor mij
minder aantrekkelijk.'

'Bustijd is
werktijd.
Zowel heen
als terug en in
de trein ook.'

'Als een kind zo ziek
is dat ik het moet
ophalen van de
kinderdagverblijf,
dan kunnen ze ook in
bed liggen. Dus dan
werk ik thuis gewoon
verder.'

'Dan zeg je:
ik ga, maar
ik maak het
vanavond
wel af.'

Die zalige flexibele uurtjes

De meeste drukbezette ouders ondervinden veel verlichting van een halfuurtje of een uurtje flexibiliteit op de zo stressvolle schakelmomenten. Oppassende opa's en oma's vinden het over het algemeen niet zo erg als de ouders een half uurtje eerder of later arriveren bij de wisseling van de wacht. Maar ook thuis kunnen werken en variabele werkroosters maken de coördinatie van verschillende ritmes in één huishouden eenvoudiger. Hebben ouders flexibele werkuren dan richten zij die meestal zo in dat de één vroeg begint met werken en de kinderen 's middags van de opvang haalt en de ander 's morgens de kinderen naar de opvang brengt en dan in de middag wat langer doorwerkt. Als slechts één ouder flexibel is, past die zich aan aan het werkschema van de ander. Het gaat deze ouders vooral om de mogelijkheid om een uurtje eerder of later met werken te beginnen dan wel te stoppen. Het gaat er niet om grote blokken van het werk naar de avond of het weekend te schuiven.

Ouders werken vaak thuis door; meestal in de avond of op de papa- of mamadag. Men haalt dan de uurtjes in, die men in de reguliere werktijd niet kon maken. Het komt ook voor dat men een vast dagdeel of zelfs een hele dag, thuiswerkt. Maar ook dan heeft men opvang voor de kinderen nodig, omdat werken en kinderopvang voor de meesten lastig te combineren valt. Het belangrijkste voordeel van deze thuiswerkdagen is dat er geen tijd aan reizen verloren gaat en dat de andere ouder wel zijn eigen werkuren kan maken. Wie van de werkgever niet thuis mag werken en geen flexibele werkuren heeft, zit veel meer klem en moet de ruimte in de schakelmomenten zoeken door afspraken te maken met de formele en informele kinderopvang.

**‘Je krijgt
er wel een
systeem in.’**

Leven in een strak stramien

Drukbezette werkende ouders zijn inventief in het vinden van verlichting op de stressvolle schakelmomenten van de dag. Maar hiervoor dient er van alles te worden geregeld, georganiseerd en afgesproken. Het is makkelijk als in de weekplanning een bepaald tijdvak een uurtje voor- of achteruit geschoven kan worden zodat ritmen op elkaar aansluiten, maar daar is maar één beste oplossing voor. De verlichting in de schakelmomenten heeft een keerzijde: die van het overgeorganiseerde, overmatig geregelde en tot op de minuut vastgelegde tijdsrooster, waarin niets mag wijzigen. Als ouders het ‘beste’ weekritme eenmaal hebben gevonden, werkt dit als een strak stramien! Alleen een belangrijke verandering in het alledaagse leven kan dit stramien doen veranderen: een andere baan of een kind dat de basisschoolleeftijd heeft bereikt. Dan moet de weekklok opnieuw worden ingesteld! De eenmaal vastgelegde tijdsstructuur gaat van vakantie tot vakantie continu door.

Wanneer een ouder drie dagen in de week werkt (meestal de vrouw) en de andere vier (meestal de man), dan is er voor twee dagen oppas nodig. Meestal gaan de kinderen op dinsdag en/ of donderdag naar de opvang of komen opa en oma één van die twee dagen oppassen. De schakelmomenten in de ochtend en de avond van deze doordeweekse dagen hebben ook een vast patroon. De ene ouder brengt de kinderen naar de oppas, de ander haalt ze op. Als de ophaler vroeg thuis is, begint de avond in relatieve rust, maar als die pas om 18:00 bij de opvang arriveert, wordt het een haastklus om de jongste kinderen op tijd in bed te krijgen.

**‘We hebben
voor ons zelf
op zich de
week wel goed
afgeregeld.’**

**‘Het is altijd wel passen
en meten, wie brengt ze
weg, wie haalt ze op. [...]
Het is pittig, maar als
het loopt, als de kindjes
niet ziek worden of wij
niet ziek worden,
dan loopt het, dan is het
een geoliede machine.’**

**‘We hebben
bewust gekozen
voor zwemles op
zaterdag omdat die
hele week toch al
zo druk is. En dat
bevalt prima.’**

Flexibele uren rond de schakelmomenten van werk en zorg én thuiswerken bieden verlichting in de strakke tijdslogistiek van deze gezinnen. Ironisch genoeg leveren ze ook een straf tijdsrooster op, waarvan nauwelijks afgeweken kan worden zonder dat de agenda in de war raakt. Sommige ouders voelen zich dan ook gevangen in de eigen tijdsconstructie. Zij spreken over: *automatische piloot, verstand op nul en door sleur, geregel en gesjees, een robot zijn*. De logistiek in het gezin wordt omschreven als: *ritme, systeem, programma, geoliede machine, een bedrijf, structuur*. Je ontleent veel aan je kinderen, maar ze brengen je leven ook in een keurslijf.

‘Verstand
op nul, denk
ik vaak, en
door.’

‘Je gaat
van het
één naar
het ander.’

‘Het gaat gewoon zo, je hebt
geen zin dat de kinderen pas
om acht uur in bed liggen,
dan is je avond ook zo kort.
Op dinsdag en donderdag
is het gewoon allemaal wat
drukker, je hebt gewoon nog
een heel programma als je
thuis komt. Maar goed,
dat geeft niet, zo gaat dat.’

‘Wij hebben eigenlijk net ons ritme
behoorlijk moeten omgooien:
wij werkten alle twee vier dagen
dus we hadden best wel een goede
verdeling qua opvang en
jij-een-dag-thuis/ik-een-dag-thuis
en sinds mei is die aangepast
omdat jij nu in ieder geval vijf
dagen in de week weg bent.
[...] Als er niet te veel wijzigt
tussendoor dan gaat het prima. [...]
Het lijkt wel een bedrijf joh!’

‘We klagen niet.
We vinden het wel
prima zo en onze tijd
komt nog wel weer.
En we kunnen ook
wel genieten als het
druk is.’

Vrije tijd in een druk en gejaagd bestaan

Spitsuurgezinnen ontsnappen aan dit zelfopgelegde stramien alleen in het weekend en tijdens vakantieperiodes. Op zaterdag, wanneer beide partners vrij zijn, is er tijd voor grotere klussen zoals de weekboodschappen, de auto wassen of de tuin doen. In het weekend wordt vaak ook gesport door ouders en/of hun kinderen. De meeste gezinnen proberen het weekend flexibel te houden en niet in te regelen. De zondag beschouwt men als dé dag om te relaxen. Ouders slapen dan om en om uit en brengen daarna de dag samen met de kinderen door. Of zij ontvluchten juist de drukte in het huishouden en verlaten het huis om met anderen iets leuks te doen. De drukte van de weekenden bestaat vooral uit het bijhouden van sociale contacten. Het weekend wordt door deze gezinnen niet alleen anders ingevuld dan een doordeweekse dag; het heeft ook een heel andere belevingswaarde. Een geïnterviewde vader die vaak op zaterdag nog een klus moet doen, zegt het weekendgevoel dan te missen. Een moeder die zowel op donderdagavond als op zaterdagavond vaak alleen thuis is, vindt dat op de donderdag prima, maar op de zaterdagavond toch vervelend.

'Dus eigenlijk maken we allebei hele lange dagen.

De vrijetijdsbesteding 's avonds is echt een beetje bijkomen.'

[Over vakantie] 'Zo relaxed, geen zorgen, geen gestress. Hier is alles op tijd, hier moet alles stipt op tijd, of ik zie het zo hoor, maar elke dag hetzelfde. Je lijkt af en toe wel een robot: opstaan, kind wegbrengen, naar werk, koken, kind in bad, bed, slapen, en dat gaat dan constant zo het hele jaar door en op vakantie is het dan lang leve de lol. Lekker uitslapen, lekker je eigen gang gaan, elke dag uit eten, ontspannen, zwemmen, familie om je heen. Geen post, niks. Zo lekker relaxed. Dan zijn we er echt uit, hoofd op nul en lekker genieten.'

'Zondag
is onze
relaxdag.'

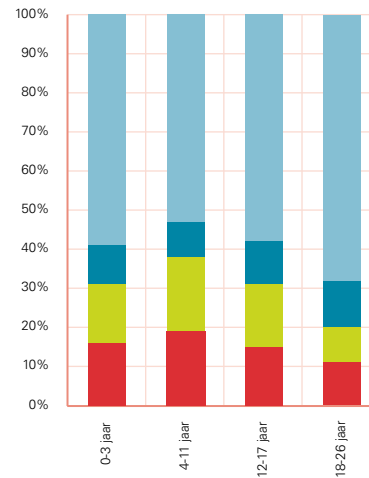
'Ik vind dat wel
relaxed, om een
weekend vrij te
hebben. Maar dat
gebeurt niet vaak
dat we een weekend
of een weekenddag
helemaal leeg hebben.'

'We zeggen wel eens: is dit
het nou? Als je een paar
weken achter elkaar hetzelfde
hebt. [...] Maar nu komt de
vakantietijd eraan dus dan
doorbreken we de ban weer
een beetje. En we kunnen
heel erg genieten van de
jongens. [...] Daar halen we
onze voldoening wel uit.'

'Dan doen we het een stuk rustiger
aan! Je hebt toch je verjaardagen en
dat soort dingen, maar in principe
probeer ik alle boodschappen en zo op
vrijdag te doen. Op zaterdag naar de
markt en verder gewoon leuke dingen
met het gezin: de geitenboerderij,
even naar oma fietsen. Verder niet
veel, soms met vrienden afspreken,
die ook kinderen hebben, dat is toch
wat makkelijker. Verder proberen
we rustig aan te doen. Dat is ook
lekkerder voor jezelf.'

'Je bent eerder
geneigd om continu
in die modus door te
blijven gaan. [...] Je zit in het ritme en
je moet zelf zorgen
dat je dat af en toe
onderbreekt.'

Aandeel jeugd in de drie meest recente wijken ten opzichte van overig Haarlemmermeer

- Nieuw-Vennep Getsewoud
- Hoofddorp Floriade
- Hoofddorp Toolenbrug
- Overig Haarlemmermeer

bron: BRP, 1 januari 2015

Sociale contacten kind van de rekening

Hoe druk bezet men ook is, jonge ouders doen toch moeite om hun sociale contacten te onderhouden. De vaste tijdsstructuren van de jongste kinderen maken spontane sociale contacten lastig. Op bezoek gaan blijkt dan elke keer weer een hele operatie. Regelen we oppas of nemen we de kinderen mee? Hoe het eten en slapen van de jongste kinderen te organiseren? Hun vrienden verkeren vaak in dezelfde leeftijdsfase en eenzelfde situatie dus er is wel veel wederzijds begrip voor de versoberde contacten. Tijdens de tropen jaren in dé spitsuur van het leven eroderen oude sociale contacten, maar er ontstaan ook nieuwe.

In de kinderrijke wijken Getsewoud en Floriade waar veel drukke gezinnen naast elkaar wonen en leven ontstaan er nieuwe buurtbanden tussen ouders en hun kinderen. Via school en sport van de kinderen krijgen deze banden vorm en invulling. Voor drukbezette mensen wordt het dan makkelijker om met hun burens om de hoek naar het wereldkampioenschap voetbal te kijken dan met hun verre vrienden. Deze buurtbanden kunnen ondersteuningsnetwerken voor de buurt vormen. Buren lopen dan gewoon bij elkaar naar binnen, brengen elkaars kinderen naar school, passen even op met behulp van een babyfoon of zelfs op afgesproken vaste momenten. Niet alle drukke ouders maken deel uit van deze buurtnetwerken. Sommigen gedragen zich als typische forensen van een slaapwijk: vroeg de wijk uit en laat de wijk weer in. Zij hebben geen behoefte aan nieuwe contacten; zij vinden het al moeilijk genoeg om hun eigen netwerk te onderhouden.

'De oudste zit nu op school en dan gaat het ook heel snel, dan maak je ook heel veel contact.'

'Je kunt niet makkelijk last minute even zeggen, ja kom, goed idee, we gaan.'

'Ik heb al moeite genoeg om met mijn vrienden contact te onderhouden, laat staan dat ik ook nog met mijn burens wat moet gaan doen.'

‘Het is één sociale gebeurtenis hier. Heel gek, sommige mensen die sluiten zich wel aan, maar heel veel mensen sluiten zich juist niet aan.’

‘Je bent zeker met zo’n jong gezin, en veel werkend, eigenlijk weinig met de gemeenschap bezig.’

Liever flexibel en incidenteel

Binnen de tijdstructuur van een werkweek hebben ouders tussen 20:30 en 23:00 wat tijd voor zichzelf. Wat daar niet in past schuift naar het weekend. Bewoners van Getsewoud en Floriande hebben in Haarlemmermeer minder uren per week vrije tijd dan in andere wijken en komen minder toe aan wat ze graag zouden willen doen. Grote klussen zoals de schuur of de zolder uitruimen kunnen daarom wel eens langere perioden blijven liggen. Deze spitsuurgezinnen komen daar simpelweg niet aan toe. Sport en vrijwilligerswerk moeten binnen het tijdsysteem van een week passen. Deze ouders kiezen eerder voor een sport of activiteit die incidenteel en flexibel is. Teamsport of andere vaste verplichtingen zijn lastig in te passen, tenzij het hele gezin eenzelfde hobby heeft of dezelfde sport beoefent. Hardlopen, wielrennen en incidenteel meehelpen op de school van de kinderen zijn bijvoorbeeld goed inpasbaar.

Het inplannen van de interviews met deze drukke mensen was dan ook niet eenvoudig. Iedereen had het druk en velen vonden een interview van één uur een te grote belasting op hun schaarse tijd. Zij zouden wel aan het onderzoek hebben meegedaan als dat uit een kort telefonisch interview of een enquête had bestaan, zo deelden zij ons mee.

‘Soms zorg je wat slechter voor jezelf als het druk is. Ja, vind ik wel. Het is eigenlijk toch altijd kinderen eerst en dan pas jij.’

‘Nu denk ik wel eens van ja: mijn dag gaat voorbij zonder dat ik gedaan heb wat ik wil doen.’

‘Het is weinig, in principe dinsdagavond een uurtje en dat is het. En je merkt dat je steeds later naar bed gaat, even een serie kijken, terwijl je wel 5:45 je bed uit moet, ik heb mijn slaap eigenlijk echt wel nodig.’

‘Soms leven we behoorlijk langs elkaar heen, en gaat het alleen over praktische zaken. Regel jij dit, dan doe ik dat. Heb jij dit gedaan? En er is nog wel meer in het leven dan logistiek.’ [Over een weekend weg] ‘Het gebeurt niet vaak, dan moeten we het echt goed plannen, ook met de agenda van mijn moeder, en dan vind ik het toch niet zo leuk.’

‘Het is allemaal een kwestie van prioriteiten stellen. [...] Dan is hardlopen ideaal: kan altijd.’

‘Als er straks drie op sport zitten dan mogen ze wel dezelfde sport gaan doen, anders wordt het echt een probleem denk ik.’

‘In de regel als
conclusie qua
tijdsbesteding denk
ik dat er minder tijd
is voor activiteiten
met je partner.’

‘Soms heb
je gewoon
toch behoefte
aan tijd voor
jezelf.’

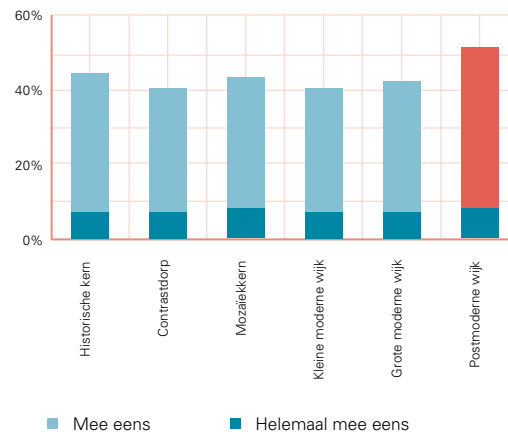
‘Op dinsdagavond is
mijn sportavond en
daar komt eigenlijk
ook niemand aan,
dat is gewoon klaar,
dat is mijn avond.’

‘Zaterdag is de dag van
het sporten. [...] In de zaal
spelen ze altijd ‘s avonds en
dan zit je gewoon heel vaak
zaterdagavond alleen thuis. En
dat is op zich niet heel erg, maar
dat is dan dat mentale idee denk
ik dat het dan zaterdagavond is.
Ik zit op donderdagavond ook
wel eens alleen thuis, dat vind ik
toch ook niet erg?’

‘We proberen het
samen op te lossen,
de ene avond ik, de
andere avond hij.
Dus dan komt het voor
dat je vrijdag pas een
keertje samen thuis
bent.’

[Over sport] ‘Omdat
het tijd kostte op
momenten dat ik er
geen tijd voor had,
ik de tijd er niet voor
wilde maken en die
tijd voor mezelf wilde
hebben.’

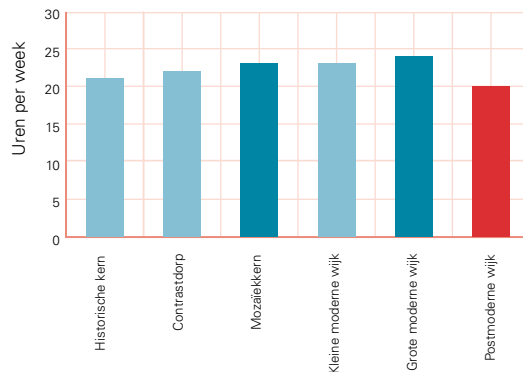
Antwoorden op de stelling: *Vaak kom ik in mijn
vrije tijd niet toe aan dingen die ik eigenlijk wil doen,
naar wijktype**

* Rood betekent statistisch significant verschil met de rest.

bron: Bevolkingsenquête 2012

Vrij te besteden uren (naast verplichtingen
(betaald werk, opleiding en zorgtaken) en
persoonlijke verzorging (zoals slapen en eten)),
per week, naar wijktype*

* Rood betekent statistisch significant verschil met donker
blauw.

bron: Bevolkingsenquête 2012

Productie en reproductie

De vele (jonge) gezinnen in Haarlemmermeer vormen een drukbezette bevolkingsgroep. De gezinsagenda is bomvol en er blijven weinig uren over voor vrije tijd. De combinatie van werk én zorg door beide partners wordt vaak volgehouden dankzij de structurele flexibele inzet van opa's en oma's en soms ook van formele opvang. Het huishouden komt nog steeds voor een groot deel neer op de schouders van vrouwen. Zij krijgen wel steeds vaker hulp van man, huishoudelijke hulp en apparaten.

De grootste stressmomenten op een doordeweekse dag liggen voor deze spitsuurgezinnen tussen 6:30-9:00 en 17:00-20:30. De collectieve ritmen van opstaan, ontbijten, begin van de werkdag, begin van de schooldag en opengaan van de opvang, concentreren zich in een klein tijdvak in de ochtend. Het begin van de avond is hiervan het spiegelbeeld. Dan doen zich schakelmomenten voor tussen werk en opvang of school en moeten de kinderen eten en snel daarna naar bed.

De arbeidstijd levert een bepaalde collectieve weekritmiek op die door deze ouders gecombineerd moet worden met zorg voor de kinderen, voor het eigen lichaam en voor het huishouden. De productie van de arbeid en de reproductie van het bestaan lopen niet altijd parallel en veroorzaken bij deze gezinnen stress op de schakelmomenten.

Huijjer en Sabelis (2010) stellen voor om de collectieve ritmen in de samenleving beter in te richten, zodat zorg- en werkritmiek beter op elkaar aansluiten. Een betere afstemming van beide 'tijdlogica's' zou verlichting kunnen brengen in het stressvolle bestaan van veel jonge mensen en bevorderend werken voor zowel het gezinsleven als voor de productiviteit. Volgens de auteurs wordt dergelijke 'ritmeproblematiek' nu te veel bij het

individueel gelegd en individueel opgepakt (zoals de gezinnen nu doen). De oorzaak ligt echter in de collectieve tijdspatronen van de samenleving.

Spitsuurgezinnen kiezen er vaak voor om in de omslagpunten tussen de ritmen flexibiliteit in te bouwen. De ritmiek van de kinderen is dwingend: zij moeten op tijd op school zijn en in een vast ritme eten en slapen. Waar mogelijk proberen ouders het werk om deze ritmen heen te plannen, door gebruik te maken van alle mogelijkheden die hun werkgever biedt. Ook in de opvang kiezen ze voor flexibiliteit. Opa en oma zijn variabelere inzetbaar dan de formele opvang. Hardlopen is makkelijker in te passen dan een teamsport. Als oplossing voor de botsing tussen de ritmen lijkt flexibiliseren op dit moment hun devies. Individueel is dat ook de enige mogelijkheid. Paradoxaal genoeg levert al deze flexibele inzet voor de meeste gezinnen een vast weekritme op dat werkt als een streng stramien. Deze individuele probleemoplossingen zijn eigenlijk precies het omgekeerde van wat Huijjer en Sabelis (2010) adviseren.

In Haarlemmermeerse agrarische bedrijven speelt deze tijdsdruk minder. Werk en privé lopen daar vloeiender in elkaar over. Het werk heeft voor de agrariërs een (gewas)verzorgende component. De productie is daar tegelijkertijd de reproductie van de gewassen. Productie en reproductie hebben één zelfde soort ritmiek: die van de seizoenen en het weer. In het volgende hoofdstuk belichten wij de speciale tijdsordening van akkerbouwers in Haarlemmermeer.

Gemeente School No. 4 Hoofdweg/Marktplein, Hoofddorp

1900
-
1925

Groepsfoto naaischool, Rijk

1923
-
1926

Jongens op de landbouwwinterschool en meisjes op de naaischool

Christelijke Landbouwwinterschool, Hoofddorp

Kleuterklas, Hoofddorp

Jongens en meisjes groeien samen op

Verdeling taken in modern gezin

1980
-
1990

2013

2014

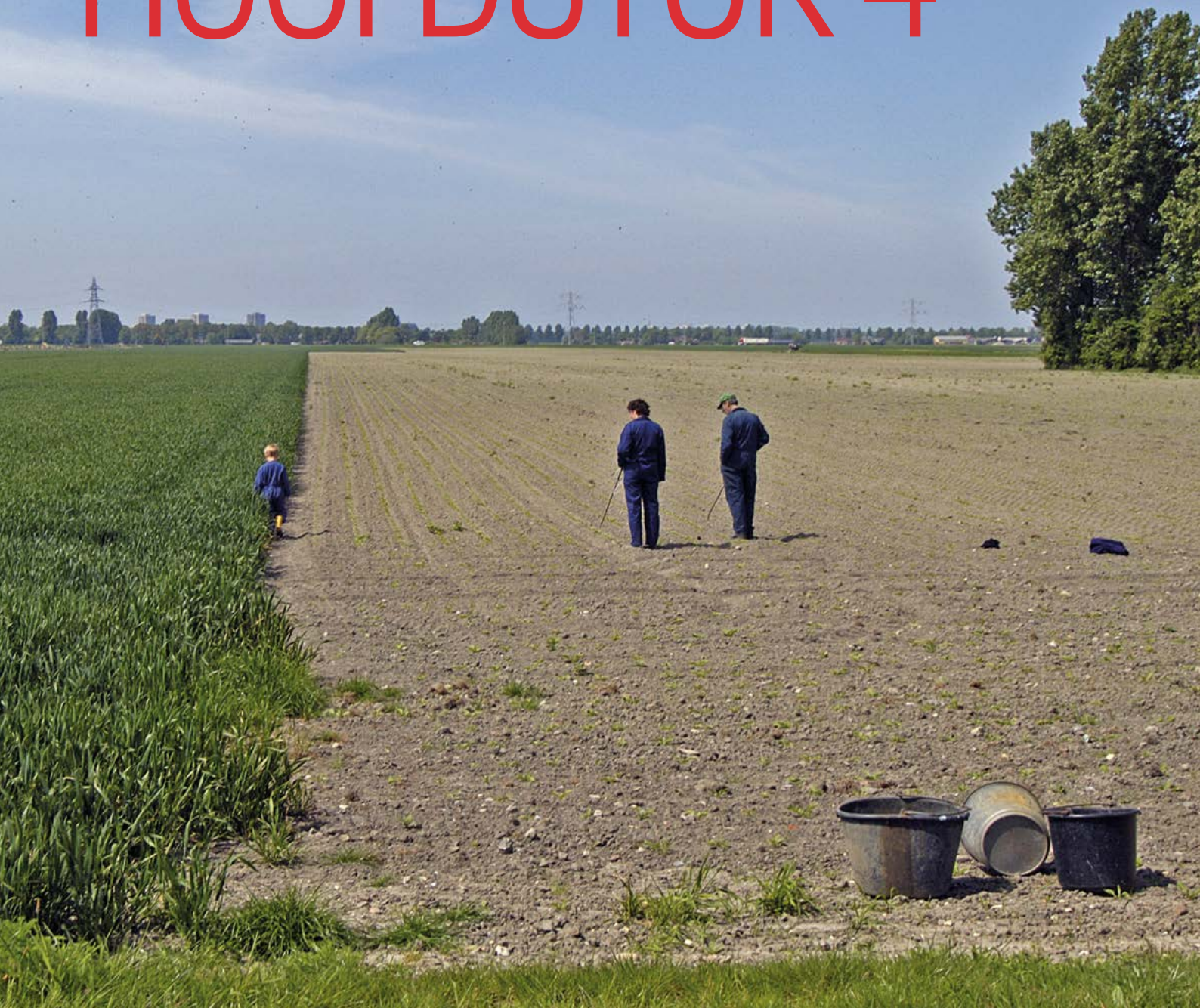

Man met bakfiets en kind

Fietspad langs het Clausholm met rechts school

HOOFDSTUK 4

DE KLOK, DE ZON EN HET BOERENLEVEN

De ronde tijd

Een smartphone in een broekzak geeft de tijd weer als viercijferige klok, die via internet is gelijkgeschakeld met de rest van de wereld. Een traditioneel zakhorloge doet dat via een ronde wijzerplaat waarop de lange wijzer elk uur, en de korte twee keer per etmaal ronddraait. Tijd kunnen we verbeelden als een toenemend getal, maar ook als een steeds terugkerend patroon. Onze voorouders lazen de tijd af aan de bewegingen van de hemellichamen. Voor hen was de ronde tijd een vanzelfsprekendheid. De dag begon immers met de dageraad, het middaguur viel samen met de hoogste stand van de zon en de nacht viel in bij zonsondergang. Zonnewijzers verdeelden de duur van deze steeds terugkerende patronen in gelijke delen en zo kon deze cyclische tijd worden gemeten. Rond 1300 ontstonden de eerste mechanische tijdmeetsystemen, die onafhankelijk van de stand van de zon de tijd konden aangeven. Deze klokken en horloges werden tot in de 18e-eeuw nog wel geijkt op de stand van de zon (Peters, 2006). In de 21ste-eeuw kunnen we overal op elk moment op onze smartphone lezen hoe laat het waar ook ter wereld is. Daar hebben we geen hemellichamen meer voor nodig; dat betekent echter niet dat de cyclische tijd geen rol speelt in onze tijd of in ons leven.

**‘Wij zijn misschien
de kleinste
bevolkingsgroep,
maar we hebben
wel het mooiste
zicht in handen.’**

Vier agrarische seizoenen in Haarlemmermeer

De draaiing van de aarde brengt dag en nacht voort en haar baan om de zon creëert de seizoenen. Op de kortste dag - zo rond kerst - is het nog geen negen uur licht, op de langste dag bijna zeventien uur. Niet alleen de dag, maar ook het jaar wordt ingedeeld aan de hand van de hemellichamen. Het jaar is verdeeld in vier seizoenen. Het weer en het gehele ecosysteem draaien mee met deze cyclus. De mens kan veel van de fysieke consequenties van de bewegingen van de hemellichamen inmiddels ondervangen door verwarming en verlichting. Maar zijn eigen biologische klok laat zich minder goed aanpassen. Wanneer wij slapen of honger krijgen, de hoogte van de lichaamstemperatuur, hoe actief en alert we zijn en nog vele andere cycli (circadiane ritmen) hangen nog steeds af van dag en nacht en dus van de bewegingen van de zon.

Mensen die in nachtdiensten werken rekken slaap- en waaktijden op en verstoren hun biologische klok; hierdoor doen ze afbreuk aan hun eigen gezondheid. Iets soortgelijks overkomt ouders van heel jonge kinderen wiens dag- en nachtritme bepaald wordt door de hazenslaapjes en voedingsmomenten van hun baby's. In fabrieken en kantoren zijn de effecten van de zonsbewegingen minder te merken dan voor degenen die in de openlucht werken. Er is een groep werknemers die de invloed van de traditionele ronde tijd niet kan ontgaan: werk en leven van Haarlemmermeerse agrariërs spelen zich nog steeds af volgens de baan van de aarde om de zon.

Kleurrijk polderland

Wanneer eind augustus de zomertarwe afrijpt in de warme zon, kleurt de Haarlemmermeerpolder goudgeel. Meer dan 60% van de 18.528 hectare in de polder wordt door nog geen 300 bedrijven gebruikt voor de landbouw. Op de helft van deze landbouwgrond staan akkerbouwgewassen en de helft daarvan is graan. Dat zijn 2.000 voetbalvelden vol aan graan. In de landbouw werken iets meer dan 800 werknemers, nog geen 1% van alle werknemers in Haarlemmermeer. Deze kleine groep inwoners/ondernemers verzorgt de jaarlijkse transformatie van de seizoenen op het grootste deel van de drooggemaalde grond van de Haarlemmermeerpolder.

Dat was rond 1900 wel anders: toen werkte 64% van de Haarlemmermeerdere met een beroep nog in de landbouw. Een groot deel van hen was landarbeider. Zij werkten in alle seizoenen en maakten tussen Kerst en Oud en Nieuw afspraken met de boer over behuizing, en de hoeveelheid aardappelen en melk die zij dat jaar zouden krijgen (Corpus Cruquius, 2007). Nu werken agrariërs veelal zelf op het land. Het landbouwareaal en het aantal akkerbouwbedrijven nemen al jaren af door nieuwe woningbouw en bedrijventerreinen en uitbreiding van infrastructuur. Ook de mechanisering en de daarmee samenhangende schaalvergroting heeft het aantal boerenbedrijven doen krimpen.

Lente

Zomer

Herfst

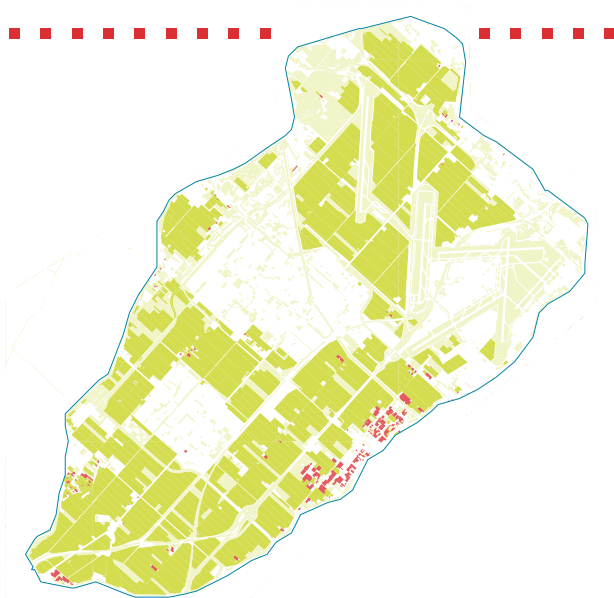

Winter

[Ga terug naar inhoudsopgave](#)

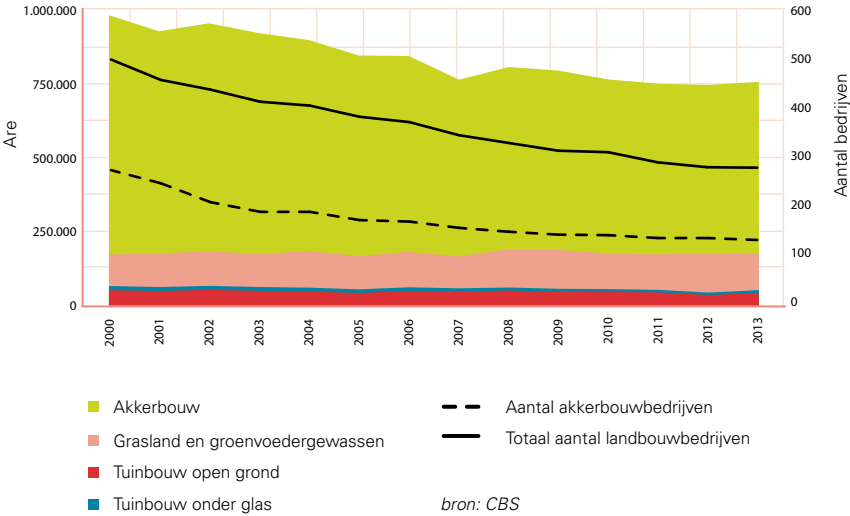
Landbouw binnen de Ringvaart

- Bouwland
- Weiland
- Kassen

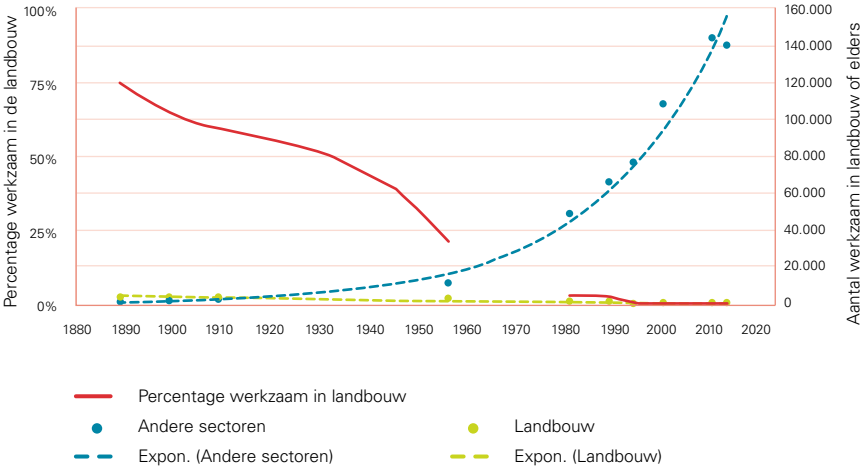
bron: Top50vectoren, Kadaster

Aantal agrarische bedrijven en hoeveelheid agrarisch grondgebruik in Haarlemmermeer

bron: CBS

Aantal en percentage personen werkzaam in landbouw en andere sectoren in Haarlemmermeer

Vóór 1970 betreft het Haarlemmermeesters werkzaam in landbouw of andere sectoren. Na 1970 betreft werknemers die in de Haarlemmermeer werken, dus ook niet-Haarlemmermeesters.

bron: tot 1970 nationale volkstellingen, van 1970 tot en met 2000 statistische jaaroverzichten sociografisch bureau de Meerlanden of gemeente Haarlemmermeer, 2010 en 2013 CBS

‘Zondags-
werk is
beresterk.’

‘Op zondag werk
ik alleen als
het eten verrot.
Anders probeer
ik een rustdag te
houden.’

‘De oogsttijd is de
kroon op je werk.
[...] Vanaf dan ben
je eigenlijk continu
 bezig [...]. Je moet
met je klompen aan
in bed liggen.’

‘Het zijn bepaalde tijden.
Het is vaak het weer,
de natuur, die bepaalt of je
gespannen bent. Vóór zo’n
oogst ook. Van augustus
tot november moet het
toch binnenkomen.
Dat zijn de maanden
waar je over praat.’

De boer en de seizoenen

‘De boerin moge, nu de fabriek haar ontlastte van het kaas- en boterwerk, den tijd hebben om “dame” te worden, de boer, die hereeboer werd en aan een bedrijfsleider het toezicht laat, is er nog uitzondering; voor de meeste boeren begint de dag, evenals voor hun arbeiders, des zomers om half vijf en eindigt hij om zes uur of, in den druksten tijd, nog later in den avond.’
- De Haarlemmermeer, Blom (1925)

De werkdagen van de landarbeider vóór 1900 waren lang: 12 tot 13 uur in het laagseizoen en in de zomer wel 15 tot 16 uur (Corpus Cruquius, 2007). Ook de huidige agrariër maakt soms lange dagen. De lengte van de werkdag wordt bepaald door de aard van zijn bedrijf. Veehouders hebben het ritme van de verzorging van hun dieren en ook vaste momenten om te melken. De werkpieken van de teelt onder glas is voor een deel weer- en seizoensonafhankelijk. Op de open grond hangt het af van het soort gewas dat de boer teelt. Om de effecten van weer en seizoenen op het werk en de tijdsindeling van Haarlemmermeerse agrariërs te onderzoeken hebben wij akkerbouwers geïnterviewd, die graan telen (en daarnaast vaak suikerbieten en aardappelen). Hun omgang met de seizoenen is exemplarisch voor de teelt op open grond.

Het jaar is voor de akkerbouwer grofweg in vier perioden ingedeeld: zaaien, gewasverzorging, oogst/levering en de winterperiode. Het hele jaar is eigenlijk gericht op de alledrukste tijd van het jaar: de oogsttijd. Voor zomergraan begint deze periode in augustus. Vlak ervoor nemen de agrariërs nog even rust en bereiden de machines alvast voor. Vervolgens is het wachten op het juiste moment om het graan te oogsten. Het graan moet precies goed afgerijpt zijn, alleen dan haalt men de beste opbrengst uit het werk van het hele jaar. Het weer moet wel meewerken; voor de oogst moet het vochtgehalte van het graan namelijk laag genoeg zijn. Op het juiste moment barst het werk los en moet alles in het leven van de agrariër wijken voor de oogst. Zodra de dauw uit het gewas is, gaan de machines het land in en blijven daar draaien tot het moment waarop de dauw weer aan de laarzen komt. Net zo lang tot het perceel leeg is. De boeren staken het werk alleen om te schaften en zij proberen de zondagsrust te bewaren. Rust is ook nodig, want met grote machines werken vergt veel concentratie. Verder wijkt alles voor het oogstmoment: verjaardagen, feestjes, hobby’s en vakanties. De oogsttijd is een zware periode, maar ook de kroon op het werk van de boer.

■ ■ ■ ■ ■ ■ ■ ■

De voorbereiding van de oogst begint met zaaien en poten en is bijna even druk als de oogst zelf, maar wel minder dwingend in de tijd. Daarna begint de gewasverzorgingsperiode en deze qua werk rustigere periode levert voor een aantal agrariërs de nodige stress op. Is het weer relevant in de zaai- en oogstperiode, voor de gewasbescherming is het zelfs essentieel. Voor zaaien en oogsten kan het te nat zijn waardoor de machines het land niet in kunnen. Maar voor de gewasbescherming moet er weinig wind staan en voldoende vocht in de lucht zijn en dat alles op een bepaald groeimoment van de plant. Het is uitkijken wanneer er een bui zal komen, al over zal zijn, en of de wind in de avond zal gaan luwen. Dit moment hebben de boeren niet voor het uitkiezen, als het komt, moeten ze met de spuit het land in.

'De gewasbescherming, als je dat netjes wilt doen dan ben je afhankelijk van het weer en dan is wind best wel een belangrijke reden om te zeggen: het moet gewoon 's avonds gebeuren of 's morgens vroeg, of wat dan ook.'

Ook de rest van het jaar zitten de agrariërs niet stil. De kerst is evenals in de jonge jaren van de polder een belangrijk ijkpunt om het jaar af te sluiten en de planning voor de volgende jaren te maken. De 'rustige' winterperiode is vooral rustig, omdat het werk dan niet weersafhankelijk is. Agrariërs kunnen dan zelf hun eigen werk plannen. In de winter krijgen machines en schuren onderhoud, vindt overleg plaats met de boekhouder, en wordt het bedrijf verder ontwikkeld. De aanschaf van nieuwe machines en de ontwikkeling van nieuwe producten gebeuren ook in deze tijd. De winter is de voorbereidingsperiode voor de oogst van die zomer, maar vaak ook al van de daarop volgende zomers. Wat gaan we planten? Hoe zit het met de wisselbouw, wat doen de ontwikkelingen op de wereldmarkt? Het is hét moment om na te denken over de lange termijnplanning van het bedrijf: zaken waar vaak grote kapitaalinvesteringen aan kleven. De boeren volgen in hun planning de ritmiek van de seizoenen, maar ze plannen ook jaren vooruit.

ja, als ik een uur sturen, maar niet altijd. Als je

■ ■ ■ ■ ■

'Het weer is ook een hele grote werkgever zeg ik altijd maar.'

[Ga terug naar inhoudsopgave](#)

die van acht tot vijf werken.

**‘En dat is het
akkerbouwen: je begint
natuurlijk met zaaien
en poten, verzorgen,
je gaat oogsten, grond
bewerken, zaaien.
Het is nóóit langer dan
drie weken hetzelfde.’**

‘Als er geen oogst of zaaitijd is, dan kan je je eigen tijd smeden, waardoor je tijd voor je gezin kan vrijmaken. Dat kunnen andere mensen niet of veel moeilijker. En wij moeten soms werken als mensen gewend zijn om vrij te zijn.’

'Ik denk juist dat ik een beter gezinsleven heb dan mensen die van acht tot vijf werken, en dat vijf dagen in de week doen. Aan één kant heb je de zwakte dat als je naar buiten stapt, je altijd aan het werk kan. Aan de andere kant, je stapt naar binnen en je kan je kinderen zien.'

‘Als ik morgenochtend naar een collega wil rijden, hoef ik aan niemand te vragen of het kan. Alleen aan mijzelf. Kom ik met mijn werk uit? Heb ik geen afspraken staan? Als het niet zo is stap ik in de auto en ga ik er gewoon heen. Maar moet ik oogsten, dan ga ik gewoon niet.’

**'Kantoorwerk is minder
vrij dan dat je met de
honden het land in
loopt, dat voelt vrijer.
Dan ben je buiten,
heb je geen telefoon,
mail en geen krant. Dat is
heerlijk! Want dat zijn pas
dwingend zaken.'**

De boer is ook ondernemer en dus eigen baas. Hij of zij bepaalt zijn eigen werktijden. Vooral agrariërs, die eerder voor een baas hebben gewerkt in een 9-tot-5 baan, noemen dit als reden voor hun gevoel van vrijheid in het werk. De druk van het werk is voor alle agrariërs vergelijkbaar, maar zij kiezen wel zelf hoeveel invloed dat op de rest van hun leven mag hebben. Die invloed is voor alle agrariërs echter vergaand. Privé en werk lopen op boerenbedrijven in elkaar over. Zij wonen vaak op het erf van het bedrijf en staan op het moment dat ze de deur uitgaan midden in hun werk. De schaft is pauze, werkoverleg en contactmoment met het gezin in één. Deze verwevenheid heeft voor- en nadelen. Als het druk is kunnen agrariërs tijdens de schaft hun kinderen nog even zien. Als je naar buiten stapt is het wel heel verleidelijk om aan het werk te gaan; je staat dan midden op je werkplek! In de rustige perioden kunnen huishoudelijke taken beter verdeeld worden over beide partners. Maar zelfs in de rustperiodes liggen die taken vooral op de schouders van vrouwen. Het gezinsleven beweegt mee in het ritme van het bedrijf en van de seizoenen. Sociale aangelegenheden en vakanties van het gezin wijken voor het werk. Boer zijn is ook een levensstijl.

Modernisering en toekomst van de landbouw

De agrarische sector is de afgelopen eeuw vergaand gemechaniseerd. Eén agrariër kan nu een veel groter oppervlak verbouwen dan voorheen en daardoor meer rendement behalen. Dit heeft het boerenvak wezenlijk veranderd. Haarlemmermeerse boeren concurreren nu met de rest van de wereld. Zij merken op dat dat niet eenvoudig is op een grondgebied dat zo onder druk staat van andere ontwikkelingen binnen de Randstad. Daarom wenden ze verschillende tactieken aan, zoals het van tevoren afspreken van een vaste prijs, of producten tijdelijk opslaan om te wachten op een betere marktprijs.

Agrariërs zijn ook ondernemers en zoeken dan ook naar andere manieren om geld te verdienen. Een winkel aan huis, het ontwikkelen van nieuwe producten, of een dag buiten de deur werken zijn als voorbeelden genoemd. Zij zijn ook inventief in het vinden van nieuwe producten en afzetmarkten. Bij een bedrijfsopzet waar het geld in de kleine marges en grote getallen zit, zijn deze strategieën niet eenvoudig te combineren. En vaak vallen de opbrengsten ervan in het niet bij die van het hoofdgewas. Van bedrijfsopzet veranderen blijft dus moeilijk. De kapitaalinvesteringen in machines, grond en schuren zijn groot. Het bancaire krediet van een gemiddeld land- en tuinbouwbedrijf is in Nederland door de schaalvergroting de afgelopen tien jaar verdubbeld van 315.000 naar 700.000 euro (LEI, 2014). Het starten van een boerenbedrijf kan eigenlijk alleen als het van ouder op kind wordt overgedragen. Een boerenbedrijf heeft meer omhanden dan de benodigde laptop en smartphone van een zelfstandige professional!

'Als je ziet hoeveel er tegenwoordig geoogst wordt aan graan met die grote machines van nu. Waar ze vroeger een week over deden, doen we nu in een dag!'

'De één kiest ervoor om heel groot te worden, de ander kiest ervoor om bij een ander te gaan werken. Ik kies ervoor om andere gewassen te telen. Iedereen maakt die ontwikkeling wel door, maar iedereen vult het op z'n eigen manier in.'

**‘Je wordt geen boer
als je vader geen boer
is, tenzij je een hele
dikke portemonnee
hebt in je achterzak. Dat
voorinvesteren moet je in je
geschiedenis meegekregen
hebben, anders kom je er
niet meer in.’**

Schaalvergroting en mechanisatie leggen druk en een grote verantwoordelijkheid op de schouders van agrariërs. De ‘verbreding van de landbouw’ is een innovatieve beweging die haaks staat op verdere mechanisatie en modernisering. Deze stroming herwaardeert de traditionele ambachtelijkheid van de boer, van het onbespoten en niet gemanipuleerde biologische product en van oude, vergeten gewassen. De combinatie van deze trend met moderne teelt is niet eenvoudig te realiseren. Een agrariër die geen graan teelt maar een zorgboerderij heeft, vertelde dat hij zijn teelt aan moest passen aan de zorgverlening aan zijn nieuwe doelgroep.

**‘Ook in combinatie met de zorgboerderij,
met die vaste middagen waarop de
mensen komen. Dan kan ik ook niet alle
werkzaamheden doen, dus dat is wel
eens schipperen. Daar is mijn bedrijf
ook langzaam naar gevormd. De kritieke
dingen heb ik er zoveel mogelijk proberen
uit te werken. Als er snel geoogst moet
worden, dan werkt dat hier niet meer. Toen
ik met de zorgboerderij begon, dacht ik:
dat is leuk, dan kunnen zij ook meehelpen.
Maar als je door moet werken, kan je ze er
juist beter niet bij hebben. Maar goed, ik
wil ook niet altijd maar doorgaan.’**

Maaien met de reis aan Cruquiusdijk en Ringvaart

Modernisering van de ronde tijd

Het weer bepaalt de dagindeling van de agrariër.

In elk seizoen ziet zijn werk er anders uit, want het gewas op het land vraagt steeds weer andere zorg. De akkerbouwers worden soms geleefd door de natuurlijke cyclische tijd, maar zij leven zelf in een wereld waar meerdere tijds-belevingen en ritmes heersen. Sinds de industriële revolutie heeft de lineaire tijd de organische cyclische tijd naar de achtergrond verdreven. De industriële productie van goederen werd steeds minder afhankelijk van natuurlijke limieten van mens-, paard- en windkracht. Tijd kan vanaf dat moment als abstracte maat in cijfers worden uitgedrukt (Koselleck, 2000). De precisie van de klok maakte het mogelijk om productie en distributie beter te coördineren en om tijdswinst te behalen. Tijd werd geld.

De foto's in dit hoofdstuk laten zien dat industrialisering en mechanisering niet alleen in fabrieken leidde tot efficiëncy-winst, maar dat ook de landbouwproductie er profijt van had. Een zeer kleine groep agrariërs bebouwt een derde van de hele Haarlemmermeerpolder. Als het moet, kunnen zij ook in het donker met lampen het veld in. Zij werken in een hybride mix van traditionele natuurlijke cycli en moderne kloktijd.

Midden tussen de wijde akkers van Haarlemmermeer ligt een plek die helemaal geënt is op de lineair voortschrijdende en meetbare tijd: de internationale luchthaven op Schiphol. Op het moment dat de ondergaande zon de Haarlemmermeerse rust inluidt, gaat op de luchthaven de bedrijvigheid op volle kracht door. Het volgende hoofdstuk beschrijft de tijdsindeling van een groep Haarlemmermeeders die noch volgens bioritme, noch volgens kantoortijden werken, maar juist in ploegendiensten in de nacht.

*De eerste mechanisering in
de landbouw in Haarlemmermeer*

De bieten worden van de akker gevoerd

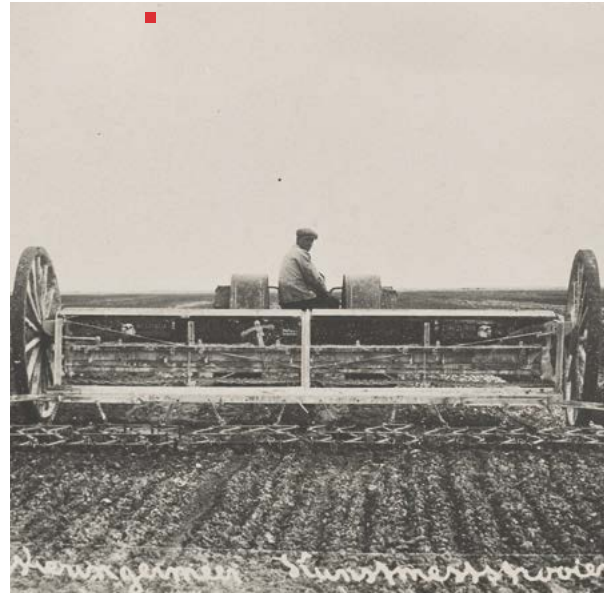
1920

1920
-
1930

1930
-
1940

Stoomdorsmachine

Kunstmeststrooier bij Hoeve Mentz, Hoofddorp

Maaien met paardenkracht

Grote aardappel oogstdemonstratie op het bedrijf van P. Verkuyl, Aalsmeerderdijk

1940
-
1950

1955

1977

1970
-
1980

MacCormic tractor met houtgasgenerator

Een 'combine': een moderne maa- en dorsmachine

HOOFDSTUK 5

Vertrek 12:51 Intercity		2
Amsterdam Cent. (M12)		
Eindhoven		
Enschede		

REIS NAAR HET EINDE VAN DE NACHT

Nachtwerk in Nederland en Haarlemmermeer

Als de tijd van de agrariërs in Haarlemmermeer die van de zonnewijzer of de ronde klok is, dan is de tijd op Schiphol die van de smartphone: digitaal en gelijkgeschakeld met de rest van de wereld. De strak afgestelde klok maakt een nauwgezette tijdscoördinatie mogelijk om vluchten zo soepel mogelijk en op tijd te laten verlopen. De precisie op de luchthaven is hoog: 80% van de passagiersvliegtuigen vertrekt hoogstens 15 minuten na schematijd. Bij aankomsten is de punctualiteit zelfs nog hoger (Schiphol Group, 2014).

Alleen de klok geeft hier aan wanneer er gewerkt wordt; niet langer het weer, de seizoenen of de biologie van het menselijk lichaam. Het internationale vliegverkeer trekt zich weinig aan van weekend of andere lokale Nederlandse collectieve ritmen. De luchthaven blijft door weer en wind, dag en nacht in bedrijf. Voor sommige Schipholwerkers gaat het werk in ploegendiensten dag en nacht door. Werken in ploegendienst komt in Haarlemmermeer dan ook vaker voor dan in de rest van Nederland.

Een kwart van de Nederlanders werkt regelmatig 's avonds of 's nachts. Het grootste deel daarvan is jonger dan 25 jaar en werkt vooral in de horeca. Andere sectoren waarin veel avond- en nachtwerk voor komt zijn vervoer en opslag, handel en zorg. Het woord 'nachtwerk' roept associaties op met wisseldiensten, zoals in een ziekenhuis of in een fabriek. In ploegendienst werken komt echter veel minder voor dan nachtwerk: 14% van de Nederlanders werkt regelmatig in ploegendienst. Vooral in de horeca, zorg en logistiek; hier werkt zelfs meer dan een kwart van het personeel in ploegendienst. Een schatting op basis van deze landelijke gegevens voor Haarlemmermeer levert circa 10.000 ploegendienststers op (van de 70.000 werkzame personen). De helft daarvan werkt in de logistiek of de zorg: zo'n 2.000 in vervoer en opslag en 3.000 in gezondheids- en welzijnszorg. Er werken in Haarlemmermeer nog meer werknemers in ploegendienst, zij komen echter van buiten de gemeente.

Schiphol zorgt voor veel werkgelegenheid ook in de nacht. Het aandeel werknemers dat in Haarlemmermeer in ploegendienst werkt is dan ook hoger dan landelijk (17% t.o.v. 14%). In de sector vervoer en opslag werken in Haarlemmermeer bijna 10.000 werknemers in ploegendienst. Dit betreft dus niet alleen Haarlemmermeesters. Van de 65.000 werknemers op Schiphol komt slechts 10% uit de gemeente. Van alle 65.000 werknemers op Schiphol is minder dan een kwart vliegend personeel. Voor deze 15.000 vliegende werknemers is niet vast te stellen of zij 's nachts of overdag werken, dat is alleen vanuit een vaste plek op aarde mogelijk. Op de grond werkt ongeveer 30.000 man buiten kantoor tijd. Nog geen derde van alle werknemers op Schiphol (20.000) doen hun werk tussen 7:00 en 18:00. Het aandeel werknemers met een werkdag binnen kantoor tijden nam tussen 2009 en 2012 toe.

Inwoners in ploegendienst in Haarlemmermeer

Sectoren	Percentage werkzame Haarlemmermeesters per sector 2011	Percentage in ploegendienst per sector in Nederland 2013	Schatting aantal Haarlemmermeesters in ploegendienst aan de hand van totale beroepsbevolking (69.500)
Landbouw en visserij	2%	3,2%	36
Industrie	5%	15,6%	500
Bouwnijverheid	3%	2,4%	56
Handel	4%	12,6%	346
Vervoer en opslag	11%	27,7%	2.065
Informatie en communicatie	7%	4,2%	199
Financiële instellingen	6%	2,0%	78
Zakelijke dienstverlening	7%	10,7%	535
Openbaar bestuur	8%	12,8%	749
Onderwijs	7%	0,5%	23
Gezondheids- en welzijnszorg	15%	26,6%	2.809
Anders	26%	14,2%	2.553
Totaal inwoners werkend in ploegendienst			9.948 (14%)

bron: Bevolkingsenquête 2011, CBS en Nationale Enquête Arbeidsomstandigheden 2013 (TNO/CBS)

Werknemers in ploegdienst in Haarlemmermeer

Sectoren	Aantal werknemers in Haarlemmermeer in 2012	Percentage in ploegdienst per sector in Nederland 2013	Schatting aantal werknemers in ploegdienst werkzaam in Haarlemmermeer
Landbouw, bosbouw en visserij	840	3,2%	27
Industrie	11.130	15,6%	1.736
Bouwnijverheid	3.810	2,4%	91
Handel	22.570	12,6%	2.844
Vervoer en opslag	36.070	27,7%	9.991
Horeca	8.100	26,5%	2.147
Informatie en communicatie	5.390	4,2%	226
Financiële dienstverlening	2.880	2,0%	58
Zakelijke diensten (Specialistische, verhuur en overige)	31.230	10,7%	3.342
Openbaar bestuur en overheidsdiensten	6.480	12,8%	829
Onderwijs	3.670	0,5%	18
Gezondheids- en welzijnszorg	8.920	26,6%	2.373
Cultuur, sport en recreatie	1.860	9,6%	179
Totaal werknemers in Haarlemmermeer werkend in ploegdienst	142.950		23.861 (17%)

bron: CBS en Nationale Enquête Arbeidsomstandigheden 2013 (TNO/CBS)

Verdeling ploegdiensten in Nederland

	Totaal	Geslacht		Leeftijd		
		Man	Vrouw	15-24	25-54	55-64
Werkt regelmatig in ploegdienst	14,2%	14,0%	14,4%	24,1%	12,8%	10,7%
Werkt regelmatig 's avonds of 's nachts	26,0%	26,1%	25,9%	44,3%	23,8%	18,1%
Werkt regelmatig in het weekend	32,0%	29,9%	34,2%	68,1%	26,5%	21,3%

bron: CBS en Nationale Enquête Arbeidsomstandigheden 2013 (TNO/CBS)

Werktijden werknemers Schiphol

	2012	2009	Aantal werknemers 2012 (totaal 65.000)
Vliegend	23,8%	23,4%	15.470
Werkzaam (ook) buiten kantooruren	47,1%	50,2%	30.615
Werkzaam tijdens kantooruren (7:00-18:00)	29,1%	26,4%	18.915

bron: overzicht werkgelegenheid Luchthaven Schiphol per 31 oktober 2012 en Overzicht werkgelegenheid Luchthaven Schiphol per 23 oktober 2010 (Regioplan)

■ ■ ■ Woonplaatsen van op Schiphol werkzame personen (exclusief ingeleend personeel)

	Aantal 2012	Aantal 2011
Haarlemmermeer	5.328	5.237
Hoofddorp	3.235	3.302
Nieuw-Vennep	960	966
Badhoevedorp	407	357
Zwanenburg	161	165
Vijfhuizen	136	129
Rijsenhout	87	85
Totaal werkzaam op Schiphol	48.993	50.011

bron: overzicht werkgelegenheid Luchthaven Schiphol per 31 oktober 2012 (Regioplan)

Schiphol mei 2010, 90 jaar na het landen van het eerste vliegtuig

Effecten van werken in de nacht

Werken in nachtdienst betekent actief zijn tegen je biologische ritmiek in. Nachtwerk vindt meestal plaats in wisselende patronen: een aantal dagen nachtdienst, dan vroege en late dienst om daarna wederom de nachtdienst in te gaan. Vooral onvoorspelbare of wisselende tijden verstoren de bioritmen van deze medewerkers (Mills en Täht, 2010). Nachtdiensten hangen samen met slaapproblemen, maag-darmklachten, hart- en vaatziekten en psychische problemen (Zelinski, Deibel & McDonald, 2014; Zwieten, Houtman en Hesselink, 2011; Demerouti et al., 2004). Tegen het lichamelijke bioritme ingaan leidt tot vermoeidheid en gezondheidsklachten.

**‘Als ik van de nachtdienst
’s avonds thuiskom, of ’s
middags eigenlijk wakker
word, dan ga ik niet meedoen
met het avondeten, want dat
is niet heel erg prettig.
Het gezin eet dan warm, en
ik eet dan brood, want ik
wil wel altijd met mijn gezin
samen eten.’**

**‘Je komt gewoon echt
slaap tekort. Als ik een
nachtdienst heb dan
red ik het niet om 8
uur achter elkaar te
slapen. Vijf uur en dan
is het meestal wel
klaar.’**

In verschillende landen is veel onderzoek gedaan naar de gevolgen van alternatieve werktijden. Variabele werktijden en vooral nachtdiensten hebben negatieve effecten op een individu, zijn gezin, zijn sociale leven in het algemeen en zijn gezondheid. Deze variabele werktijden verstoren niet alleen het bioritme van individuen, maar ook de collectieve ritmen van de leefgemeenschappen waarvan zij deel uitmaken (Mills en Täht, 2010). In de moderne dienstensamenleving met werkdagen van 9:00 tot 17:00 en een vijfdaagse werkweek worden de dagen anders beleefd. Op dinsdag vrij zijn voelt toch anders dan op zondag. En om 14:00 uur midden op de dag aan het werk zijn voelt anders dan om 02:00 uur ’s nachts. Vaste avond- of weekenddiensten leiden dan ook eerder tot conflicten tussen werk en privé dan roterende diensten. Bij de laatste ben je niet iedere avond of elk weekend aan het werk (Demerouti et al., 2004). Sociale activiteiten zoals verjaardagen, familiemeetings, clubs en andere georganiseerde vrije tijd moeten werknemers die buiten kantoortijden werken vaak laten schieten. Avond- en weekendwerkers die geen nachtdienst draaien klagen niet over vermoeidheid of gezondheid, maar leggen juist de nadruk op de verhoogde stress en het gebrek aan tijd voor vrienden, partner, kinderen of hobby’s (Mills en Täht, 2010).

Op alternatieve tijden werken heeft toch ook voordelen. Ouders met verschillende werktijden kunnen zorgtaken en werk beter combineren (Täht, 2011). Mills en Täht (2010) delen de buiten kantoortijden werkenden in twee groepen in: zij die ervan houden en zij die het haten. Degenen die het haten zoeken rap ander werk of gaan op andere werktijden over. Zij vinden de belasting voor hun gezondheid, de vermoeidheid en de geringe tijd met familie en vrienden te zwaar. Degenen die ervan houden leggen juist de nadruk op de voordelen: een gevoel van vrijheid, flexibiliteit en het vermijden van files en drukke winkels. De nadelen van werken in ploegendienst worden in Nederland beschermende wetgeving verzacht. Ploegendiensten bestaan hier eigenlijk alleen in sectoren waar de aard van het werk geen andere optie toestaat (Mills en Täht, 2010). Voor sommige werknemers zijn de ploegendiensten geen keuze, maar een gevolg van een laag opleidingsniveau of geringe kansen op de arbeidsmarkt. Ervan houden of haten is bij deze groep niet aan de orde; zij zitten er nu eenmaal aan vast (Mills en Täht, 2010).

'Als je er twee of drie [vroegediensten] loopt achter elkaar dan ga je wel merken van "Ok, ik heb nu een paar nachten te kort geslapen." Dat is het zware eraan. De wisselingen op zich [...] ik ervaar het zelf alleen maar als prettig. Want ik ervaar dan juist dat je tussendoor meer vrije tijd hebt.'

'Ik vind het heel prettig om op momenten te werken dat andere mensen niet werken en andersom. Want dat zorgt ervoor dat je nog eens naar de kapper kan en direct geholpen kan worden. Of boodschappen kan doen zonder bij de groente al in de rij te staan voor de kassa.'

'Weekend op zich heeft voor mij niet heel veel betekenis, want ik zit nu in mijn weekend. Vandaag en morgen ben ik vrij.'

'Ik ervaar het in ieder geval als een behoorlijke aanslag op je sociale leven. [...] Met kerst en oud en nieuw is het altijd een heel heikel punt. Of bijvoorbeeld even schaatsen, een avondvierdaagse meelopen, dat gaat gewoon niet. Een weekendje weg ofzo, dat wordt vaak lastig.'

'Mijn vrije tijd zit in de verloren uurtjes. Ik kan op maandagochtend in het winkelcentrum lopen of op dinsdag. Ik kan op hele rare tijden, dat mensen normaal gesproken aan het werk zijn, vrij zijn. Maar wat heb ik daaraan? Vrij zijn als de rest aan het werk is? Want je kan nergens heen. Je kan niet even afspreken: ik kom even bij je langs!'

De uitzonderingen die de regel bevestigen

Sinds de tweede helft van de 20ste-eeuw werkt in Nederland een steeds kleiner aandeel werknemers buiten reguliere kantoor-tijden. Steeds minder mensen werken in ploegendiensten of op het land; het kantoorwerkrooster is de norm geworden (SCP, 2013). Van dit dominante werkpatroon wijken niet alleen nachtwerkers en boeren af; ook niet of niet-meer werkenden leven buiten deze structurerende tijdsindeling: werklozen, gepensioneerden, maar ook studenten, kunstenaars, daklozen of zieken. Deze groepen vallen buiten de collectieve arbeidsritmiek. In deze paragraaf behandelen we twee groepen die de structurerende werking van arbeid niet – of slechts beperkt – ervaren: *werklozen* en *gepensioneerden*.

Werklozen

In een gemeente waar de arbeidsparticipatie zo hoog is als de Haarlemmermeer ervaren werklozen een zekere aritmie met de rest van de samenleving. Langdurige uitsluiting van arbeid veroorzaakt somberheid, vermoeidheid en lusteloosheid. Vooral werkloze mannen ervaren de nadelen van het leven buiten de ritmen van de productietijd. Zij voelen druk vanuit hun omgeving en ook vanuit zichzelf om weer aan het werk te gaan en daaruit volgen frustratie, woede en apathie. Ze willen zich weer nuttig voelen. Dit geldt voor mannen nog steeds sterker dan voor vrouwen (zie de taakverdeling in het huishouden van de spitsuurgezinnen). Het werkloze bestaan creëert een uitzichtloze situatie doordat de structurerende werking van arbeid uitblijft. Het ritme van de werkdag en het verschil tussen de werkweek en het weekend vallen weg. Sommigen zoeken daarom naar nieuwe bezigheden om de dag te structureren. Het gebrek aan financiën om aan relevante sociale ritmen zoals verjaardagen en traditionele feestdagen mee te doen, zorgt voor verder sociaal isolement (gemeente Haarlemmermeer, 2014).

'Ik heb van alles geprobeerd.
Ook om vrijwilligerswerk te
doen. Allemaal niks! Ik kom
gewoon niet meer aan het werk.
Ik moet op een sollicitatiegesprek
zeggen dat ik 55 jaar ben en al
zeven jaar werkloos. [...]
Ik zie geen oplossingen meer.
Elke dag is hetzelfde.
Ik ben moe, voel me ziek!'

'Oude meubeltjes opknappen
is een beetje mijn hobby
geworden. Je moet je
verf halen, je moet het
meubelstuk ophalen.
Je bent bezig, je hebt wat te
doen! Af en toe verkoop ik
eens wat. Eén meubelstuk
per maand, maar alle
kleintjes helpen.'

'Maar alles bij elkaar heeft mij dat
tweehonderd euro gekost.
Wat inhield dat we drie weken
zonder eten hebben gezeten.
Dus je maakt een besluit: eens in
de tien jaar vier ik mijn verjaardag.
Is het mij dit waard? Het was mij
het nu eenmaal waard. Het was
gezellig, ik heb genoten en ik heb
mijn goede kant laten zien met
mijn gastvrijheid.'

Gepensioneerden

Met pensioen gaan is afscheid nemen van de ritmiek van het werkende leven. Je kunt je dag anders gaan inrichten en op zoek gaan naar nieuwe activiteiten. Eenmaal met pensioen gaan ouderen vaak hun werkende kinderen helpen met de zorg voor de kleinkinderen. Anderen worden actief als vrijwilliger. Haarlemmermeeders boven de 65 jaar zijn vaker actief in het vrijwilligerswerk dan jongere inwoners; zij bieden ook meer mantelzorg. De kans dat een naaste zorg en ondersteuning nodig heeft neemt in die jaren alleen maar toe. Ouderen zijn ook meer betrokken bij maatschappelijke organisaties. Vooral de eerste tien jaar na de laatste werkdag blijft deze groep erg actief. Boven de 75 jaar begint men met de eigen gezondheid te tobben. Hoe ouder men wordt des te groter de afstand tot de reguliere collectieve ritmen. Een beperkte mobiliteit maakt deelname aan het steeds snellere verkeer tot een risicovolle onderneming. Dit geldt zeker in de winter, als de weg glad opvriest en de angst voor valpartijen zeer reëel wordt. De actieradius van deze ouderen wordt steeds beperkter en op een gegeven moment

zijn zij aangewezen op sociale netwerken dichtbij, in de eigen buurt. In de kleine historische dorpen in Haarlemmermeer zijn deze buurtnetwerken vaker aanwezig; er wonen hier ook meer ouderen. In nieuwbouwwijken is de leeftijdsopbouw meer gedifferentieerd en zijn overdag minder mensen thuis. Op die momenten waarop ouderen contact zoeken zijn hun kinderen en veel van hun buurtgenoten druk aan het werk of met de kinderen in de weer. Voor deze ouderen geldt dezelfde aritmie die een nachtwerker zo treffend formuleerde: *'... wat heb ik eraan als ik vrij ben als de rest aan het werk is?'* De frequentie van de sociale contacten neemt af met de leeftijd. Veel sociale contacten vallen weg, vrienden en kennissen worden ernstig ziek of overlijden. Met de dood van partner, familielid of vriend sterft ook een deel van hun identiteit en sociaal geheugen. Het contact met leeftijdsgenoten verloopt voor ouderen makkelijker, omdat zij onderling herinneringen delen en in soortgelijke leefsituatie verkeren (gemeente Haarlemmermeer, 2011).

Vergrijzing in Haarlemmermeer

	2015		2020		2025		2030	
Aantal 65+ in Haarlemmermeer	21.729	(14%)	26.000	(17%)	29.500	(19%)	33.200	(21%)
Totaal aantal inwoners Haarlemmermeer	144.192		151.600		155.200		157.900	

bron: BRP 2015 en prognose gemeente Haarlemmermeer 2013

De werknacht en de coördinerende klok

Van alle Nederlanders en Haarlemmermeeders werkt ongeveer 14% regelmatig in ploegendienst. Voor werknemers die in Haarlemmermeer werken ligt het aandeel iets hoger: 17%. Schiphol creëert veel arbeidsplaatsen; een deel daarvan in de nacht. Nachtdiensten druisen tegen de natuurlijke biologische en collectieve sociale ritmen in. Dit levert psychische en fysieke gezondheidsproblemen op én verstoort de sociale contacten. Toch werken sommigen graag buiten kantoor tijden; zij zien voordelen in de flexibiliteit en vrijheid die hier aan vastzit. Werklozen en gepensioneerden missen vaak aansluiting met collectieve ritmes en ervaren ook een zekere *aritmie*. Deze ontstaat bij gebrek aan regelmaat en structuur in de werkdag.

De foto's in dit hoofdstuk tonen de ontwikkeling van industrie en transport in Haarlemmermeer. De invoering van de kloktijd maakte een efficiënte coördinatie van transport en vervoer mogelijk. In september 1839 opent de allereerste spoorlijn in Nederland tussen Haarlem en Amsterdam. Het rechtlijnige traject schampt Haarlemmermeer. Vóór de komst van deze spoorlijn was het al in gebruik als trekvaart en straatweg. De nieuwe stoomtrein gaat echter een stuk sneller: een trekschuit of postwagen ging ongeveer 10 kilometer per uur, maar de stoomtrein haalde de 44 kilometer per uur (van der Ham, 1989). Op 2 augustus 1912 komt dit snelle vervoermiddel voor het eerst naar Haarlemmermeer over de *Haarlemmermeerlijnen*.

De snelheid waarmee grotere afstanden konden worden overbrugd, vroeg om meer en betere coördinatie tussen die afstanden. Aan het begin van de 20ste-eeuw bestonden er in Nederland nog verschillende lokale tijden, die alle net iets van elkaar verschilden. Deze tijd heette toen nog de 'ware' tijd want hij was afgeleid van de zonnestand. Om de snelheid van de nieuwe treinen te kunnen benutten, moest het spoorboekje wel op één tijd worden gebaseerd. Daarom werd in 1909 de wettelijke middelbare zonnetijd van Amsterdam ingevoerd. Deze gold voor heel Nederland. In 1940 zette de Duitse bezetter de Nederlandse klok gelijk met de Midden-Europese tijdzone zoals wij die nu nog kennen. De door de klok gedicteerde tijd werd aanvankelijk ervaren als 'kunstmatig'; hij was namelijk bedacht en constructief en werd niet meer door de zon bepaald (van der Woud, 2006). De invoering van één klok voor heel Midden-Europa, maakte het ook mogelijk om de samenleving rondom één standaardtijd te organiseren. De stoomtrein staat niet alleen symbool voor de industriële revolutie, maar ook voor onze moderne tijdsordening (Kosselleck, 2000).

De conservenfabriek en drogerijen der N.V. Blad en v.d. Vijver N.V., Hoofddorp

Eerste tekenen van industrialisatie in de polder

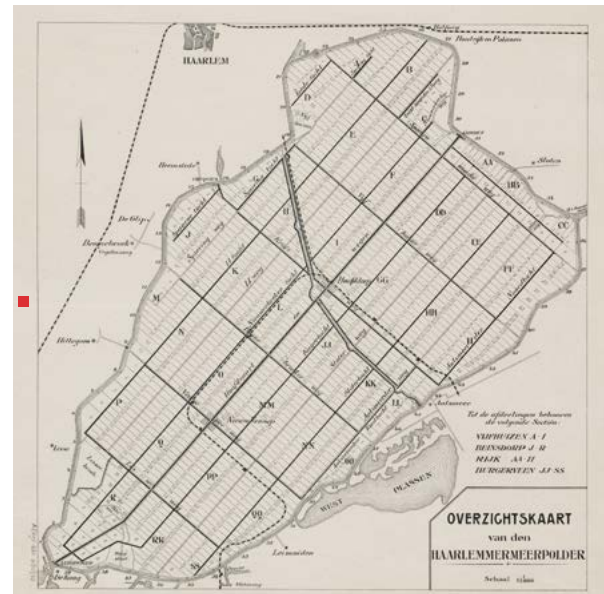
1912

1918

De komst van de eerste spoorwegen in de polder:
de Haarlemmermeerlijnen

De eerste locomotief passeert de Hoofdvaart, Hoofddorp

Overzichtskarta van Haarlemmermeerpolder met spoorlijn rond 1920
bron: Provinciale Atlas - Kaarten en kaartboeken

Aankomst eerste vliegtuig op Schiphol 17 mei 1920

De ziekenauto van Haarlemmermeer

1920

1920

1925

1930

De opkomst
van de auto

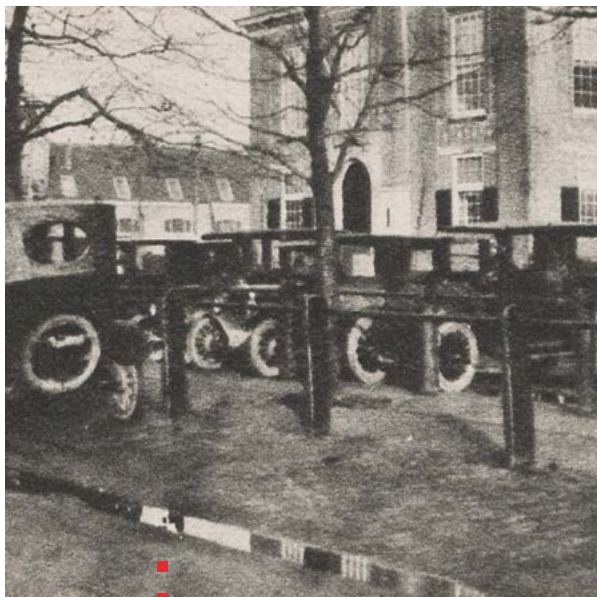

Motorisering boter- en kaashandel van J. Bette, Lissersbroek.
Eerst met paard (1920) en daarna gemotoriseerd (1930)

[Reis naar het einde van de nacht | 79](#)

[Ga terug naar inhoudsopgave](#)

Autopark (parkeerplaats), Marktplaats Hoofddorp

De laatste rit op het Haarlemmermeerspoortje Haarlem-Hoofddorp 1936

1935

1936

1970
-
1975

Een loc 7010, Hoofddorp

Een taphal in de N.V. Koninklijke Distilleerderijen Erven Lucas Bols, Nieuw-Vennep

Een 'sprinter' op station Hoofddorp tijdens een proefrit in mei 1981

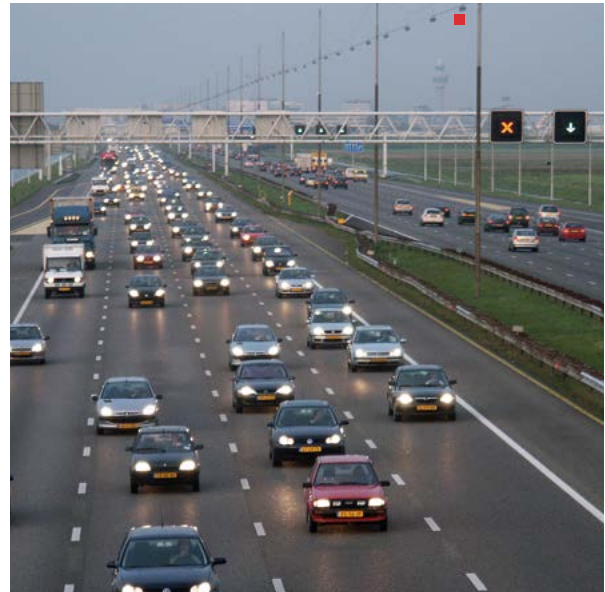
1981

Begin huidige spoorwegennetwerk ↷

Zicht op Rijksweg 4, richting Den Haag en Rotterdam

2001

Verkeer op de A4

HOOFDSTUK 6

EEN NOG SNELLERE TOEKOMST OF EEN CONTINUEREND HEDEN?

Almaar sneller

Trein, auto en vliegtuig hebben de afgelopen twee eeuwen het transport van mensen en goederen enorm versneld, maar dat valt in het niet bij de versnelling die de communicatietechnologie mogelijk heeft gemaakt. Zes jaar na het openen van de eerste Nederlandse spoorlijn aan de rand van Haarlemmermeer werd in 1845 de eerste telegraaflijn op hetzelfde traject aangelegd. In 1888 kwam er een interlokale telefoonlijn en in 1954 werd dit traject nog gebruikt als experimenteel gebied voor transport en communicatie met de aanleg van de eerste coaxiale telefoonkabel van Nederland (Van der Ham, 1989). Na de Tweede Wereldoorlog verscheen in verschillende huishoudens de eerste televisie. In 1956 zijn er in Haarlemmermeer 501 tv's en tien jaar later zijn er 8.393 ontvangtoestellen, bijna 17 keer meer. In 1977 komt er ook voor de televisie een speciaal netwerk: het kabeltelevisienetwerk.

Inmiddels neemt tv-kijken een groot deel van onze tijd in beslag. Tussen 1975 en 2011 nam het aantal uren dat Nederlanders tv-kijken toe van 10 uur in de week tot 14 uur (SCP, 2013). In 2011 werd in Hoofddorp een glasvezelnetwerk aangelegd voor een nog snellere digitale verbinding; nu voor apparaten die met het internet verbonden zijn. Communicatie via al deze media is zo snel geworden dat de boodschap direct lijkt aan te komen, ongeacht de afstand tussen zender en ontvanger. Door steeds sneller transport en communicatie lijken afstanden steeds minder belangrijk. Tijd lijkt in transportsystemen belangrijker te worden dan plaats (Virilio, 1984; Bauman, 2000). De kilometer is niet meer de maat om een reis in uit te drukken, dat is de minuut geworden.

Communicatie lijkt zelfs onafhankelijk te worden van tijd. Thuisblijven om op een bepaald moment een tv-programma van dit moment te zien is niet meer nodig. In 2013 werd in Nederland nog maar 84% van de bewegende beelden via lineaire tv bekeken. De overige 14% van de kijktijd vindt plaats op een zelf uitgekozen moment. Men kijkt naar zelf opgenomen tv-programma's, naar filmpjes via internet of op dvd. In Nederland vond in 2013 de meeste communicatie per dag plaats via smartphone, pc of tablet (*Media:Tijd 2014*). Met een smartphone kun je ook opbellen, maar e-mail en andere elektronische tekstberichten nemen een steeds prominenter plaats in.

Via deze communicatiekanalen versplintert en fragmenteert de communicatie en wordt deze onafhankelijk van plaats en tijd. Je kunt zenden en ontvangen waar en wanneer je maar wilt. Op deze manier lijken we eigenlijk op hetzelfde moment op meerdere plekken aanwezig te zijn. Er ontstaat een onmiddellijkheid en een soort tijdloze tijd waarin we op dezelfde tijd in heel veel verschillende communicatiestromen tegelijk aanwezig zijn. Deze communicatiestromen verdringen volgens sommige auteurs het belang van fysieke ontmoetingsplekken (Bauman, 2000; Castells, 2010). De website neemt de plek in van het loket, de laptop wordt werkplek, de smartphone vergaderruimte. Al deze ontwikkelingen maken het mogelijk om sommige werkzaamheden meer tijd- en plaats-onafhankelijk uit te voeren. De werkvorm en de organisatie van de arbeid kan hierdoor fundamenteel veranderen en daardoor ook effect hebben op de collectieve ritmiek in het dagelijks leven.

Percentage bewoonde woningen aangesloten op water-, gasleiding of elektriciteitsnet

	Haarlemmermeer 1947	(1956)	Nederland 1947
Waterleiding	97%	(99%)	80%
Gasleiding	32%	(37%)	67%
Elektriciteitsnet	99%	(100%)	92%

bron: Woningtelling 1947 (Woningtelling 1956)

Aantal televisie-ontvangtoestellen

1956	501
1959	1.679
1960	3.064
1961	3.836
1962	4.656
1963	5.553
1964	6.445
1965	7.237
1966	8.393

bron: statistische jaaroverzichten sociografisch bureau de Meerlanden

Telefoonaansluitingen in Haarlemmermeer in 1960

Aantal telefoons	97%
Hoofden van huishoudens en alleenstaanden	32%
Aantal telefoons per 100 hoofden van huishoudens en alleenstaanden	99%

bron: Volkstelling 1960

Gebruik van apparaten bij 'communiceren' in gemiddeld aantal minuten per dag

27	minuten	smartphone
15	minuten	laptop
14	minuten	pc
5	minuten	tablet
4	minuten	vaste telefoon
1	minuut	overig

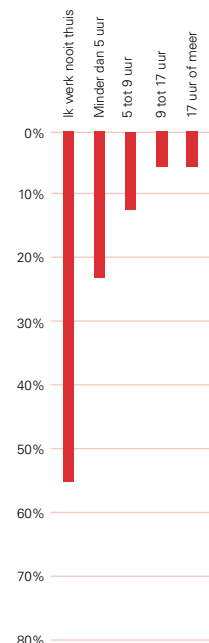
bron: Media:Tijd 2014

Buiten kantoortijden thuiswerken

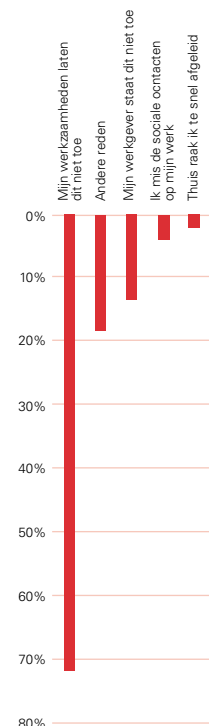
Onder de term 'het nieuwe werken' worden plaats- en tijdonafhankelijke vormen van werken verstaan, al dan niet gecombineerd met meer zeggenschap over de eigen werktijden (SCP, 2013). Sommige werkzaamheden kunnen dankzij nieuwe communicatietechnieken voortaan vanuit huis worden uitgevoerd. Vooral voor kenniswerkers ontstaan er mogelijkheden om buiten de collectieve patronen hun werk te doen. Thuiswerken maakt de combinatie van werk en zorg voor spitsuurgezinnen eenvoudiger. In 2011 werkte de helft van de werkende Haarlemermeesters wel eens thuis en 10% deed dat meer dan één dag per week. Voor de andere helft van de werkenden is thuiswerken niet mogelijk. De aard van de werkzaamheden of de werkgever lieten het niet toe. Het *nieuwe werken* biedt sommige groepen meer flexibiliteit, maar zal zeker niet voor iedereen mogelijk worden.

In 2011 maakt een deel van de Nederlanders gebruik van dit nieuwe werken. Degenen die veel zeggenschap hebben over hun eigen werktijden werken door de week iets vaker in de vroege avond door en in het weekend op de zaterdagochtend tussen 11:00 en 12:00. Dit geldt voornamelijk voor mannen. De verschuiving van werktijden is niet zozeer een verandering in het collectieve werkpatroon; het gaat meer om een accentverschuiving (SCP, 2013). Deze accentverschuivingen tonen een interessante paradox in de ontwikkeling van arbeidstijden. De achturige werkdag werd ooit onthaald als de bevrijding van de arbeider van de onmenselijk lange werkdagen tijdens de industrialisatie. In de (post-)industriële samenleving ervaren sommige groepen deze zwaar bevochten 8-urige werkdag juist als een beperking van de persoonlijke vrijheid.

Tijdsduur van thuiswerken, in Haarlemermeer, in 2011

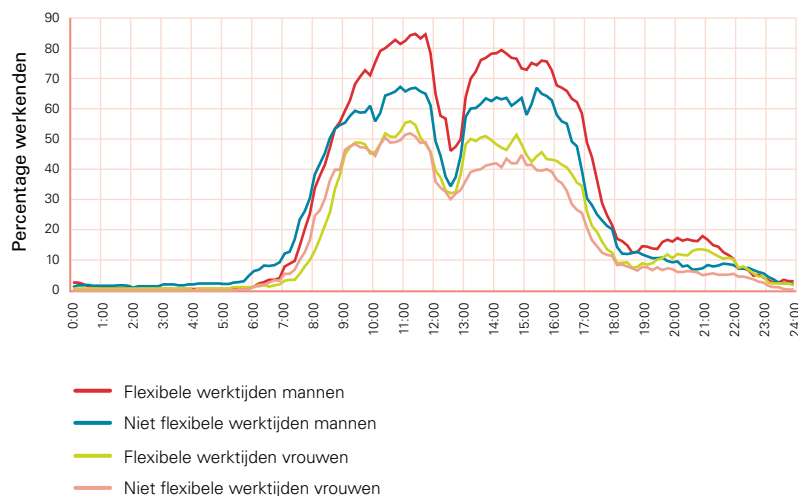

Redenen van Haarlemermeesters om *niet* thuis te werken, in 2011

bron: Bevolkingsenquête 2011

Werktijden in Nederland op dinsdagen in 2011

bron: SCP, Met het oog op de tijd 2013

Telegrambestellers bij postkantoor in Hoofddorp

1900
-
1920

1920

Aanleg gasleidingen aan de Wilgenlaan, Zwanenburg

1933

De eerste elektriciteitspaal in Nieuw-Vennep

Opkomst diverse netwerken in Haarlemmermeer

Aanleg kabeltelevisie in de Purmerstraat, Hoofddorp

*Inmiddels wordt op verschillende plekken ook
een glasvezelnetwerk aangelegd*

1977

1977

2009

Burgemeester van Stam opent het kabel-tv-net (CAI)
voor Haarlemmermeer

Hogesnelheidslijn in Haarlemmermeer

Zelfstandige professional

Het 'nieuwe werken' levert sommige werknemers meer flexibiliteit op bij het inrichten van hun werkdag. De nieuwe communicatiemogelijkheden maken ook een nieuw soort werknemer/ondernemer mogelijk. De Zelfstandige Professional (zp'er) kan met smartphone en laptop alles doen waar eerst nog een kantoor voor nodig was. Of de zp'er vooral als een nieuwe ondernemer of als een nieuwe werknemer moet worden gezien leest u in het vierde hoofdstuk van het trendrapport. Het aantal zp'ers neemt de laatste jaren flink toe. Deze groep heeft zelf geen vaste arbeidstijden, noch personeel dat binnen een tijdsstructuur werkt. Zij lijken in principe de meeste vrijheid te hebben om de eigen werktijd in te richten. Maar ervaren alle zp'ers dit ook zo? De antwoorden op deze vraag variëren aanmerkelijk. Zp'ers die eerder voor een baas werkten, ervaren nu meer vrijheid. De aard van het bedrijf bepaalt echter hoeveel vrijheid iemand daadwerkelijk heeft. Wanneer het werk van de zp'er op een bepaalde tijd of plaats moet gebeuren, blijkt zijn vrijheid beperkt. Een zelfstandige kenniswerker is daarentegen wel heel flexibel in werktijd en werkplaats; de nieuwe communicatietechnologieën bieden hem veel mogelijkheden. Toch kunnen agenda's van anderen ook zijn vrijheid inperken. Afspraken met opdrachtgevers zijn ook voor een zp'er dwingend, en de gezinsagenda beïnvloedt eveneens de werkagenda. Een zelfstandige professional in een spitsuurgezin heeft immers evenveel zorgtaken en schakelmomenten als een werkende ouder in loondienst. Het voordeel van de zp'er is dat hij of zij zijn werkdag flexibeler kan indelen.

'Gedurende de dag doe ik wel dingen tussendoor, zoals even naar de bouwmarkt, naar de apotheek of het huishouden.'

'Als ze op woensdag bellen dan ga ik niet zeggen vandaag is niet mijn werkdag. Daarom ben ik geen loondienstfiguur.'

'Ik heb geen idee hoeveel uur ik werk.'

'De vrijheid zit 'm in het indelen van je uren. Als het mooi weer is en ik weet dat ik nog acht uur heb te maken dan kan ik 's morgens zeggen: ik ga op de fiets en ik doe 's middags en 's avonds mijn werk. Dat kon je voorheen niet zeggen.'

Als een zp'er moeilijk het hoofd boven water kan houden, zal de druk om meer uren te werken groot zijn. Werkt men slechts voor een bijverdienste, dan kan men makkelijker opdrachten afslaan. De bijdrage van de opbrengsten van het bedrijf aan het gezinsinkomen en het succes van het eigen bedrijf bepalen in sterke mate de vrijheid en zelfstandigheid van de zp'er. Naast werk en gezinssituatie spelen ook persoonlijke voorkeuren een rol in de tijdsindeling van de professional. Hoe meer vrijheid een zp'er heeft om zijn of haar tijd in te delen, des te bepalender worden deze voorkeuren. Sommige professionals houden ondanks hun keuzevrijheid graag een vaste tijdsstructuur aan; anderen kiezen voor variatie. Sommigen staan vroeg op; anderen werken tot laat door. Sommigen houden het weekend altijd vrij, anderen verdelen de werktijd juist door de hele week.

Het zp-schap biedt meer vrijheid in de indeling van de werktijd, maar vereist daardoor een stevige discipline. Hoewel sommige zp'ers geen enkel probleem hiermee hebben, zijn er ook zp'ers die ongezond lang door werken. Anderen lopen juist het risico te snel afgeleid te raken, waardoor het werk niet op tijd afkomt. Een andere type uitdaging voor de nieuwe professionals is de vervagende grens tussen werk en thuis. Thuiswerken betekent immers dat werk én privé tegelijkertijd op één plek plaatsvinden. En dat men verschillende rollen tegelijkertijd moet innemen: van ondernemer/werknemer en van vader/moeder. Hiermee verandert de ervaring en betekenis van het thuiszijn. Een aparte plek in huis, zoals een werkkamer of zolder waar men zich af kan zonderen van het gezin, zijn manieren om het onderscheid in huis toch helder te houden (ook voor huisgenoten).

'Wij werken gewoon aan huis. En ja kijk, als er een keer een kind thuis is en aandacht nodig heeft dan loop je ook even heen en weer.'

'Ik werkte vier dagen per week. En de ene dag had je vrij. Je ging dan poetsen, boenen en het huishouden doen. En in het weekend juist allemaal leuke dingen doen. Dat is nu heel anders. Als je vrij vraagt op je werk dan heb je echt vrij en dan doe je leuke dingen. Nu ben je nooit echt vrij, vind ik. Je hebt altijd in het achterhoofd: er liggen nog klussen.'

'Als een opdracht te groot is zullen wij deze opdracht weigeren. Het is niet goed voor je bedrijf als je afspraken niet kunt nakomen. Bovendien word ik niet gelukkig van dag en nacht werken.'

De vele mogelijkheden en vrijheid van sommige zelfstandige professionals leiden in het algemeen niet tot heel andere werktijden en tijdsbestedingen. Blijkbaar werken de ritmes van het gezin en andere collectieve ritmes beperkend op die mogelijkheden. Hoe zelfstandig en vrij de professional ook lijkt; hij leeft binnen sociale verbanden en wordt 'gedeeltelijk geleefd' door de collectieve ritmiek van de samenleving.

'Je romantiseert
het freelancer
zijn altijd iets.'

'Ik voel me niet
vrij in het plannen
zelf. Je zit ook met
andere agenda's van
ondernemers.'

'Ik kom van het
werken in het
weekend wel terug,
want dan heb je in
feite geen weekend,
want het gaat aan één
stuk door.'

'Het fysiek afstand
nemen van mijn werk
heb ik niet nodig.
Het werk is zo
verweven met mij.
Zo naturel doe ik dat.'

'Het flexibel zijn bemoeilijkt
mij om vaste privédingen in
te plannen. Ik heb geen vaste
vrijtijdsactiviteiten in de week.
Met vrijtijdsactiviteiten, die wel
echt op een specifiek moment
zijn, zoals een theaterbezoek of
verjaardag, probeer ik rekening te
houden in de werkplanning.
Maar mocht er echt iets urgents
zijn voor mijn bedrijf dan laat ik dit
weleens schieten.'

'Het nadeel van
thuiswerken en
zelfstandige zijn, is dat je
altijd thuis bent. Je hebt
geen eigen plekje meer.
Je laat niet meer je werk
achter je als je thuiskomt,
want thuis is ook je werk.'

Eindeloze snelheid voor iedereen?

De mogelijkheden die het 'nieuwe werken' biedt, roept bij sommigen vragen op. Zoals een moeder in een spitsuurgezin het formuleerde:

'Ik denk ook weleens van, kom je nog weleens van de gejaagdheid af in deze tijd? Het is heel mooi ook, het flexibele werken, maar het betekent wel dat je natuurlijk toch je telefoon altijd checkt, je laptop, je tablet. Het is belangrijk dat je daar je eigen grenzen in blijft stellen. [...]

Je gaat het eigenlijk ook op tijden doen, waarop je het vroeger niet eens overwoog. En dat is aan de ene kant fijn, omdat je voor die flexibiliteit kunt kiezen. En aan de andere kant stel je veel minder snel grenzen, want ja ach: nog even kijken. En uiteindelijk ben je er dan toch mee bezig.'

Soortgelijke zorgen waren voor het SCP in 2014 aanleiding om onderzoek te doen naar een mogelijke relatie tussen burn-outklachten en het 'nieuwe werken'. Het SCP concludeert, dat het 'nieuwe werken' burn-outklachten juist doet verminderen. De mogelijkheid om thuis of op een zelfgekozen plek te kunnen werken, met meer autonomie in de tijdsindeling, leidt tot vermindering van emotionele uitputting. Het SCP signaleert evenwel dat het 'nieuwe werken' niet op iedereen een positief effect zal hebben. Hoe de werknemer met de nieuwe mogelijkheden omgaat blijft bepalend voor succes of falen van deze nieuwe manier van werken.

De afgelopen jaren nemen gevoelens van gejaagdheid onder Nederlanders toe, al kan er - door gebrek aan historische cijfers - nog niet gesproken worden van een trend. Wel poneren onderzoekers al hypothesen waarin zij stellen dat de toename van werk-zorgcombinaties, prestatiedruk en een overmaat aan positiviteit ('niets is onmogelijk') burn-outklachten juist verder zullen aanwakkeren. Eén op de acht Nederlandse werknemers rapporteert nu al burn-outklachten (SCP, 2014).

Bezorgdheid over deze ontwikkelingen is niet geheel zonder grond. De eerste signalen uit onderzoek naar het 'nieuwe werken' zijn vooralsnog overwegend positief: het biedt *sommige* werknemers de noodzakelijke flexibiliteit in een hectisch bestaan.

Toepassingen van nieuwe technologieën verlichten het werk, versnellen de verplaatsingen en openen nieuwe mogelijkheden voor het uitoefenen van werktaken. Het hogere tempo van het moderne werken en leven vergt op zijn beurt weer nieuwe technologische oplossingen om dit hogere tempo bij te benen. Zo bestaan er tegenwoordig agenda-applicaties op telefoons om

meerdere agenda's op elkaar te kunnen afstemmen. Socioloog Hartmut Rosa (2009) ziet hierin een vicieuze versnellingscirkel in de (post)moderne samenleving ontstaan: technologie veroorzaakt versnelling in de samenleving, die op haar beurt weer om technologische oplossingen vraagt om deze nieuwe versnelling aan te kunnen. Dit versnellingsvliegwiel ziet Rosa als hét wezenskenmerk van het moderniseringsproces. De versnelling houdt nog steeds aan en deze Duitse socioloog stelt zich de voor de hand liggende vraag of dat eindeloos door kan gaan. Wat zijn de effecten van een grenzeloze versnelling op mens en samenleving?

Niet iedereen, zoals blijkt bij ouderen, kan de steeds weer nieuwe versnellingsrondes bijhouden. Mensen met een verstandelijke beperking kunnen uiteraard minder goed zonder ondersteuning functioneren in de door toenemende versnelling steeds complexer wordende maatschappij. Passend eenvoudig werk is er steeds minder voor deze doelgroep. En praktische bezigheden zoals reizen met het openbaar vervoer worden er niet eenvoudiger op als je je ov-chipkaart moet kunnen opladen en ook zelf moet denken aan het uitchecken. Om geld over te maken of op te nemen moet je al met computers om kunnen gaan. De zorgvraag stijgt in Nederland vooral door vergrijzing en ook doordat steeds meer mensen met een (verstandelijke) beperking willen én moeten meedoen in een voor hen te ingewikkeld wordende samenleving (SCP, 2014). Hoe sneller de versnelling, des te groter de groep die het niet meer bij kan benen.

Versnelling is niet alles

De ontwikkelingen in de communicatietechnologie hebben thuiswerken voor meer mensen mogelijk gemaakt. Niet voor alles hoeft men meer naar kantoor. Hierdoor kan werk ook buiten de traditionele kantooortijden worden uitgevoerd. Vier jaar geleden werkte de helft van de Haarlemmermeerse bevolking weleens thuis. De nieuwe technologieën maken ook een nieuw type professional mogelijk: een zelfstandige zonder personeel die daardoor vrijheid in zijn tijdsindeling kan hebben, maar toch het tijdspatroon van zijn omgeving ervaart! De aard van het werk van deze zelfstandige professionals nuanceert dit beeld: met de speelruimte van de zp'er heb je nog niet het keurslijf van zijn omgeving of clientèle veranderd. Technologische en maatschappelijke ontwikkelingen gaan al maar door en tonen een versnelling die het moderne leven kenmerkt. Het is verleidelijk hierin een technologisch determinisme te zien dat deze technologie en versnelling voor onvermijdelijk houdt. Deze blik ontkent echter dat er altijd keuzen te maken zijn. Technologie versnelt de wereld niet, het benutten van technologie versnelt de wereld. En hoewel technologie voor de meesten van ons meer mogelijk maakt, sluit het sommige groepen ook uit.

De versnelling is niet overal even sterk. De natuurlijke cycli van ons lichaam en de hemellichamen draaien nog steeds in hun eigen tempo, een tempo waarvan wij als menselijk wezen nooit helemaal los van kunnen worden gezien. Dat tonen het werk van de akkerbouwers, de gezondheidsproblemen van nachtwerkers, het dominante slaap-waakritme in de samenleving en de invloed van jonge kinderen op de tijdsindeling van spitsuurgezinnen wel aan. Snel en traag, klok en zon, alle tijden bestaan naast elkaar op hetzelfde moment, binnen hetzelfde gebied. Het is daarom waardevol om in een tijd waarbij veel aandacht uitgaat naar nieuwer en sneller, ook oog te houden voor de waarde van ouder en trager.

HOOFDSTUK 7

CONCLUSIES EN SIGNALEN

De diversiteit van Haarlemmermeer valt ruimtelijk direct op; als je de tijd neemt zie je ook variatie in tijdsbesteding en ritmiek. Eeuwenoude ritmes van eten én slapen, zaaien én oogsten, werken en uitrusten; naast een economische dynamiek die nieuwe werkvormen en -tijden, en een moderne vrijetijdsbesteding stimuleert. Het verstedelijkingsproces als een verschuiving van platteland naar de stad gaat gepaard met een ritmeverandering: van de dominantie van de cyclische tijd van de zon naar die van de lineaire kloktijd. Werden wonen en werken in de 20ste-eeuw strikt gescheiden, in de 21ste-eeuw brengt de laptop op de eettafel ze weer bij elkaar. Niet alleen ruimtelijk, maar ook in tijdsbesteding blijkt Haarlemmermeer een atypisch stedelijk gebied waarin plattelandse ritmiek en 24-uurse stedelijke dynamiek tegelijkertijd voorkomen.

Diverse moderne ontwikkelingen tasten de dominante tijdspatronen aan van dag- en weekritmiek, van 9 tot 17 uur, en van werkweek en weekend. Dit onderzoek laat zien dat de collectieve tijdsindeling, bij alle eigenheid, ook in het dynamische Haarlemmermeer nog sterk aanwezig is.

-
- Auto, smartphone, laptop, iPad, en ook kinderopvang wekken de indruk van een vrij maakbare tijdsindeling. Ondanks verregaande individualisering en moderne technieken leven veel Haarlemmermeerse jonge spitsuurgezinnen in een tijdskeurslijf.
 - Juist akkerbouwers die werken volgens de oudste productiewijzen en zijn overgeleverd aan weer en seizoenen voelen zich het meest vrij.
 - Nachtwerkers en werklozen ervaren aan den lijve hoe het is om buiten de collectieve ritmen en cadans van de samenleving te leven. Gevoelens van zinloosheid en uitsluiting zijn vaak het gevolg.
 - Opvallende veranderingen maken soms blind voor continuïteit en dingen die hetzelfde blijven. De 8-urige werkdag, die in de vorige eeuw de arbeider beschermde tegen te lange werkdagen, wordt nu als beknellend ervaren en werknemers zoeken flexibiliteit aan randen van het dominante 9:00 tot 17:00 ritme. Maar slechts weinigen gooien hun ritme radicaal om. Slaapwaakritmiek en belangrijke sociale momenten als het weekend en de feestdagen, blijven in stand en blijken minder flexibel dan de meest actuele ICT-ontwikkelingen ons lijken te beloven. Zp'ers, die de mogelijkheid hebben om af te wijken van de 'normale' werkweek blijken niet op hele andere tijden dan anderen te eten, te slapen of te werken. Degenen die wel afwijken van de standaard werktijden zijn de Haarlemmermeerse akkerbouwers, en hun alternatieve werktijden zijn juist niet nieuw, maar oud en traditioneel.
 - Aandacht voor verschillen in snelheden, ritmen en tijdsbestedingen van inwoners en werkenden kunnen overgangen en kruisbestuivingen mogelijk maken. Alleen focussen op sneller of flexibeler kan je blind maken voor het belang van het trage en ontspannende.
 - Flexibilisering is een veel gezochte individuele oplossing voor het combineren van verschillende ritmes. Ritmiek is echter vooral collectief. Aandacht voor het collectieve aspect van individueel ogende ritmiek biedt mogelijkheden om inwoners die werk- en zorgtaken combineren te verlossen uit hun overbezette weekindeling. Geïnterviewde gezinnen dragen hiervoor zelf ideeën aan: de kinderen laten eten op de opvang, een opvang die ook sport verzorgt of zelfs een ziekenboeg op de opvang. Een ander idee was een gemeentelijke oppasservice; aan een incidentele oppas komen is soms geen eenvoudige taak.
 - De versnelling van productie, transport en communicatie hebben het (post)moderne leven veranderd. Het is verleidelijk om dit proces als een noodlottig gevolg van technologische ontwikkeling te duiden. Naast elkaar bestaande tijdsinrichtingen en ritmen tonen hoe sporen uit het verleden ook in onze tijd voortbestaan en dat allerlei snelheden en ritmen naast elkaar voor komen.

-
- Tijdsbesteding is meer dan de som van de uren die wij aan activiteiten besteden; het heeft ook een kwalitatieve component.
 - Het vele verkeer in een doorgangsgemeente als Haarlemmermeer maakt snelheid in transport belangrijk, maar ook een aandachtspunt. Het toenemende belang van tijd boven ruimte, die met de versnelling van een geglobaliseerde samenleving gepaard gaat, kan een bedreiging vormen voor de beleving van een plek. Snellere infrastructurele verbindingen in onze gemeente zijn belangrijk voor de doorstromende passanten en mobiele inwoners, maar kunnen op gespannen voet staan met de verblijfskwaliteit voor diezelfde inwoners en recreanten die in Haarlemmermeer willen vertoeven.
 - De informatie- en communicatietechnologieën lokten rond de eeuwwisseling voorspellingen uit van een 'vloeibare' samenleving waarin alles vluchtig en beweeglijk zou zijn. De toegenomen flexibiliteit in tijdsbesteding leidde echter tot een paradox. Flexibiliteit in de planning van het eigen rooster is immers niet hetzelfde als autonoom zijn in je eigen tijd. Spitsuurgezinnen lopen tegen de grenzen van de drukte aan en worden gevangen gehouden in hun 'flexibel' ingerichte week. Zp'ers die veel opdrachten moeten aannemen om het hoofd boven water te houden zien hun vrije uren opgaan in de eisen van de zaak. Flexibiliteit is alleen vrijheid als je van de 24 uur van je dag ook nog een paar vrije uren overhoudt.
 - De stoomtrein werd met angst én enthousiasme ontvangen en het huidige internet roept al een kwart eeuw gemengde gevoelens op. Een postmoderne wereld waarin versnelling, fragmentatie en onmiddellijkheid dominant zijn geworden is vooralsnog geen feit. Biologische constanten zullen ook in de toekomst dwingend blijven, maar typisch moderne scheidingen van werk-privé en privé-publiek kunnen andere vormen aannemen.
 - Ondanks de nieuw verworven vrijheden in de tijdsindeling is de collectieve ritmiek blijven bestaan. Eeuwenoude tijdspatronen zijn (nog) niet verdwenen. Het land moet bewerkt, kinderen grootgebracht en opgevoed, bejaarde ouders verzorgd; tijdsbesteding blijft een sociaal verschijnsel.

HOOFDSTUK 8

SAMENVATTING

Hoofdstuk 1: Inleiding

- Slaapwaakritmen én werktijden dicteren de tijdsbesteding van de meeste Haarlemmermeeders en maken die gelijkvormig. Net als in de rest van Nederland leven ook onze inwoners in een vast week-weekend ritme: doordeweeks wordt er veel gewerkt en in de avond en het weekend heeft men vrije tijd.
- Spitsuurgezinnen vormen een substantieel deel van de Haarlemmermeerse bevolking en zijn het drukst bezette type huishoudens van de gemeente. Tijd is een schaars goed in die wijken waar veel van deze jonge gezinnen wonen.
- Een aantal groepen in Haarlemmermeer wijkt in zijn tijdsbesteding af van de dominante kantoorwerktijden en heeft alternatieve tijdsinrichtingen:
 - Akkerbouwers; hun werk is weer- en seizoensgebonden.
 - Op de luchthaven Schiphol werken veel mensen buiten kantoor tijden en zelfs 's nachts; zij volgen het 24-uursritme van de internationale luchtvaart.
 - Ook in de zorg, horeca en veiligheidsbranche werken veel mensen buiten de reguliere kantoor tijden.
 - Groepen die geen of niet meer aan het productieproces meedoen, zoals werklozen en gepensioneerden kunnen *aritmie* ervaren, omdat hun tijdsbesteding niet parallel loopt aan de collectieve ritmen van de rest van de samenleving.
 - In woonwijken zijn de laatste jaren steeds meer mensen op afwijkende arbeidstijden thuis aan het werk. Het nieuwe werken en de toename van het aantal zp'ers zijn hier debet aan.

Hoofdstuk 2: De doorsnee tijdsbesteding

- Kantoorwerktijden en de biologische klok bepalen de tijdsbesteding van de meeste Haarlemmermeesters.
- De huidige dominante kantoortijdenstructuur van 9:00 tot 17:00 werken en 's avonds en in het weekend vrij, zijn het resultaat van sociale en politieke strijd om de lange werkdagen van de vroeg-industrialisatie te beperken.
- Deze collectieve tijdsbesteding levert pieken en dalen op in bepaalde activiteiten en op specifieke momenten. Op de auto- en snelwegen leidt het in de spits tot files en volle bussen. Vrijtijdsvoorzieningen zijn in de avond en het weekend druk bezet.
- 's Nachts slapen veruit de meeste mensen, maar niet op Schiphol. De internationale luchthaven kent geen weekend en 's nachts gaat de mobiliteit door.

Hoofdstuk 3: Het spitsuur in het leven: werkende ouders met kinderen

- De jonge opbouw van de Haarlemmermeesterse bevolking en de hoge arbeidsparticipatie resulteren in een grote groep *spitsuurgezinnen*: gezinnen met jonge kinderen waarin beide ouders werken. Het gaat om ongeveer 900 gezinnen met twee voltijd werkende ouders, 8.300 gezinnen met minimaal één in deeltijd werkende ouder en 2.200 kostwinnergezinnen met slechts één werkende ouder (meestal de man).
- In jonge gezinnen met werkende ouders worden meerdere ritmen gecombineerd: twee banen, zorg en onderwijs voor de kinderen, vrijetijdsbestedingen en sociale contacten. Juist het combineren van vele ritmen maakt deze groep drukbezet.
- Na werk en zorg is er voor deze ouders weinig tijd over. In het weekend en na 20:30 uur in de avond is er wat schaarse vrije tijd in te delen. Hobby's, sport en sociale contacten komen in deze levensfase op een laag pitje.
- De schakelmomenten van werk naar zorg en omgekeerd, in de ochtend en de avond, behoren tot de drukste van de dag. Het ochtendritueel: opstaan, iedereen op tijd op school, opvang en werk wordt als zeer stressvol ervaren. In de avond herhaalt de hectiek zich in omgekeerde richting. Totdat de kinderen op bed liggen zijn deze ouders drukbezet.

- Meer dan de helft van deze gezinnen maakt gebruik van opvang of van een gastouder om werk en zorg te kunnen combineren. Circa 86% van de in deeltijd werkende gezinnen maakt hier gebruik van voordat het jongste kind naar de basisschool gaat en daarna ongeveer 37%.
- Opa's en oma's passen vaak een vaste dag in de week op. Ouders zetten grootouders hier graag voor in; zij zijn flexibel inzetbaar en de meest aangewezen personen om op hun kinderen te passen. Pas in de tweede plaats kiest men voor de formele oppas of voor vrienden of burens.
- Ouders besluiten weloverwogen of ze blijven werken na de geboorte van een kind. Dit besluit wordt genomen op basis van opvattingen over opvoeding, carrière en bestaande mogelijkheden (zoals beschikbare opa's en oma's, geld voor opvang of carrière perspectieven).
- De verdeling van de huishoudelijke taken is vaak minder weloverwogen. Als er geen heldere afspraken tussen de partners zijn gemaakt, komen huishoudelijk werk en de zorg voor de kinderen voornamelijk op de schouders van de vrouw te liggen.
- Ouders met flexibele werktijden proberen werk en zorg beter te combineren door hun werktijden te desynchroniseren. De één begint laat en brengt de kinderen naar school of opvang; de ander komt eerder thuis om de kinderen op te halen.
- Ook ouders met flexibele uren hebben een strakke weekindeling. Om alle ritmes te kunnen combineren maken deze ouders een optimaal weekschema. Hiermee zetten ze zichzelf ook in een keurslijf. Binnen dit strakke stramien is er continue drukte die alleen in het weekend of tijdens vakanties wordt doorbroken.
- Deze gezinnen hebben een duidelijke voorkeur voor flexibel in te vullen vrijetijdsbestedingen, omdat ze makkelijker in te plannen zijn binnen hun strakke weekschema.
- In de Vinex-wijken ontstaat met de 'kindritmiek' ook een gedeelde tijdsindeling van hun ouders. Gezinnen die hier wonen zitten in 'hetzelfde schuitje'. Door een gedeelde leefsituatie ontstaan in deze wijken nieuwe buurtbanden.

Hoofdstuk 4: De klok, de zon en het boerenleven

- Het jaar van de akkerbouwer wordt nog steeds bepaald door de groeifasen van zijn gewassen, het weer en de seizoenen. De winter is een rustige periode waarin aan bedrijfsplanning wordt gedaan. Vervolgens begint de drukke periode van zaaien en poten, de gewasverzorging en uiteindelijk als kroon op het werk: de oogst. Tijdens de oogst wijkt alles in het leven van de akkerbouwer voor het landbouwbedrijf.
- Het weer bepaalt de tijdsbesteding van de agrariër van dag tot dag. Toch voelen agrariërs zich vrij, omdat hun werk gevarieerd is, zij vaak buiten aan het werk zijn en omdat zij eigen baas zijn.
- De schaalvergroting in de landbouw en de sturing door weer en seizoen maken sommige werkmomenten heel speciaal; alleen als men dat specifieke moment aan de slag gaat, haalt men de beoogde opbrengst. De tijdsbesteding van agrariërs botst soms met de collectieve tijden van de samenleving. Aan sociale activiteiten doen zij tijdens de oogstperiode nauwelijks mee. Een opengebroken weg tussen perceel en erf is tijdens de oogst problematisch. Akkerbouwvoertuigen zijn sowieso groter en langzamer dan het snelle pendelverkeer.
- Met nieuwe vormen van ‘verbrede’ landbouw zoeken agrariërs enerzijds aansluiting bij de collectieve ritmen van de samenleving (een winkel aan huis of zorg op de boerderij) en grijpen ze ook terug naar pre-industriële tijdritmes (biologische teelt met veel handwerk).

Hoofdstuk 5: Reis naar het einde van de nacht

- Door de aanwezigheid van Schiphol op het grondgebied heeft Haarlemmermeer een hoger aandeel werknemers die nachtdiensten draaien (17%) dan de rest van Nederland. Onder de Haarlemmermeerse beroepsbevolking ligt dit percentage even hoog als in de rest van het land (14%). Veel nachtwerkers komen van buiten de gemeente. Zo’n 10.000 Haarlemmermeesters werken elders in ploegendienst, en zo’n 24.000 werknemers van buiten komen hier in ploegendienst werken.
- Werk is inmiddels niet meer afhankelijk van de seizoenen of van de ritmen van dag en nacht. In fabrieken en kantoren kan ongeacht het weer het werk worden gedaan. In de nacht is in Haarlemmermeer vooral op Schiphol nog veel activiteit. Vooral daar bepaalt de klok de werktijd en niet langer de beweging van de aarde.

- Nachtdiensten zijn slecht voor de gezondheid. Afwijkende werktijden (en dus ook nachtdiensten) beperken de sociale contacten. Feesten en andere sociale aangelegenheden vinden voornamelijk buiten kantooruren plaats. Degenen die dan juist aan het werk zijn worden ervan uitgesloten.
- Over de nadelen van nachtdiensten en afwijkende werktijden is veel bekend. Toch vinden sommige mensen het juist fijn om alternatieve werktijden te hebben. Zij benadrukken de voordelen; zoals het ontwijken van druktepieken van files of drukte in winkels.
- Ook andere groepen onttrekken zich aan de collectieve ritmiek en de structurerende werking van arbeid: studenten, gepensioneerden of werklozen. In een gemeente met een hoge arbeidsparticipatie zoals Haarlemmermeer kan het tot gevoelens van uitsluiting van de collectieve ritmes leiden.

Hoofdstuk 6: Een nog snellere toekomst of een continuerend heden?

- De collectieve arbeidstijden – ooit bedoeld om de werknemer te beschermen – worden vandaag de dag door sommige werknemers als een beknellend keurslijf ervaren. Het idee van ‘het nieuwe werken’ moet tijd- en plaatsonafhankelijk werk mogelijk maken, zodat werknemers autonoom hun eigen werktijden kunnen bepalen (bijvoorbeeld door thuis te werken). Deze werkvormen werden mogelijk door vergaande ontwikkelingen in de informatie- en communicatietechnologie.
- De helft van de Haarlemmermeesters werkt wel eens thuis en 10% doet dat zelfs meer dan één dag in de week. Deze ontwikkelingen kunnen de collectieve patronen in de toekomst gaan doorbreken (maar doen dat nu nog niet!).
- Dezelfde technologische ontwikkelingen maken ook een nieuwe vorm van ondernemer/werknemer mogelijk: de zelfstandige professional. Sommige zz’ers blijken meer vrijheid in hun eigen tijdsindeling te hebben dan anderen.
- De technologische vooruitgang roept ook vragen op. Niet voor iedere werknemer en voor elk type werk is thuiswerken een optie. Er worden meer dingen mogelijk, maar voor sommige groepen worden zaken juist ingewikkelder of zelfs onmogelijk. Verstandelijk gehandicapten kunnen het tempo niet altijd meer bijbenen in een steeds complexer wordende wereld. Alleen focussen op technologische vernieuwing kan je blind maken voor het belang van het blijvende.

HOOFDSTUK 9

BIJLAGEN

ONDERZOEKSVERANTWOORDING

BEGRIPPENLIJST

LITERATUURLIJST

COLOFON

BIJLAGE A.

ONDERZOEKSVERANTWOORDING

Voor dit onderzoek hebben we gebruik gemaakt van wetenschappelijke literatuur, bewerking van allerhande kwantitatieve bronnen, en interviews onder specifieke groepen inwoners. Hieronder treft u per hoofdstuk nadere informatie over methode- en bronnengebruik.

Hoofdstuk 2: De doorsnee werkweek

Voor de beschrijving van de collectieve ritmen in Haarlemmermeer hebben we lokale mobiliteitsgegevens gehanteerd en ook geput uit de SCP-publicatie *Met het oog op de tijd* van het Sociaal Cultureel Planbureau (2013). De mobiliteitsgegevens binnen Haarlemmermeer zijn afkomstig van Nationale Databank Wegverkeergegevens (NDW), Connexxion en R-net (allen verkregen via de Stadsregio Amsterdam). Het zijn data van auto- en busbewegingen op dinsdagen en zondagen in oktober 2013. Deze perioden zijn exemplarisch voor ‘normale’ werkweken. De omvang van de punten op de kaart tonen de hoeveelheid passerende voertuigen óf in- en uitstappende passagiers op een dag op die plek. De intensiteit van de kleur weerspiegelt die van het verkeer op dat moment. Hoe donkerder de kleur, hoe meer auto's óf in- en uitstappers er op dat moment, op dat punt langs komen.

Voertuigen

Het NDW hanteert verschillende meetpunten voor het verkeer op de provinciale en rijkswegen. Wij hebben alle in Haarlemmermeer gelegen meetpunten opgevraagd. De data tonen het verkeer op twee dagen in 2013: dinsdag 8 en zondag 13 oktober. Eén punt op de kaart kan bestaan uit meerdere meetpunten: bijvoorbeeld banen van een snelweg in beide richtingen of een kruispunt. Deze meetpunten zijn voor elk punt op de kaart bij elkaar

opgeteld. De richting van het verkeer is dus niet meer te herkennen. De grootte van het punt geeft de dagelijkse drukte weer op die plek:

Klein: 0 tot 1.000 voertuigen

Middel: 1.000 tot 5.000 voertuigen

Groot: 5.000 of meer voertuigen

Naast het totaal aantal voertuigen dat op een punt passeert gebruiken we ook het gemiddeld aantal voertuigen per uur om de intensiteit op dat punt aan te geven. Of het op een bepaald punt druk is verschilt immers naar verkeerssituatie. Op een provinciale weg is het met een bepaald aantal auto's eerder druk dan op een snelweg. Daarom hebben we het gemiddeld aantal voertuigen per uur gedeeld door het totaal aantal voertuigen over de gehele dag op datzelfde punt. Dit leverde een 11-kleurenschaal op waarbij de meest donkere kleur het meest drukke uur is, op dat punt, op die dag en de meest lichte kleur het meest rustige uur.

Busverkeer

De busverkeerdata zijn gebaseerd op het gemiddelde aantal in- en uitstappers per uur van doordeweekse dagen en zondagen in oktober 2013. Ook voor deze data zijn per punt op de kaart alle daar aanwezige meetpunten opgeteld, dus zowel de heen- als de terughalte en in enkele gevallen ook de hoekhalten. Hierbij is wederom het totaal aantal passagiers gebruikt om de grootte van de stip te bepalen:

Geen punt:	Geen passagiers over de gehele dag (waarschijnlijk rijdt de bus niet)
Heel klein:	0 tot 100 passagiers gemiddeld per dag
Klein:	100 tot 1.000 passagiers
Groot:	1.000 tot 5.000 passagiers
Heel groot:	meer dan 5.000 passagiers

Vervolgens is het gemiddeld aantal passagiers per uur gedeeld door dit totaal aantal passagiers om de intensiteit voor dat punt, op die dag, te bepalen. Dat leverde een 9-kleurenschaal op, waarbij een donkere kleur veel in- en uitstappers op haltes rond dat punt betekent en een lichte kleur juist weinig.

Hoofdstuk 3: Gezinnen in de spitsuur van het leven

De spitsuurgezinnen zijn als doelgroep voor dit onderzoek geselecteerd omdat zij veel taken en dus ook ritmen moeten combineren. Om gezinnen te spreken met zoveel mogelijke combinatie van taken gebruikten we de volgende selectiecriteria:

- Beide ouders werkend
- Meer dan 1 kind
- Minimaal 1 kind onder de 4 jaar (onder de basisschoolleeftijd)
- Gebruikmakend van kinderopvang

De ouders uit deze gezinnen hebben wij geworven in kinderdagverblijven in Hoofddorp Floriande en Nieuw-Vennep Getsewoud. Dit zijn de wijken waarin de grootste concentraties jonge gezinnen wonen. Uiteindelijk hebben we 11 interviews afgenomen waarvan vijf in Hoofddorp Floriande en zes in Nieuw-Vennep Getsewoud. We wilden ouders individueel interviewen, maar aangezien veel interviews in de avond plaatsvonden, was de partner van de geïnterviewde vaak ook aanwezig.

In totaal zijn er zeven mannen en negen vrouwen gesproken in vijf gezamenlijke interviews en zes individuele interviews (vier vrouwen en twee mannen). Omdat het geslacht van de interviewer invloed kon hebben op de openheid van de respondent zijn mannen door een mannelijke en vrouwen door een vrouwelijke onderzoeker geïnterviewd. Het aantal interviews is voor een open kwalitatief onderzoek niet hoog, maar door een sterk afgebakend onderwerp te nemen was het wel mogelijk om voldoende redundantie te bereiken. Vooral omdat de effecten van de tijdsdruk in alle gezinnen zichtbaar aanwezig waren.

Het rapport *Met het oog op de tijd* van het SCP (2013) was een andere bron voor dit hoofdstuk. Om de omvang van de groep te schatten is tevens gebruik gemaakt van de Basisregistratie Personen (BRP) per 1 januari 2015 (gezinssamenstelling) en de Bevolkingsenquête 2012 (arbeidsuren). Deze Bevolkingsenquête en een Bevolkingsenquête uit 2011 zijn gebruikt voor grafieken over de tijdsbeleving in Haarlemmermeer. Een onderzoeksverantwoording voor deze enquêtes kunt u terugvinden in de publicaties *Kijk op de Wijk 4* (2014) en *De Staat van Haarlemmermeer 2* (Trendrapport) (2012). De gehanteerde gebiedsindeling in deze grafieken – wijktypen – is geconstrueerd en terug te vinden in *Kijk op de Wijk 3* (2011). Maatwerk van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) voor een aantal gemeenten over 2013 is de bron voor de analyse van het gebruik van kinderopvang in Haarlemmermeer.

Hoofdstuk 4: De klok, de zon en het boerenleven

Dit hoofdstuk is gebaseerd op interviews met akkerbouwers die ten minste één soort graan telen. Deze doelgroep is om de volgende redenen geselecteerd:

- Agrariërs zijn een kenmerkende doelgroep voor Haarlemmermeer.
- De meeste agrarische bedrijven in Haarlemmermeer telen graan.
- De (biologische) aard van de teelt bepaalt de tijdsbesteding van agrariërs. Veeteelt heeft een dagelijks ritme, glastuinbouw doorkruist de biologische ritmen, akkerbouw daarentegen toont een kenmerkend jaarritme.

Een eerste poging om willekeurig akkerbouwers te werven vanuit het Bedrijven en Instellingen Register (BIR) leverde weinig respons op. Vervolgens is via de sneeuwbalmethode een aantal akkerbouwers geworven. Als tegenvoorbeeld is ook een zorgboer gesproken die geen graan teelde. Uiteindelijk zijn zeven agrariërs geïnterviewd met verschillende leeftijden, geslachten, gezinssamenstellingen en bedrijfsopzetten. De vraagstelling van deze interviews was dusdanig nauw geformuleerd dat dit aantal toereikend was om voldoende redundantie in de interviews te bereiken.

Hoofdstuk 5: Reis naar het einde van de nacht

Voor dit hoofdstuk wilden we diepteinterviews houden met werknemers in ploegendienst (inclusief nachtdienst) op of rond Schiphol. Uiteindelijk hebben twee interviews plaatsgevonden en deze zijn gebruikt in illustratieve quotes. De inhoudelijke conclusies van het hoofdstuk hebben wij moeten baseren op literatuuronderzoek naar de effecten van het werken in afwijkende werktijden, vooral in ploegendiensten. Om een schatting te maken van de omvang van deze groep is gebruik gemaakt van landelijke gegevens uit de *Nationale Enquête Arbeidsomstandigheden 2013* van TNO/CBS, gemeentelijke gegevens van het CBS, een lokale bevolkingsenquête uit 2011 en gegevens over Schiphol uit het *Overzicht werkgelegenheid Luchthaven Schiphol per 31 oktober 2012* van Regioplan.

Wij beschrijven in dit hoofdstuk nog twee groepen die niet meedoen aan de collectieve kantoortijd- ritmiek: werklozen en gepensioneerden. Deze twee doelgroepen zijn geselecteerd omdat hun tijdsbesteding niet door arbeid wordt gestructureerd en omdat wij over lokale gegevens beschikken over deze doelgroepen. Bijvoorbeeld uit de gemeentelijke onderzoeken naar kwetsbare groepen: een onderzoek naar armoede *Uit de Schaduw* (2014) en een onderzoek naar ouderen *Aan ouderen geen gebrek* (2011).

Hoofdstuk 6: Volgende versnelling

Ook in dit hoofdstuk zetten we een lokale bevolkingsenquête in (2011) en statistische jaaroverzichten van het sociografisch bureau *De Meerlanden* (onder andere om iets te kunnen zeggen over thuiswerken in Haarlemmermeer). Daarnaast maakten we gebruik van het SCP rapport uit 2013. We hebben ook een aantal zelfstandige professionals geïnterviewd. Deze zijn geselecteerd op basis van door henzelf beschikbaar gestelde informatie via de website van ZP-NET Hoofddorp (een vereniging voor kleine zelfstandigen uit Hoofddorp). Deze doelgroep wilden wij spreken omdat zij het meest vrij leken in de indeling van hun tijd: zij zijn immers eigen baas en hun werk kan onafhankelijk van de kantoortijddritmiek plaatsvinden. Om de tijds vrijheid te maximaliseren hanteerden we daarbij de volgende richtlijnen:

- Zijn/haar onderneming moet de majeure tijdsbesteding zijn (het grootste deel van de werkweek).
- De aard van het werk moet zo onafhankelijk mogelijk zijn van:
 - Tijd (niet bepaald door aanwezigheid of contact tijdens kantooruren of iets dergelijks);
 - Plaats (ook thuis of ergens anders kunnen werken);
 - Weer (ten opzichte van akkerbouwers);
 - Opdrachtgevers (autonomie in de uitvoering van het werk).

Om het contrast met spitsuurgezinnen zo groot mogelijk te maken zouden zij ook alleenstaand moeten zijn, maar daarover was vaak geen informatie beschikbaar. Uiteindelijk zijn zes interviews gehouden (drie mannen en drie vrouwen). Bij alle geïnterviewden was de eenmanszaak de majeure tijdsbesteding. Alle andere selectiecriteria varieerden tussen de respondenten; hier konden we dus niet op selecteren. Leeftijd en huishoudsituatie verschilde: alleenstaand of met partner, en zonder of met kleine of grote kinderen. De aard van de bedrijven was verschillend en daardoor ook de mate van vrijheid van deze zp'ers in tijd, plaats en opdrachtgevers.

BIJLAGE B.

BEGRIPPENLIJST

9-tot-5 baan Een baan waarin de arbeidstijden binnen de kantoor-tijden zijn georganiseerd.

24-uurseconomie Een economie waar bedrijvigheid alle uren van de dag (alle dagen) doorgaan.

Atypische stedelijkheid Een begrip om aan te duiden dat een gebied niet te typeren is binnen het traditionele dualisme tussen stad en platteland, en ook niet als in een fase van ontwikkeling van platteland naar stad. Een aanduiding van mengvormen van stedelijkheid in een gebied die met het traditionele begrippen-kader van verstedelijking moeilijk – en zeker niet als geheel – te duiden zijn (*De Staat van Haarlemmermeer 1*, 2008).

Circadiane ritmen Biologische dagritmen waarbij biologische processen cyclisch verlopen, zoals het slaap-waakritme.

Cyclisch tijdsbegrip Een tijdsbesef dat is gebaseerd op de cycli van de hemellichamen: de draaiing van de aarde om zijn as en om de zon. In contrast met een modern lineair tijdsbegrip.

Deeltijdmodel Een verdienmodel in een huishouden waarbij beide partners 12 uur of meer per week werken, maar minimaal één daarvan minder dan 36 uur per week.

Het 'nieuwe werken' Een inrichting van werk met drie kern-elementen:

- toegang van werknemers tot telewerken;
- de aanwezigheid van veel autonomie in het werk;
- het aangestuurd worden op basis van resultaatafspraken (SCP, 2014).

Industrialisatie De mechanisatie van het productieproces met een navenante verandering in de organisatie van de arbeid. Zowel de vergroting van de productie als het veranderen van de arbeids-verhoudingen hebben daarmee de maatschappij veranderd.

Kantoortijden De uren tussen 9:00 en 17:00 op doordeweekse dagen, exclusief erkende feestdagen.

Kostwinnersmodel Een verdienmodel in een huishouden waarbij slechts één van de partners 12 uur of meer per week werkt en de ander minder dan 12 uur per week.

Leefpatronen Samenhang van gedragspatronen op verschillende deelgebieden van een bewonersgroep die sterk wordt bepaald door besteedbaar inkomen, leeftijd, opleiding en gezondheid (*Kijk op de Wijk 3*, 2011).

Modern tijdsbegrip Een modern tijdsbesef dat contrasteert met het cyclisch tijdsbegrip en wordt gekenmerkt door drie aspecten:

- abstracte tijdsmeting door de klok;
- lineariteit, de tijd als een stroom van unieke momenten;
- nutsfunctie, tijd die schaars is en verhandelbaar (Beckers, 2010).

Modernisering Maatschappelijk veranderingsproces (op micro-, meso-, of macroniveau), waarbij de toekomst positief wordt afgezet tegen een niet meer vanzelfsprekend verleden. Het gewenste 'moderne' (vooruitgang, omvorming, nieuw perspectief) dient door een omslag in probleembenadering, waardepatroon en middeleninzet het bestaande (de traditie, vaste gewoonten) te overstijgen.

Ritmen Een patroon dat te maken heeft met ordening, herhaling en verandering. Herhalingen waarin verschillen optreden en die zich plaatsen in een groter geheel (Huijzen en Sabelis, 2010).

- polyritmie: als meerdere ritmen tegelijk optreden.
- aritmie: als de aansluiting bij een of meerdere ritmen is gemist of verloren.

Spitsuurgezinnen Gezinnen in het *spitsuur* van het leven, waarin de zorg voor jonge kinderen het tijdsbudget onder druk zet.

Tweeverdienersmodel Een verdienmodel in een huishouden waarbij beide partners meer dan 35 uur per week werken.

Versnelling Een proces waarin hetzelfde gedaan wordt in minder tijd. Door Rosa (2009) als maatschappelijk proces beschreven op drie vlakken: technologische versnelling, versnelling van sociale verandering en versnelling van het dagelijks leven.

Verstedelijking Proces van geconcentreerde vestiging van woonvormen met aanzienlijke aantallen bewoners. Gaat gepaard met omvorming van platteland en dorpse bewoning in urbane zones en stedelijke cultuur. Is kenmerkend voor industrialiserende en postindustriële samenlevingen.

Wijktype groepering van wijken op basis van ontstaansmoment en ontwikkeling, met aandacht voor schaalgrootte en ideeën over bouwen en wonen. Dit leidde voor Haarlemmermeer tot zes wijktypen (*Kijk op de Wijk 3*, gemeente Haarlemmermeer 2011)

- **Historische kern:** kleine negentiende-eeuwse dorpen, buurtschappen en bebouwing langs de polderlinten, die ontstonden vanuit de vroegste verkaveling van de drooglegging. Sindsdien zijn buurtschappen en dorpen heel geleidelijk en slechts beperkt gegroeid.
- **Contrastdorp:** een oud dorp met nieuwbouw aangroei, bestaand uit twee sterk van elkaar verschillende componenten; enerzijds oude dorpsgedeelten, ontstaan langs de doorgaande polderwegen en langs de Ringdijk, anderzijds moderne wijken met meer compacte bebouwing.
- **Mozaïekkern:** bestaat uit een mix van oud en nieuw. Dit type is een mengelmoes van bebouwing in allerlei stijlen. Niet slechts enkele, maar alle ontwikkelingsfasen van het verstedelijkingsproces van de polder tref je hier aan.
- **Kleine moderne wijk:** eerste planmatige uitbreidingen binnen Hoofddorp en Nieuw-Vennep die – in vergelijking met alle recenter gebouwde wijken – een maat kleiner zijn.
- **Grote moderne wijk:** deze planmatige uitbreidingen binnen Hoofddorp zijn drie keer groter dan de kleine moderne wijken. Dit wijktype kreeg door omvang en compacte bouw een meer stedelijk cachet dan de kleine moderne wijk.
- **Postmoderne wijk:** planmatige uitbreidingen in Hoofddorp (Floriande) en Nieuw-Vennep (Getsewoud), waarbij een potpourri aan bouwstijlen gebruikt is.

Zelfstandige Professional (zp'er) Een ondernemer zonder personeel, ook wel bekend als zelfstandige zonder personeel (zzp'er) of eenmanszaak.

BIJLAGE C.

LITERATUURLIJST

Adan et al. (2012). *Circadian Typology: A Comprehensive Review*, in *Chronobiology International*, 29 (9), p. 1153–1175

Arends, G.J. (2007). *De Cruquius: de grootste stoommachine ter wereld*, in *Corpus Cruquius*, Museum De Cruquis, Zutphen: Walburg Pers

BAS (2015). *Jaarrapportage 2014*, Bewoners Aanspreekpunt Schiphol

Bauman, Z. (2000). *Liquid Modernity*, Cambridge: Polity Press

Beckers, T. (2010). *Leven in een tijdloze tijd*, in *Komt tijd, komt raad?*, Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag 2010

Blom, van, D. (1925). *De Haarlemmermeer*, in *De Gids* Jaargang 89, Amsterdam: P.N. van Kampen & zoon

Castells, M. (2010). *Preface to the 2010 Edition of The Rise of the Network Society*, in *The Rise of the Network Society: Second Edition With a new preface*, Wiley-Blackwell

CBS (2013). *Ruim de helft van paren met jonge kinderen is anderhalfverdiener*, Webmagazine, maandag 4 november 2013 9:30

Demerouti, et al. (2004). *The impact of shiftwork on work-home conflict, job attitudes and health*, in *Ergonomics*, 47(9), p. 987-1002.

Gemeente Haarlemmermeer (2008). *De Staat van Haarlemmermeer 1*

Gemeente Haarlemmermeer (2011). *Aan ouderen geen gebrek*

Gemeente Haarlemmermeer (2012). *De Staat van Haarlemmermeer 2*

Gemeente Haarlemmermeer (2014). *Uit de Schaduw*

Ham, van der, W. (1989). *Tot gerief van de reiziger*, Den Haag: SDU

Huijjer, M. & I. Sabelis (2010). *De publieke noodzaak om ritmes goed af te stemmen: hoe sociale ritmes het leven gemakkelijk of moeilijk maken*, in *Komt tijd, komt raad?*, Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag 2010

Koselleck (2000). *Is There an Acceleration of History?*, in *High-speed society*, H. Rosa & W.E. Schreuerman (2009) The Pennsylvania State University

LEI (2014). *Landbouw-Economisch Bericht 2014*, LEI-rapport 2014-013, LEI Wageningen UR

Lübbe, H. (1998). *The Contraction of the Present*, in *High-speed society*, H. Rosa & W.E. Schreuerman (2009). The Pennsylvania State University

Meddens- van Borselen, A. (2007). *Harde werkers en losbollen in de Haarlemmermeer*, in *Corpus Cruquius*, Museum De Cruquis, Zutphen: Walburg Pers

Mills, M. en Täht, K. (2010). *Nonstandard Work Schedules and Partnership Quality: Quantitative and Qualitative Findings*, in *Journal of Marriage and Family* 72 (August 2010) p. 860 – 875

Ministerie Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2010).
40 voorbeelden van tijdsbeleid in Nederland,
 door VanDoorneHuisjes en partners, Utrecht

Nescio (1918). *De uitvreter*, Amsterdam:
Nijgh & van Ditmar (2012)

Rosa, H. (2009). *Social Acceleration: Ethical and Political Consequences of a Desynchronized High-Speed Society*, in *High-speed society*, H. Rosa & W.E. Schreierman (2009) The Pennsylvania State University

Schiphol Group (2014). *Feiten en Cijfers 2013*

SCP (2013). *Met het oog op de tijd*, Sociaal Cultureel Planbureau, Den Haag 2013

SCP (2014). *Burn-out : verbanden tussen emotionele uitputting, arbeidsmarktpositie en Het Nieuwe Werken*, Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag 2014

SCP (2014). *Zorg Beter Begrepen*, Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag 2014

SCP et al. (2014). Media: *Tijd* 2014, Amsterdam / Den Haag, 2014

Täht, K. (2011). *Out of sync?*, academisch proefschrift Vrije Universiteit Amsterdam

Tijdens, K. (1998). *Zeggenschap over arbeidstijden*, Amsterdam: Welboom uitgeverij

Virilio, P. (1984). *Negative horizon*, Continuum (2008)

Woud, van der, A. (2006). *Een nieuwe wereld*, Bert Bakker

Zelinski, E.L., S.H. Deibel & R.J. McDonald (2014). *The trouble with circadian clock dysfunction: Multiple deleterious effects on the brain and body*, in *Neuroscience and Biobehavioral Reviews* 40 p. 80–101

Zwieten, van, M.H.J., I.L.D. Houtman & D.J. Klein Hesselink (2011). *Samenvatting Impact van afwijkende werktijden: wat weten we vanuit de wetenschappelijke literatuur?*, in *Tijdschrift voor bedrijfs- en verzekeringsgeneeskunde* 10-2011

Fotoverantwoording

Andjic, Vesna

Pagina 38

Casembroot, Danny de

Pagina 8, 13, 23, 45, 55 boven, 94

Engelchor, Jur

Pagina 81 rechtsonder, 82

Fotograaf onbekend

Pagina 88

Historisch Archief Haarlemmermeer

Pagina 49, 50, 51 linksboven, 63, 64, 65, 78, 79, 80, 81 links- en rechtsboven, 86, 87 linksboven en -onder

Kuipers, Andre

Pagina 21

Monkeybusinessimages

Pagina 33

Oosterveen, Margo

Pagina 14, 24, 51 linksonder

Veer, Kees van der

Pagina 51 rechtsonder, 52, 55 onder, 66, 67, 68, 72, 87 rechtsonder, 98, 104

COLOFON

De onderzoeksafdeling van de gemeente Haarlemmermeer publiceert in opdracht van het college van B&W jaarlijks een onderzoeksrapport over de gemeente. Om het jaar verschijnt de reeks

De Staat van Haarlemmermeer.

Deze periodieke publicatiereeks beoogt een beeld te geven van het eigene van Haarlemmermeer door te kijken naar de verschillen ten opzichte van de regio, andere 100.000+ gemeenten en Nederland. Zo was de atypische stedelijkheid in onze gemeente het onderzoeksthema van *De Staat van Haarlemmermeer 1* en zijn in *De Staat van Haarlemmermeer 2* de verschillende soorten cultuur in Haarlemmermeer in beeld gebracht. De alternatieve publicatiereeks *Kijk op de Wijk* geeft de stand van zaken weer over één onderwerp dat op wijkniveau speelt. *Kijk op de Wijk* heeft als doel om de diversiteit binnen de gemeente in beeld te brengen. In de reeks *De Staat van Haarlemmermeer* komen thema's aan bod die juist wijkoverschrijdend zijn. Voor andere publicaties, onderzoeksresultaten en voor meer statistische gegevens kunt u onze website raadplegen:

Bij dit boek hoort het
Tendrapport 2015 waarin de
laatste trends en ontwikkelingen
in Haarlemmermeer worden
beschreven.

Projectleider

Koos Langeveld

Eindredactie

Isabel Suárez

Vormgeving

vanhulzen•gummo•kicks

Voorschoten

Auteurs

Koos Langeveld

m.m.v. Isabel Suárez, Anna Molenaar en

Michiel Overkamp

WWW.HAARLEMMERMEER.NL/ONDERZOEK

